

Újvárad

Ára 9,50 lej, 750 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

André Ferenc
**Búvártanfolyam
a kortárs magyar
lírába**

Boka László,
Demény Péter
Advent és irodalom

Simon Judit
**Ádámok, Évák,
Luciferek**

2021
December

Irodalom

- 4 **Wirth Imre**
Magokat köpve a fénybe
(részletek egy ciklusból) (*vers*)
- 6 **Fellinger Károly**
Mikor (*vers*)
- 7 **Buna Blanka Boróka**
Az Isten kabátujja (*próza*)
- 12 **Csontos Márta**
A kreatúra bosszúja (*vers*)
- 13 **Sztaskó Richard**
Másképp nem megy
– *regényrészlet* (*próza*)
- 16 **Varga Balázs**
Mászás; A kövek nem
beszélnek; Nyírfák (*vers*)
- 19 **Horváth Florencia**
Apám, a költő (*vers*)
- 20 **Finta Viktória**
Vége a bulinak (*próza*)

Galéria

- 22 **Hogyan magyarázzunk el
képeket? – Joseph Beuys**
centenárium kiállítás

Esszé

- 32 **Lovassy Cseh Tamás**
Hullamérgezés

Tandem

- 33 **Magyar Sára, Jámbor Ilona**
Besugók, jelentők és árulók

Dialog/Párbeszéd

- 36 **André Ferenc**
Búvártanfolyam a kortárs
magyar lírába

Társadalom

- 42 **Cseke Péter Tamás**
Jövőre megszámoltatunk
– új módszerekkel is

Kultúra

- 45 **Hegyi Réka**
Personal. Személyes
– A kolozsvári Centrul de
Interes két kortárs kiállítása
- 46 **Zsidó Ferenc**
„A versírás kísérlet
az elrugaszkodásra”
– Beszélgetés Markó Béla
költővel
- 50 **Biró Árpád Levente**
„Nem keresem a komfortos
pillanatok” – interjú Györfi
Csaba rendező-koreográfussal

Trilóg

- 52 **Színház a határon**
Tasnádi-Sáhy Péter
rovatának vendége Tapasztó
Ernő (Aradi Kamaraszínház)
és Albu István (Figura Stúdió
Színház)

Ketten egy páston

- 56 **Demény Péter**
Zümmög a remény
Boka László
Örök advent

Kritika

- 60 **Simon Judit**
Ádámok, Évák, Luciferek
Silviu Purcărete temesvári
Tragédia-rendezése (*színház*)
- 62 **Beretvás Gábor**
Amikor álomra hajtod a fejed
(*film*)
- 64 **Szlopp Bernadette**
Játékosság, hangulatok
és időbeliség (*könyv*)

Előhívás

- 66 **Kőrössi P. József**
Tosnájder
és ami belőle következik.
Epilóg

A kultúra hídja

Minden jócselekedet elnyeri méltó jutalmát, valahol egy dél-bihari falu határában elkészült egy kisebb híd, amit állítólag a Bihar Megyei Tanács és intézményei elbocsátott személyzetének megtagadott bérkölségéből építettek. Ily módon teljesült hát Ilie Bolojan tanácselnök álma, hogy az általa fölöslegesnek tartott alkalmazottak és tevékenységek után felszabaduló anyagi forrásokat hasznosabb célra fordíthassa. Akár büszkének is lehetünk rá, hogy jópár színházi, múzeumi, filharmoniai dolgozó mellett az önálló intézményként felszámolt Várad folyóirat megspórolt kiadásai is beépültek valamely hídfelem vagy fémkorlát formájában az átkelőbe, megkönnyítve a tenkehosz-szúaszói polgárok mindennapjait.

Igen, így működik a populizmus, voltak az ingyeneőlők, lett a híd, a körte az almával hasznosan összemérve, a baráti média tapsikol. Örüljön mindenki annak, amit mégsem vágott le, amit mégsem szüntetett meg, akit mégsem küldött el. Azt persze nem számolja senki, hány ilyen híd jönne ki abból a veszteségből, ami ebben az országban rossz politikai döntések nyomán született, lásd mondjuk a meg nem épült sztrádákat, a 90-től mostanáig hamvába holt ígéreteket. Másfelől, nem tudjuk, mikor változik már az a szemlélet, ami csupán azt tekinti értéknek, ami kiöntött beton köbmétereiben, leterített aszfalt-szőnyeg métereiben mérhető, s nem legalább annyira ültetett, és meg is maradó fák számában. És nem csak a pénzről van szó, sokszor mondtuk, leírtuk, de nem elégszer, mert nem kellően tudatosult: egy éve a fent nevezett úrtól utolsó próbálkozásunk alkalmával már csak egyetlen dolgot kértünk: az intézményi önállóság meghagyását, annyi finanszírozással, amennyit jónak lát. A kompromisszumot gondolkodás nélkül elvetette. Mert az ő célja nem az építés volt, nem összekötni akart, hanem a hatalmát megmutatni, bosszút állni, példát statuálni. Legyen boldog ezekkel.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Radu Igazság: *Családi fotók*. Animációs film, 7 perc. Készült az Animafilm stúdióban, Bukarest, 1983
A HÁTSÓ BORÍTÓN: Ujvárossy László: *Fekete hópehelyek*

Újvárad 2021/10

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

I. évfolyam, 10. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Bíró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyar Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Ujvarad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bănuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Wirth Imre

Magokat köpve a fénybe

(részletek egy ciklusból)

GYARMATI EMLÉK, fűszer a térkép szélén, az ismert világ végén. Csak egy félsziget lóg a semmibe, ott vagyunk? Vagy egy másik univerzum zugában? Tényleg felfedezésre vágyunk? Lelkendezve rohanunk át a sorompón. Gyógynövényt hajlít a fény a sarokban, fémreszeléktől virágzik a mágneses hallgatás.

MEGREMEG A KÉZ a pohár után nyúlva, két marokba fogva jobb lesz. Hajnalban még sárga cickafarkat tettel kék teámba. Fellobban a forró gyötrellem, miért is? Lassú távolság ösztönöz: lehajolni így a földhöz.

WIRTH IMRE (1964, Budapest) bölcész, szabadúszó, főállású apa, komolyodván muzeológus, kiállítások kurátora. Kisregénye és két verseskötete jelent meg. Pomázon él.

 Irodalom

TALÁN, HA CSEND LETT VOLNA a szobámban, és a szajkó nem repült volna, évek óta zárt ablak, gyémántkemény, mégis tükör tulajdonságú éjszakai csendjének, talán, ha a csigákat a falon nem söpörtettem volna le, halkan sorolhatnám, kik haltak meg, mióta figyelem a természetet. Egyre beljebb ások, fogy a föld, együtt énekelek göröngyökkel, a lapát vak és süket reggeli kávéjával. Talán, ha csend lett volna a szobámban, meghallottam volna, hogy átszakad az óceán a párnámon és bálna sír, tollpelyhek közt vergődve. Szabadulna.

AZT ÍRTAD, HOGY ABBAHAGYOD, nincs értelme. Azt írta, közeli unokatestvéred ebben, ő is így gondolt mindig magára. Azt írtad, ez elképzelhetetlen. Senki vagyok, írtam, a versírás pedig szégyen. Azt írta, ez így van. Épp ezért szeretné, ha életünkben még cseresznyét cserélnénk, vérző, csúszós magokat köpve a fénybe.

A SZÓ MÖGÖTT egy kamra van,
a polcokon nyelvtan-dzsemek,
de van egy ablak is, ami
mögött már semmi sincs, kopott
rímek penész foltjaival
játszik a nyelv, rettenetes,
mikor megharagszik, csak úgy
falra ken toldalékokat,
aztán megenyhül, és riadt
gyerekként, titkon verset ír.

A TISZTA LÉLEK, amire
írni kell, tiltakozóban.
A méhben mennyi sustorgás,
erek kék folyóiban egy
csónak. Hallgatózik a csönd,
evez egy rettenetes, szép,
elhagyott kikötő felé.

MUNKÁSVAKOND - ruhatáram
szerint ez a lét adatott,
feketén vett, leértékelt
Mao-kabátban, felálló,
fekete gallérral osont
a fal mellett avatárom.
Irtóztató a csend. Három
holló, szavakat csattogva,
átrepül minden határon.

Fellinger Károly

Mikor

FELLINGER KÁROLY (1963, Pozsony) felvidéki magyar költő, helytörténész. Tagja a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának (SZMÍT) és a Magyar Írószövetségnek. Simó Tibor-díjas. Magyarul 30 könyve jelent meg, versek, gyermekversek, mesék. Legutóbbi kötete *Ujjnyomat* címmel a Kalligram kiadó gondozásában jelent meg. Jókán él.

 Irodalom

Mikor beléptem anyámhoz
a sürgősségi osztályra,
arra kért, menjek ki
a fóliasátorba, hozzak be
tizenöt darab paprikát, mert megígérte
valakinek,
persze már nem tudja, kinek,
de ez úgyis lényegtelen,
nem akarhatom, hogy hülyét
csináljon magából.
Mondtam neki, kórházban vagyunk,
de nem hallotta meg,
talán azért akart pont
tizenötöt, mert az a bizonyos
forradalom juthatott eszébe,
meg mernék esküdni rá,
erről is a kedvenc költője,
Petőfi Sándor tehet.

Tizenöt percre engedtek be hozzá,
a tizenötöt minden
látogatónak kihangsúlyozták,
az orvos szerint válságos az állapota,
tüdőembólia, nagy a vérrög,
idős, gyenge a beteg,
végül arra kértem, tartson ki,
nekem most mennem kell,
vége a látogatási időnek.
Nem gond, lihegte,
neki úgyis dolga van otthon,
fel kell kelnie az ágyból,
ki kell takarítania,
négy év után
végre meglátogatja a testvére a lányával,
most talán elhiszik, hogy beteg,
pont időben jött ez a tüdőembólia,
legalább nem kell magyarázkodnia,
mert azok bizony nagyon kritikusak,
és mindenről tudni akarnak.

Buna Blanka Boróka

Az Isten kabátujja

A szeptember végre megszabadította a levegőt az őt elemészteni látszó forróságtól, de kellemes melegében még ott hömpölygött a csépelni való gabona érett-komoly illata, viszont a szent kenyérígérettel terhes táblák helyén, melyeknek súlyos aránya mellett csak hitvány visszfénynek tűnt a szekérút sárga pora, már csak a tolló tunyult vakon a világba. Egyedül a törökbúza állt még a lábán, méregszín levelei olyan baljósan fonódtak egymásba az emberfejnél is magasabban, mintha magukba zárták volna a szellőért tikkokó napokat, mikor az anyaföld rákövesedett a gyökereikre, és szétrepedezett, mint egy utálatos, régi, újra felnyíló seb, amiben annyi élet sincs már, hogy gennyet és vért eresszen magából.

Az örömanya a cirózis hánytató sárgájával az arcán hajolt a kályha fölé, hogy elemelje a felforrósodott vasalót. Három napja egyfolytában a konyhán volt, ahol a lobogó forróság leszorította a csemer zsírpárát, hogy már nem is lehetett tudni, a lázongva rotyogó fazakakból vagy a nagycsontú, erős, csavaróra izzadt parasztasszonyokból jön-e, akiknek levegőtlen zsáválása ugyanúgy bennrekedt, fennakadt a kitárt ablakokon, mint a szagok és a hő. Csak a szemet engedték ki a pokoli katlanból, hogy kívánhassa a fa árnyékát, az udvar pázsitját, a vider csobbanását, ahogy a gördülő lánc leveti a kút hasító hideg vizébe. Az örömanyt kirázta a vacogás. Kelletlenül taszigálta a forró, tömör vasat a fehér vásznon. Arra gondolt, hogy holnap az ura a templomban a kabátot se fogja levetni, mert ott mindig hűvös van, s amúgy se illenék, alig fog látszani valami ebből a pengőre vasalt ingből. Pedig ő még télen is patyolatra mossa, sokáig öblögeti a jeges rázóvízben, hogy a hideg feszegeti a karja csontjait, aztán megszárogassa s tükörré vasalja, hogy az ura reavehesse a lájbit, kabátot, ujjost. Aztán eszébe jutott, hogy az ő inge is fehér, a besárgult arcával egészen olyan lesz, feküldhetne fel a ravatalra.

Az örömapa látszólag békésen nyúlt el a heverőn, egészen végigérte, de vízszintes teste hirtelen még egyenesebb tartásba rándult, ahogy megérezte, mekkora bajban van. Kidülledő szemekkel keményen rámarkolt az asztal szélére s szinte hallani lehetett, ahogy nyolcéves kora óta robotban összetört derekában egymáson őröltek

a csontok, mint a malom kövei, ahogy a test nagy erőfeszítéssel, de annál lassabban és esetlenebbül felült. A hasizom préselte a gyomrot, már a torkában volt minden. Úgy állt fel, mintha ugyanazzal a lendülettel fejre is akart volna esni, ívbe hajolva, szétvetett lábakkal, idétlen lépésekkel kalimpált ki a sütőből. Mintha féreg rágta volna a csontjait s kipotyolták volna az izmait, mint a bécsinek való húst, mert két álló napja bútorokat cipelt a vejével hátra a csűrbe, széket, asztalt hordott a hátán vagy fel a szekérre, le a szekérről, át a magos küszöbön, a szűk ajtón, kicsit arrébb, inkább mégis a másik felibe, vagy mégse... Ő vágott fát a kürtös-sütőknek. Meg a szakácsnéknak, jó vékonyra, mert a vastag csak senyved, semmi lángja. A tőkéig se ért el, a karjával ráesett a tyúkpajtára s hangosan erőlködve hányni kezdett. Nem bírta az italt. De a segítségeket meg kellett tisztelni, azok pedig nem vették el a gazda nélkül. Mi lesz holnap a lakoda-

Irodalom

BUNA BLANKA-BORÓKA (2002, Kovászna) a kézdívasárhelyi Bod Péter Tanítóképző filológia szakán végzett. A 2021. évi Tabéry Géza novellapályázat első díjasa.

lomba, fennvaló jó Isten? Disznyó, gondolta a fehérnép, ahogy becsukta az ajtót utána, de aztán nem szólt semmit, mikor az elfehéredve és leizadva visszajött. Megmosdottak, lefeküdtek, ahogy szoktak, szó nélkül, s úgy elaludtak, hogy meg se mozdultak, míg a kakas el nem árulta a kegyetlen hajnal érkezését, mint egykor Péter családságát.

A menyasszony bezzeg azt hitte, törekke morzsolta a szalmát a zsákban, addig firgett-forgett rajta. Hihetetlen volt, a másik ágyban hogy képesek olyan nyugodtan hortyogni, mélyen és vontatva, ormótlanul rondán, hol összehangolva, hol kánonban egymással. Képpel lefelé fordult és úgy kacagta az öregeket. Ahogy újra a hátára dőlt, élvezetesen, lassan simította ki kézhátaival a haját maga alól, elégedetten képzelte el, ahogy végigfo-

lyik a párnán, s az ágykeret előtt lassan himbálózva megáll, mint valami hazajáró lélek. Bizsergett mindene. Lerúgta a pokrócot magáról, a talpaihoz gyúrte, homlokát átsimítva idegeskette végig még egyszer, ezredszer is utoljára, a holnap nap minden egyes részletét. Az öröm halk kacaja csengett szét összecsucott szájában, ahogy képzeletben sorra vette a staférungra darabjait. Mint egy nagygazda leányának. Lelkendezve ábrándozott Gáspárról, mint az első esték után, mikor vizitába jött, vasárnapi ruhában és úriasan beszélve. Aztán beleütött, hogy ezentúl ő is csak látogatóba jön ide. Megvakarta a karját, mert viszketni kezdett, aztán oldalra fordult, de szemeinek lecsukása messze elégtelen próbálkozás volt az elalvásra.

A vőlegény arra gondolt, hogy holnap éjjel még nem lehet. Hajnal lesz, mire a zenészek behúzzák. Örjítő volt ez a várakozás. De mostmár meglesz. Elvigyorodott a sötétben, ami aztán meleg mosollyá szelődött, ahogy próbálgatta a szót: feleségem. Majd azt is: házam, mit se törődve vele, hogy felébred-e Nényi. Az ő háta izzadt érte, ő kereste ki a bennvaló árát, ő tette újba a házat, szobáról szobára. Kert még sehol se volt, a csűr megrokkanna, de minden meglesz szerivel. Egész nap dalolni fog a bakk hangján munka közben, nem egyébert, csak hallja a szomszédság, hogy neki jó kedve van, ő büszke ember, akit 22 éves asszony vár odabent, aki szerelemből ment hozzá, nem a szülők szerelték, s hogy ő a két keze kínládásával szerzett mindent, mert az apja elmaradt a hadi fogságba s az anyja a városba, egy úri házba, ahol nem kellett mosogasson, mikor talált a szó a nagyságos úrral... Nényi majdnem beléhalt a szégyenbe. Talán csak a falu szája végett vette magához, mert egyébiránt nem állhatta a gyermekeket. Hogy Nényinek az ura igazából hogy volt, mint volt, arra már nem emlékezett. De az biztos, hogy az ő halála után kerültek a zsellérházba. S most tessék, annyi esztendő után a saját házába feküldhetett le, egy szobába, ami külön volt a sütőtől s a szomszéd felőle meg is ölhetné volna a feleségét a két kezével, nem hallatszott volna át. A zsellérház szűk területénél már csak vékony falai voltak alkalmatlanabbak öt család együttélésére. Nényi sosem tudott jól aludni, ő is csak tavasztól őszig, mikor a mezei por lefürdése megnyugtatta, és a hitvány vacsorát minél gyorsabban elfelejtendő ágyba dőlt, hogy a fáradt fájdalom lerántsa a tudattalan mélységbe. Ma csak addig ült, míg evett, mégse nyugodhatott. Az apósa házára gondolt, a felbolydult méhkaptárra, benne a lépes mézre.

Összefutott a nyála, majd folyni kezdett le a szája szélén. Félrecsúszott a szája, már nem látott

semmit, a teste bénaságához képest örjítő forgással szédült a feje. Aztán többet semmi.

Reggel Gáspár nagyon csendesen öltözött, hogy fel ne ébressze a vénasszonyt, ha végre egyszer mélyen elaludt. Olyan csend ült az új ház új szobáján, amiből a lélegzet is hiányzott. A férfi kezei belemarkoltak a karjaira felhúzott ing nyakába, hogy átemeljék a fején, ekkor mint az istennyila, csapott belé a felismerés, megdermedt a furcsa testhelyzetben és mint a fulladó, előrenyújtott nyakkal, kidülledt szemekkel hagyta, hogy a csend égesse a füleit. Lassan fordult az ágy felé. Nényi nagyon csúf volt, sok ránc futott a félrement szája köré, amiket a halál örökérvényűleg rávasalt mindig keserű arcára. A nyálát még le lehet törölni. A szemeire pénzt kell rakni, hogy ne pattanjanak fel. De mi lesz ezzel a szörnyarccal? Gyermeki fantáziája sosem tudta konkrét vonalakkal lerajzolni, de valahogy ilyennek látta a nénjét, mikor keményen lépve, szitkozódva és öklét rázva közeledett feléje, a szél befújta a lábai közé hosszú, fekete rokolyáját, s ő úgy hitte, ott lehet a pokol kapuja. Megint gyermek volt. Lehuppant egy székre, hagyta, hogy lefolyjon róla a félig felvett ing, még egyszer odanézett a torz jelenségre, majd a rongyszőnyegnek kezdte mondani, összekulcsolt kézzel, könyökeit a szétvetett combjaira támasztva: Miatyánk, aki a mennyekben vagy...

– Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma...

Az örömanya szája magára is tudta, az esze akörül kezdett forogni, vajon rendesen leverték-e a kenyeret a kománéja s Rózsika, micsa szégyen lenne a násznéppel kormos héjat etetni. Szembe az ő oldalával a férfiak padsora húzódott, az ura legelől, összefogott kezei a padon voltak, a feje a kezein, mintha igen ájtatosan imádkoznák, de az asszony tudta, úgy fáj a dereka, hogy nem bírt egyenesen állni. Úgy kapaszkodtak egymásba karolkozva fel a templomig, mint ahogy a vak vezetné a világtalant, a beteg fehérlő és az összetört férfi, közvetlen az új pár után. Messziről kellett integetni mindenkinek, az ura elő-előhúzta a pálinkás üveget a zsebéből s nyújtotta minden szembejövő vagy kerten könyöklő férfinak. A zenészek húzták. Örjítő volt. A leánya fátyolát néha elkapta a szél, arcátlanul tépte, lobogtatta, mintha a két öreggel csúfoskodott volna, szedjék a lábukat. Jöttek, itt vannak. A pap kinyújtott kézzel áldást mondott a megeskettettek. Végre lehetett sírni.

Az örömapa a széke legelejére ült, hogy a hátát elnyújtva tudja nekivetni a háttámlának.

Már elmúltak a korai órák, mikor nézték, ki hogy ül az asztalnál, hogy eszik, őszült-e sokat a tavaly óta, sárgák-e a fogai. A fiatalok cigányost jártak, a leányok fürgén kapkodták lábujjhegyeiket, mintha csak döfködni akarták volna a felocsolt padlót, a legények közbe-közbe keményen odavágták a talpukat a taktusra. Igazi erővel rándították meg a partnereik vállát-derekát, mikor gyorsult a tempó, amit alkalmazni soha máskor nem mertek volna a zsenge hajadonoknál s olyan vadul rikoltottak, hogy az semmi más esetben nem illett volna becsületes vendéghez ebben a becsületes házban. A zenészek húzták. Órjító volt. A petróleumlámpa pislákolni kezdett az oxigénhiánytól. A két szoba összenyitva, mind a kettőben folyt a dínom-dánom, mind a kettő udvarra szolgáló ajtaja tárva állt, de nem azért, hogy levegővel váltsa meg a káposztától és bortól savanyú benti párafelleget, hanem hogy az udvarra kiszorultak is hallják a muzsikát, akik lerúgták a cipőiket és mezítláb ugrándoztak az utolsó meleg napok emlékét kisu-gárgzó füves talajon. Ilyen bolond nap volt ez, mikor mindent lehetett. A leányát is most rángatta ki harmadszor ez a Gáspár... Az összemosódó alakok őrjöngésén túl elnyelte őket a sötétség. Nem szabadott sírni, vigadni kellett.

A menyasszony még egyszer hátra fordult, hogy biztos nem látja-e őket valaki. A farakás komor örként tömörült föléjük. Szembefordult az urával, ráharapott a szája prémére, a fejét elöntötte a vér. Keservesen sírni kezdett. Gáspár izzadt inghátára pajkosan rácsapott a szél, ezt jól elintézted, ember, mintha mondta volna. Sírt, mint a záporosó.

– Én ezt nem bírom... – hüppögte. – Megver az Isten!

A férfi ordítani akart, hogy túlharsogja a mai reszketésben eltöltött nap minden hangját, a szátátiak kurjongatásait és a pap dörgedelmeit, a kutyaugatást és a harangozást, amik nélkül a poros falu képe visszhangként halt volna el saját jelentéktelenségének eltompult, de kőbe vésett rajzán. De még csak szólni sem mert a nőhöz. Mint vészterhes titok, szeszélyes fordulat, állt előtte a síró fehérnép. A zenészek húzták. Órjító volt.

A menyasszony nem hitte el. Házasságuk első próbatétele alig pár órával az isteni ceremónia után rájuk borult, máris társnak kellett lennie az ura sötét titkában, mielőtt először nézhetett volna szemtelenül a szemébe, először ébredt volna a meleg helye mellett, máris kint serénykedő alakja képzetével, először felejtett volna el kegyesen szitkot és ajtórittyenést. Mindezek fényében elrettenő iróniával gomolygott a fejében, koszorúba font

hosszú haja alatt a holtomiglan-holtodiglan. Mennyi örömet, mennyi melegséget akart adni ennek a férfinak! Hű feleséghez illő derék tetteket és ezer apró figyelmesség sziporkázó mozaikját, mint amilyent gyermekkorában látott a híres brassói Kapu utca egyik kirakatában. Lényegében csak üvegszilánkok. Összevagdossák az ember kezét.

A vőlegény olyan arccal ült le a házában, mintha odakint oroszokat látott volna közeledni. Talán vásra verve hozták volna az apját is, akinek a barna fotográfiáját éppen múlt este vette a kezébe. Éppen ezen a széken ült akkor is, ha Néni nem lett volna ott átellenbe vele a hokellin, ejsze meg is kérdezte volna hangosan: há mit szól hezzám, édesapám? De a vénasszony ott volt a közelében, mint mindig. Valami ismeretlen ütemre bólogatott a feje, egy másikra rágott a szája, összeaszott ínyében keresve a fogak emlékét, úgy csitorogta:

– Az apád, az ember vót, míg vót. De hogy nem vót többet, mán semmit nem ért az ő hajdani embersége. Csak te maradtál utána, nyügöcske.

Régecske, hogy inkább maga eszi az én kenyéremet, fintorodott el Gáspár, de aztán inkább hallgatott vele s ujjai között forgatta a rongyos képet. Most épp úgy tett a virágocskával is, amit délelőtt a menyasszonya tűzött a gomblyukába a vendégek előtt s ahogy felnézett reá, mind a ketten nevettek, hogy a másik szeméből kiolvasták, de jó lenne most csókolózni. Talán most is jó lenne. Az ölébe hajtani a fejét és elfelejteni, hogy valaha valami is volt ebben az életben. Ezért mondta el neki a titkot. Valami olyan csodás feloldódásra várt, mint mikor az akácosban találkoztak titokban, egyetlen épkézláb mondatot se tudott elmondani, így végülis magához húzta az arcát és megcsókolta. Azután már minden összeállt. Most szilánkokban a világ.

Nem bírta el a nő pillantását. Zsebébe ejtette a virágot és kiment. A hűvöske reggel józanítóan köszöntötte. A pincetorok sötétsége megtorpanította. De lement. A tartósító hidegben kevélyen tornyosultak egymásra a pityókás zsákok, a homokos ládák kidomborodásaiban felsejlettek a murkok, répák, mellettük nagy halom hagyma, arrébb alma és körte, a magas ablak fénye csillámlott a mézes borkányok aranyában. Micsoda bőség! A boldog családi jövő ezen sok biztosítéka között, már-már egészen közepén egy hosszú pad emelt egy elnyújtott, de igencsak sovány, üvegcsontú, hártyabőrű porhüvelyt. Még most is a hálóing volt rajta, melyből kidőfött a két visszeres

piszkafalába. Balkezén a karikagyűrű, melyet legnagyobb ínségükben sem tett pénzzé. Makacs volt. Mikor Gáspár felemelte az ágyról, a görcsbe merevedett kéz felrántotta a pokrócot, melybe utoljára kapaszkodott a szegény lélek, mikor a halál megállt a fejénél. A férfinak beugrott, amint a karjában tartotta, hogy egy hasonló, csak más hangulatú jelenetet képzelt el valaki mással... Annyira felundorodott, hogy majdnem eldobta a nyamvadt testet, mintha forró pityóka lenne. Meglepően, szomorúan könnyű volt. Ahogy kiért vele az udvarra, a napfény átszejlett a túl régóta szolgáló vásznon. Gáspár szigorúan előre nézett, de mintha a kezei is láttak volna, az egyik a csontorgona hátán, a másik a száraz bőrű térdhajlaton, ami abnormálisan meredt előre, furcsán, fenyegetően, mint egy nagy ókori győzelem obeliszkje a sivatag ürességében, vagy egy remete próféta magasra nyújtott ökle, ahogy dörgedelmeit ontja az őt hallgató népre. És hideg volt az egész, mint a lelke. Mint a pince, ahova elrejtette, maga se tudta, ki elől. A romboló enyészet elől ugyan nem, azt csak a fagy állíthatta volna meg. Ugy el volt gondolkozva, hogy amint be akart lépni a lépcsők után következő ajtón, az egyenessé feszült test kétfelől koppanva megakadt a tokban, ő pedig a hasánál megbicsaklott benne nagyot rándulva. Szinte álló helyzetbe kellett fordítsa, hogy beférjen a szűk ajtón. A pokol kapuja, emlékezett újra Gáspár.

10

Siralmas, szánalmas volt csak úgy a földön hagyva. Üggyel-bajjal lecöhlölte a padot neki, arra tette. A száraz, fehér haja lelógott kétfelől. Olyan gyér volt, Neni cipőfűzőt font bele, hogy elég tartása legyen a felkontyoláshoz. A férfi végigsimított hidegen verejtékező homlokán, majd a keze akaratlanul felcsúszott tömött, kökörccsfekete szöghajára, aminek erős szálai fürgén peregettek vissza kiszabadulva a tenyere alól. Arra gondolt, mikor az akácokban a szél az arcába vágta a menyasszonya vastag hajfonatát s elkacagták, hogy a gyermekeknek már olyan erős hajuk lesz, mint a kefe sörtéi. A házat fel kell súrolni lúggal a temetés előtt. Asszony dolga. Ma megnősül. Gáspár sóhajtvá nyomta homlokát a hideg kőfalhoz.

Most is ugyanezt tette, onnan nézte a szeme sarkából a viszolyogtató jelenést. A feneketlen fekete lyukat a sikoltó ráncok között. Végre, minden izgalom, kétségbeesettség, harag és düh után feltört benne a lelkiismeret. A kicsi virág égette a zsebét a szíve felett. Eltitkolta a nagynénje halálát, aki felnevelte őt, hogy ne kelljen elhalasztani az esküvőt, amire annyit készült mindenki. Ledugta a pincébe, mint valami lopott portékát. Teremtő Isten, mi van, ha valaki meglátta az útról tegnap

reggel, mikor kivitte! Azt hazudta, Nénit elévette a reumája, nem jöhet. Kihívta a feleségét, mintha csókolózni settenkednének, aztán bevallott neki mindent. Hogy sírt, hogy kétségbeesett! Egész éjjel nem szóltak egy szót sem egymáshoz az asztalnál, s mikor a látszatért felálltak táncolni, Gáspár azt se tudta, melyik lábát tegye s merre, csak rángatta a menyecskét, akinek hideg verejtékes kezeit jól érezte az ingen keresztül is vállain. A vállakon, melyekre a világot akarta venni érte. Az ételek ízét nem érezte. A forró, puha masszát gépiesen, szürke szemekkel ette, nem is törődve vele, hogy égeti a torkát és a gyomrát. Aztán még kimentek párszor beszélni, vagyishogy az ara kicsit kisírhassa magát, a férj pedig káromkodni akart, nagyot, keserveset, ocsmányat, isteneset, máriásat, de nem tudta teleszívni a tüdejét hozzá, levegőtlen levegőket szuszogott be és fújt ki gyors egymásutánban. Mikor hajnalban az utolsó vendégektől is elbúcsúztak, nem tudta volna megmondani, hideg vagy meleg volt-e a kéz, amit meg rázott. Hazatántorogtak az új házba, szédelegve a józan valóságban.

Felcsattant az öreg kántor basszusa, amibe nagy farcsul a pap is belékapaszkodott, úgy fújták ketten, a könyv felett összedugott fejjel, nagy levegőket véve, mint valami kocsmai nótát, kissé gyorsabban a kelleténél, mert sok szakasza volt, de tudni lehetett, hogy a kicsi gödröt hamar betemetik:

Fenn a mennyben az Úr minden győztesnek ád, aki Krisztussal járt, s benne hitt:

aranyból koronát, fehér égi ruhát, – Hogy ledobtam a fehér ruhám a földre... A cipőket ki tudja, hova rúgtam. A fátyolt letéptem, egy marék haj es jött vele.

s hárfa húrjait pengetheti. – A zenészek húzták....

Igen ott minden kész, igen ott minden kész. – „Immán készen van a ház, hozhatod az új asszonyt, hogy osztánátkozzon engem mindenétt. Eddig se vót nagy becsületed előttem...”

Minden győztesnek jár örök rész.

Boldog véghetetlen öröm vár odafenn, – „Ecsém, ha én állanék olyasmi előtt, mint most te!”

Jézusért én is elnyerhetem.

Vígan lépkedünk színarany utcákon át, halljuk angyalok dicséretét, – „Jajj, be szép vagy, lelkem! Oda se adunk a kérődnek.”

Szemünk láthatja Krisztus szent ábrázatát, – „Há nézz a szemem közi, te leány! Leszel-e a feleségem?”

aki vért ontott bűneinkért.

*Élet forrása kínálja élő vizét,
tisztá hús vizét bőségesen.* – „El ne rontsd, fijam,
azt a jó bort vízzel. Gyere, koccints keresztapád-
dal!”

Fényt az Úr maga áraszt és hint szerteszét, –
„Vigyetek lámpát, hogy lássatok hazamenni.”
„Látunk mi már eleget, édesanya. Hirtelen kivir-
radt...”

Halál nem lesz ott, éjszaka sem.

*Minden gyötrelmet, bánatot elfeledünk,
Hogyha Ő minket keblére von,* – Engem még
nem ölelt meg a feleségem. Jajj, Uram, mikre gon-
dolok!

*Jézus szívére hajthatjuk fáradt fejünk,
Nála béke vár és nyugalom.*

Végre. Végre vége volt. A fiatalasszony még
egyre sírt, siratta a lakodalmát. A faluban a haran-
gozó reakezdte a másodikot, de ott kint a mező-
ben a szél egymás ágaival verte a temetőt határoló
jegenyét és úgy recsegett a kifejesedett török-
búza vaskos szárait, mintha a medve settenkedett
volna között. Isten őrizze! Az ima a vége fele járt
közben: Mert tied az ország, a hatalom és a dicső-
ség, mindörökké. Ámen.

S az enyém a szégyen, tette hozzá Gáspár.
Elgondolta, milyen gyermeki az ember, mikor
nagy-nagy eseményeket állít fel magának az élete
mentén, hogy alkalma legyen az Isten kabátujja
után szökdösni. Mikor megkeresztelnek egy gyer-
meket. Vízvarázslat és kikopott inghátból pólya,
hogy immáron te is ezen a világon vagy, az embe-

rek között, ahol megelégedni sohasem fogsz sem-
mivel, amit magadénak mondhatsz. Mikor meg-
esketnek, nagy fogadalom és tántorgó atyafiak, hogy
mostmár elevenen megehetitek egymást, ha úgy
tetszik, csak a járomba fogózzatok belé szaporán,
mert forog a világ. Mikor eltemetnek, örök élet és
kétpofára zabáló gödörösök, hogy na, ezután nem
lesz semmi, valami faragott kővel emlékezzünk
rea. Az Isten megrándítja a vállát. Feljebb húzza a
kabátját.

Mindenki összébb húzta a rongyot magán,
mert fújt a szél, fájt a szél. Az első tüzelés
muszaj-gondolatának bosszúságával indultak
neki az emberek a gödrös mezei út porfellegének.
A szörcsei utcai asztalos mester mellén összefont
karokkal, lehajtott fejjel bólogatta: *Szent
Mihálykor keleti szél nagyon kemény telet ígér.* Majd
szorosabban bújunk össze, vetette oda Gáspár,
szemébe nyomva a kalapiját, erősen belékarolt a
feleségébe és semerre se nézve ment előre. Olyan
hangon mondta ezt, mintha már-már utálta
volna férfinak és asszonynak azt a hús-együttlé-
tezését, amin a mondat szenvtelenül gúnyolódni
akart, de valahol a vidámszerű életerő, élni akarás
is érlelődött benne, amivel a fiatal magára és hát-
ralévő éveinek sokaságára eszmél a véneket
elnézve.

Én most magamba kell nézzek. Te nem látsz?
Most is csak rángatod az ujjost magadon? Pedig
én megtettem a tőlem telhetőt. Nem bírjuk el a te
égi dolgaidot. Nem veszed észre? Nem látsz? Itt
vagyok. Én, Gáspár.

Csontos Márta

A kreatúra bosszúja

Minden nap ugyanazt látod,
valahogy önmagad kiszolgáltatottja
lettél, s ítéleted ellen nincs apelláta.
Hagyod, hogy a fény hálót égessen
arcodra, fogai között is növeled
a hézagokat. Mikor imáidba merülsz az
éjjeli csendben, hallod, hogy odabent
a belek között motoszkál valaki, - egy
jogcím nélküli bérlő, aki szabadon
garázdálkodik tested üregeiben,
s teljes lendülettel ide-oda tologat
egy szerelvényt, melynek árukészletéről
semmit sem tudsz.
Próbálsz a kreatúrát kicselezni, zárod
a menekülési útvonalat, de az ellenmozgás
újra visszasodor, hiába húzod össze
kicsire magad, ott maradsz a horizont
szélén, ott rekedsz a fájdalom udvarában,
ahol már magaddal sem akarsz szóba
elegyedni, s be kell látnod végre,
te vagy minden jónak az elrontója.

Irodalom

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr). Tanár, költő, közíró, irodalomtörténész. A Magyar Írószövetség, a Szegedi Írók Társasága, az Erdélyi Magyar Írók Ligája és a Vörösmarty Társaság tagja.

Szürkeállományodba belefulladt
a távolban ragyogó kék, s most már
nem tudsz szelektálni, s nem látod
azt sem: kőmennyezet lett fölötted az Ég.

Másképp nem megy

regényrészlet

És amikor először volt magömlésed? Azt se tudtad, hova szaladj ijedtedben. Öreganyád a másik szobában aludt, úgy gondoltad, remek alkalom ez a maszturbálásra. Letoltad a nadrágod és a gatyád, becsuktad a szemed, és a szemhéjak mögötti sötétségben megpróbáltad elképzelni a szomszédban lakó néni tizenhat éves unokáját, akinek akkorák a mellei, mint egy középhegység. Igen, szívesen kirándulnál azokon a lankákon, le-föl, minden völgyet és emelkedőt bejárva, egészen addig, amíg el nem fáradsz. Számát se tudod, hányszor láttad már a lányt a nyári konyhában répát pucolni, vagy a kertben tevékenykedni a rózsabokrok mellett. Elképzelted, ahogyan jön feléd meztelenül, a lépéseitől rázkódnak azok a halmok, a gyönyörű mellei, aztán az egyiket csókolgatni kezded, mialatt a lány már az öledben ül és forrósága elnyeli merevedő tagod, jó érzés, ahogyan ráharapsz a kemény bimbóra, megcsókolod a mellek közti részt. A szemhéjak mögötti sötétben láttad azt is, ahogy a lány, a szomszédban lakó néni tizenhat éves unokája, eléd térdel és a szájába vesz, és addig pillangózik a nyelvvel, míg föl nem robbansz. Döbbsen pattantak ki a szemeid, láttad, a markodat, kézfejedet, combjaidat betérítő fehéres-sárgás, ragacsos ondót, és nem tudtad, mitévő legyél. Valahányszor kiverted eddig, soha nem jött termés, mindig csak az érzés, a zsibbadás, a remegés, a szegycsont alatti nyomás, most pedig hirtelenjében nagykorúvá lettél, miközben a másik szobában öreganyád alszik, bealudt a tévé előtt, neked kellett kikapcsolnod a kívánságműsort. Mitévő legyenek, villant át rajtad a kérdés, aztán a kérdés nyomán fakadó kétségbeesés. A lepedőbe mégse törölheted, ki kell menned a fürdőbe, viszont ahhoz át kell vágnod a másik szobán. Ha mélyen alszik, gondoltad, nem lesz ezzel semmi gond, viszont ha fölébred arra, hogy „koszos” kézzel babralsz a kilincsen, bajba keveredhetsz. Szerencsére ki tudtál somfordálni észrevétlen a szobából, aztán meglepődve tapasztaltad, hogy a vízzel keveredő ondó egészen különös halmazállapotot vesz föl, sokkal nehezebben jön le a bőrről, mint ahogyan azt elvárná tőle az ember; a szőrbe egyenesen beleragad, főleg a hason, illetve a belső combok környékén, így hosszadalmas a küzdelem, mire megtisztulsz. Az elégedettség járta át a szíved, amikor újjászületett halandóként visszafe-

küdtél az ágyba. Mielőtt elheveredtél volna, természetesen, elegyengetted a lepedő gyűrődéseit, mégiscsak számít minden apró részlet, aztán azon kaptad magad, hogy már ébredsz, és nem rémlett, mikor aludtál el.

És amikor azt mondtad az aluljáróban hozzád lépő hajléktalannak, hogy tarhálás helyett menjen inkább dolgozni, és különben is, hogy jön ahhoz, hogy megszólítson? Kinek képzelet magát a szarfoltos gatyájával, hogy egyáltalán oda mer lépni eléd? Vagy talán vak? Nem látja, hogy sietsz, hogy nem érsz rá, hogy van jobb dolgod is, mint hallgatni a végtelenül átlátszó szavakat, ételre gyűjtök, uram, két napja nem ettem, kenyérre kell az apró, sajnos arra sincs pénzem, hogy a gyógyszerimeket kiváltsam, látja, itt vannak nálam a receptek, igaz összegyűrődött mind, de ha tudna

Irodalom 13

SZTASKÓ RICHARD (1987, Budapest) magyar-kommunikáció, valamint dráma szakos tanár, egy budapesti gimnáziumban tanít. Novellái rendszeresen jelennek meg szépirodalmi folyóiratokban.

csak egy keveset, kenyérre kell, két napja nem ettem. Hát nem tisztességesebb lenne, ha azt mondaná, piára kell? Miért hazudik, egyáltalán kit akar becsapni? Rettenetesen felhúzott, és ha nem lett volna olyan büdös, megütöd. Menjél, baszd meg, dolgozni, köpted az ítéletet a szemei közé. Ő állta a tekinteted, egészen addig, amíg szemlesütve te kotródtál arébb. Igen, ekkor vált világossá, amit érzel, az nem a kegyelemből fakad. Gyávaságod a legsúlyosabb bűnök egyike.

És mit szólna ahhoz a beszélgetéshez, amikor apáddal először ültetek le kettesben, hogy megvitassátok az élet nagy dolgait? Valld be, izgultál; azt se tudtad, mi van készülődésben, amikor a csupasz asztallapra kipakolta a poharakat, és homlokát ráncolva biccentett: ülj le. Kezdetben csak félig töltött neked, magának egészen a peremig, sok-

szor túl is szaladt, aztán – ki tudja, mennyi idő telt el – látta rajtad, bírod, amit bírnod kell, már egészen másképp nézett a szemedbe. De te mit is láttál egészen pontosan a tekintetében? Büszkeséget? Netán az elégedett családfő örömét? A kezdeti magabiztosság, akár a köd, illanni látszott, zavarban voltatok, félszeg mosolygás, és apád idegességében kapargatni kezdte az asztallapon levő kis mélyedést, cigaretta égethette ki, és a pillanatnyi csöndben nem tudtátok, hogyan tovább.

Ritka alkalmak egyike, kettesben maradtatok. Édesanyádnak dolga akadt, elszaladt otthonról, mintha még említette is volna, hogy csak későn ér haza, vacsora a hűtőben, ha megéheznétek, borítsátok bele egy lábasba és melegítsétek meg a tűzhelyen, vagy kenjetek magatoknak szendvicset. Aztán derült égből villámcsapásként eszébe jutott apádnak, kártyáznotok kell, igen, itt és most bontassék meg a nevenapjára kapott pakli. A szűz kártyalapok csattogni kezdtek a csupasz asztallapon, de az elején azt se tudtad, van-e bármiféle logika a felállított játékszabályokban, a végére viszont egészen belelendültél, és volt olyan kör, amit szánt szándékkal veszítettél el, hogy apádnak öröme teljék ebben a délutánban. Hagytad magad, és a veszített menet okozta dühödre rá is játszottál néhány eleresztett káromkodással. Muszáj volt így tenned, hogy a bizonytalanság helyett újra azt a megfoghatatlant – büszke elégedettség? elégedett büszkeség? – lásd a szemében. Mire édesanyád hazaért, már részek voltak. A kártyalapok szanaszét heverték az asztalon, néhány káró széle és a treff kettes is egészen meggyűrődött. Felkészültetek a lecseszésre, de semmi ilyesmi nem történt, egyetlen kérése volt csak édesanyádnak, halkítsátok le a lemezjátásból bömbölő zenét, fáj a feje, és valószínűleg a szomszédok se kíváncsiak késő este erre a ricsajra. Amikor kilépett az ajtón, összenéztetek édesapáddal, és olyanok voltatok ketten, mint két diák, akit éppen megdorgált az iskolaigazgató, mert hangoosan szaladgáltak – illetlen szavakat kiabálva – a folyosón. A zenét természetesen lehalkítottátok, és másnap reggel ébredéskor fogalmad se volt, hogy kerültél az ágyba, ki vetköztetett le, és terítette rád a fenyőmintás takarót. Egy valamiben voltál csak biztos, fáj a fejed. Egyszerre szorították két oldalról a halántékd, és szemből a homlokd. Soha nem éreztél még ilyet.

És a rendőrök, akik azt hitték, túljárhatnak az eszedben? Egy régi jó barátoddal naplemente után belopódtatok egykori iskolátok udvarára, és nekiálltatok inni, a pihenőidő alatt a magatokkal hozott labdával passzolgattatok, egyre kevesebb

sikerrel. Aztán villant a kék-piros fény, és nem tudtátok, hogyan lesz tovább; mit mondasz majd otthon, ha értesítik apádat, kedves uram, a gyermekét bevittük a kerületi kapitányságra, úgy gondoljuk, jót tesz neki, ha ott tölti az éjszakát, és nem, nem kell aggódnia, jó kezekben lesz, bízza csak ránk, megoldozzuk a kis taknyost, további nyugodalmas estét kívánunk. A hátad hasította volna ketté, ha fölhívják a fakabátok. De megúsztatok, nem igaz? Mielőtt kimásztatok a kerítésen, az egyik üveget a gatyádba rejtetted, de úgy saszséztál, hogy az egyenruhások ne vegyék észre. Ügyes voltál: azt hagytad elől, aminek az alján éppen csak lötyögött valami; és készségesen tettél eleget a fölszólításnak: öntse ki, ha kérhetném, az üveg tartalmát ide a bokrok közé. Persze remegett a kezed, és az a néhány másodperc fölért az örökévalósággal, és legbelül reménykedtél abban, ezzel megúsztatok, nem lesz folytatás. Szerencsére nem is lett. A magasabb férfi, talán törzsőrmester, ki tudja, mit jelent a két ezüstcsillag, végigmért benneteket – a picsába, szeretnénk egy nyugodt szolgálatot, húzzatok innen el, de kurva gyorsan –, aztán társával együtt, az ő vállapján csak egy csillagot láttál, visszaszállt a kocsiba. Villogó nélkül hajtottak el, ti pedig – miután nagyot kortyoltatok a gatyából előkerült üvegből – elindultatok hazafelé.

És a vidéki rokonok, akikről azt se tudtad, hogyan kapaszkodtak fel a családfára? Ki kinek a kicsodája, és egyáltalán miért kell részt vened ezen a betakarításon? Döntés született, a városi gyerek is kóstoljon bele a vidéki élet szépségeibe, krumpliszedésre invitáltak, és mint akit jól neveltek, nem mondtál nemet, sőt, még a lelkesedés félreolvashatatlan jelét is az arcodra tudtad erőltetni. Persze hamar kiderült, alkalmatlan vagy minden rád bízott munkára. Hiába mutatták, hogyan fogd a kapát s milyen lendülettel vágd a földbe, hogyan lazítsd meg a talajt, s forgasd ki a felszínre a krumplit. Mindenfélet csináltál, csak azt nem, amit tanítottak. Meg is lett az eredménye. Jó néhány gumót kettészeltél, és nem értetted, az idősebbeknek mi a problémája azzal, hogy skalpolt krumplikon kívül más nem igen kerül elő a kapád alól. Pihenő közben aztán meghallottad, rólad sutyorognak a kertben fölállított asztalka mellett, ahol fröccsel próbálták enyhíteni a hőség okozta kellemetlen tüneteket. Azt mondták rólad, látszik, hogy elkényeztetett városi gyerek vagy; az apád ennyi idősen már a saját lábán állt, olyan kemény és határozott tartással, aminek töredéke sem szorult beléd. Az ismeretlen rokonok, akiket sehogy se tudtál az Sz. családhoz tartozónak gondolni, kedélyesen összemosolyogtak, és az egész-

ben az fájt, hogy apád, aki ott állt közöttük, egy pillanatra sem vett a védelmébe, helyette összekacsintott az övével, és szódát fröcskölt a borral félig telt poharába. Úgy határozott, jobb neked az ásó, azzal kevesebb pusztítást végzel majd a veteményesben, és talán lesz majd olyan krumpliszem, ami épen kerül ki a földből, tudod, türelem, és amikor a lábaddal a talajba tolod az ásót, ne teljes erőből tedd azt, hanem érzéssel, hagyd, hogy az ásó beleszaladjon a földbe, utána egy határozott mozdulat, és már fordítod is ki a krumplikat a növénnel együtt. A kitartásod végre meghozta gyümölcsét, igaz a többiekhez képest jóval lassabban haladtál, de mégis csak sikerült egészben megmaradt gumókat felszínre hoznod, mígnem egyszer csak azt láttad, hogy a krumplik helyén levő gödörben egy apró, szürke egér néz rád. A szíved egy pillanatra megdobbant a torkodban, és nem tudtad, képzelődsz vagy az a rágcsló tényleg ott áll a gödörben és a szemedbe néz apró fekete gombszemével. Amikor izzadt tarkódon megérezted a hús fuvallatot, elmúlt a döbbenet, és tisztán láttad magad előtt, mi fog történni. Habozás nélkül, gyors mozdulattal az egér nyakához illesztetted az ásót, vártad az apró fekete gombszemek

riadalmát, de semmi ilyesmi nem történt, aztán lábadat az ásóra helyezve ránehezedtél arra, és láttad, hogy saját súlyod nyomán az egér feje elválik a testétől. A félbevágott rágcsló tetemére földet kapartál, aztán már léptél is a következő bokorhoz. A nap végén, mert látták a rokonok, hogy egész tisztességesen belejöttél a munkába, megengedték, hogy igyál egy fröccsöt. Az első kortyok után apád megveregette napégette vállad, és azok a gyors, paskoló mozdulatok egészen jól estek a szívednek.

Kicsoszogtál, kicsoszogtam a fürdőbe; és ott térdre zuhanva úgy öleltem át a vécékagylót – miközben elemi erővel dőlt belőlem minden szenny –, mint templomban a Megváltó szobrát. Valóban szörnyű, mikor mellkasomra ül a fölisme-rés, és suttogni kezd a füleimbe, innen is, onnan is; mindkét oldalról egyaránt hallom, néha egyszerre, néha tizedmásodpercnyit csúsztatva; a lényegen semmi sem változtat. Talán ha összekapnám magam, lenne esély. De mire is? Zsibbadt nyelvem szavakat formálni képtelen. Magam mellé nyúltam, és nem tudtam kitapintani az ágyban. Kicsivel később aztán elaludtam.

Varga Balázs

Mászás

VARGA BALÁZS (1988, Sepsiszentgyörgy). A forradalomkor leesett az ágyneműtartóról, betört a feje, a szülei figyelmét egy pillanatra elvonta a kinti forrongás. Azt mondja, a forradalom sebesültje. Jelenleg színész Marosvásárhelyen.

 Irodalom

Van egy mély gödör bennem.
Ott lesz mindig.
A szerelem mindig odahull.
Én mindig utána.
Az ugrásra kéne emlékezni,
a lépésre,
a bátorságra
amivel a láb a sötétséget választja.
A kéz, ha kérdeznéd: gyáva,
kapaszkodik
egy üres szoknyába
ami én vagyok.
Az ugrásra kéne emlékezni,
arra a lépésre,
a bátorságra.
De mindig csak a mászás
a nedves cseppkövön,
egy kézzel,
mert hozom fel
a folyton lehullót,
zuhanót,
visszaesőt.
Hozom fel,
megmutatni neki
amit én sem láttam soha
de nagyanymtól tudom,
hogyan van.
Sokszor álmodta ő is,
hogyan mászik kifelé
a vörös cseppkövön.
A nehéz karsztvíz
számtalanszor visszamosta.
De egyszer kijutott,
és látta,
hogyan a legsüketebb csendben
a zöld tenger és a türkíz ég
megbékülve végül
végleg
összeér.

A kövek nem beszélnek

Árva szegen lóg a kabátom.
Se szoba, se fal.
Csak szeg, csak kabát.
Benne lógok én is,
az ágyon is fekszem.
Ahogy elnézem,
még együtt
lélegzünk mi ketten,
én és a fekete
nehéz
kabátom
sötét
kabátom
vizes
kabátom zsebében kövek
lyukas
zsebemben kövek.
Mégis ott maradnak,
ott a zsebben,
a lyuk dacára
örökre.
Elidőznek, együtt
vannak páran,
egymáshoz érnek.
A zseb lyukán
egyre csak néznek,
odalent valami fény
mintha lenne.
De nem beszélnek,
némák.
Többé már nem beszélnek.
Jó volna halk szavuk
hallani,
innen az ágyból,
szelíd koppjuk ha szólna
egy régi, súlyos
kabátról,
nehéz
kabátról
vizes
kabátról.
De nem szólnak,
némák.
Ők többé már nem
beszélnek.
Inkább hallgatnak
a maradásról,
végleg.
Odalent valami fény
mintha lenne.

Nyírfák

Nyírfák erdeje ősszel
megannyi elhagyott bordacsont,
valaki itt-ott leszúrt egyet,
értelmetlen jelnek,
csak, hogy a bordák rendszerét szerteszórja,
hogyan a törzsbe karistolja:
Itt járt a csend, a kínos,
a szél, ami fúj az időn túlról,
a születésünk előtti,
süvítő, siketítő hallgatás.
Nyírfák erdeje ősszel,
a szívünket védte valamikor
töréstől szakadástól.
ott lebeg a tájban a szív hiánya,
nem mossa le magáról soha,
talán ha tavasz, ha nyár jön,
ha zápor zúdul,
talán szabadul a nem létező
dobogástól, vagy akkor sem,
mert éjjel mégis visszajön,
belép a tájba
a nyírfák örökölt hallgatása.
Csend lép rá a csend nyakára.
Így álmodom minden éjjel, örökségem,
a hallgatást.
Egyik bordám mondaná,
hogyan rossz ez így,
hogyan nincs cél
hogyan nincs már mivégre lenni,
hogyan nincs már
mit körbevenni.
De nem szól már ő sem,
hallgat
jól eltanult hallgatással,
emlékével a szív zajának,
hallgat mint a nyírfák erdeje ősszel,
várja míg fehérje elvegyül
a hófehérrel,
míg értelme annyi lesz a létezésnek,
mint téli tájban
a nyírfák erdejének.

Horváth Florencia

Apám, a költő

A tanárnő szülési szabadságra ment, helyettesíteni idegen érkezett. Nem tudta, milyen az osztály, nem tudta, milyen apámnál egy iskolai feladat. Nem tudta, hogy apám ki akarja hozni mindenből, nem tudta, hogy apám épp lovagregényeket olvas.

A tanárnő szülési szabadságra ment, helyette aki jött, nem tudta, hogy nem tudta, ami apám akkor volt, nem tudta, hogy apám akkor még nem tudta, amikor apám túl sokat tett azért, hogy akkor így alakuljon, de ezt se apám, se a tanárnő nem tudta. Apám fogalmazást írt, mert apám akkor lovagregényeket olvasott, a tanárnő tudta szerint házi feladat volt. Apám a fogalmazvánnyal nem akart kitűnni, apám mégis kitűnő fogalmazványt írt. Tűnt, tűnt annyira, hogy ki is emelkedett, olyan magasra, hogy a földszinti osztályteremből felszállt az emeletre, oda, hol a tanári szoba volt. Tűnt, tűnt, a folyosón olyan ügyesen kanyargott, ahogy apám keze a tollal a vastag spirálfüzet felett, persze a vonalakat tartva, de apám mindezt akkor még nem tudta. Az ajtórések alatt is átbújt, egészen az igazgatói irodáig. Ott landolt apám kitűnő írása, ami még csak nem is dolgozat volt, pusztán egy házi feladat, amiért perbe fogták, majdhogynem kicsapták, eljárás indult ellene, mert a tanárnő nem tudta, apám sem tudta, hogy a tanárnő nem tudta, hogy apám így szokta, mert csak a szülési szabadságon lévő tanárnő tudta, hogy apám így is tudja. Végül rosszabb lett, mint az intő, egy marék hitetlenség jutott, amiért a hétköznapi feladatot apám, a sosemvolt költő versben írta meg.

Irodalom

HORVÁTH FLORENCIA (2002, Celldömölk) verseket, slam poetry-szövegeket és prózát ír. Publicisztikai munkájáért Aranytoll-kitüntetésben részesült. Írásait számos folyóirat közölte. A mű megírásának idején a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz-ösztöndíjában részesült.

Finta Viktória

Vége a bulinak

Az alsó ajkába harapok, a nyelvem hozzáér a borostájához. Felszisszen, érzem rajta, hogy gyűlöl. Belenevetek a szájába. Nyertem.

Nem láttam sok értelmét, de ha már elhívott, meg akartam tenni ezt a baráti gesztust. Városszéli kocsmá, viszont csak itt csapolnak Krušovicét, sokan vannak. Utolsónak érkezem. Kapucnis, harsány csávók ülnek körbe egy zöldterítés, sörálátetes asztalt. „Ez a csaj hozzánk jön?”, kérdezi egyikük öblös hangon, míg közeledem. Halványan mosolygok, úgy teszek, mintha nem ejtene zavarba a bámulás, és nem tudnánk mind, ki vagyok. Apró csomagot nyújtok át Zalánnak. Álomfogót vettem, de nem engedem kibontani a többiek előtt. Rajtam kívül egyetlen lány ül a társaságban. Mellette. Szólt róla előre, felkészülten, mosolyogva nyújtom felé a kezem. Az övé lagymatagon csúszik ki a szorításomból. „Heló, Niki.” Belenézek a

Irodalom

FINTA VIKTÓRIA (1990, Révkomárom) a 2021-es Kortárs Hangan irodalmi pályázat *Újvárad* lapdíjasa.

buta, üveges szemekbe, nincs bennem rosszindulat. „Hanna. Örülök.”, felelem. „Dehogy örülsz!”, vágja rá halkán a fejét rázva. A szemében látom, mi a véleménye erről a lányról, és mi lesz a sorsa. Képtelen elfogadni, hogy nem vagyok féltékeny.

„Mit öntsek?”, kérdezi egy srác, akinek elfelejttem a nevét. Stampedlivel a kezemben rábökök egy random üvegre. Semmit sem szeretek igazán a választékból. Beszélgetni próbálok, de ahhoz már későn érkeztem. Próbálok megfejtetni, milyen szisztéma szerint jönnek a körök egymás után, de a ritmusból ítélve ezek addig isznak folyamatosan, míg nem borul a fejük az asztalra. Én általában ésszel iszom, de alkalmazkodni kell a megváltozott életfeltételekhez. A sokadik Tatrátétát húzom le, amikor kérek egy cigit a mellettem ülőtől. Meggyújtja nekem. Véletlenül az arcába fújom a füstöt. Ő a farmeromra hamuzik, és arról beszél, milyen szép vagyok, és nem is érti, hogyan kavar-

hattam Zalánnal. Bólogatok a mondókájára, udvariasságból meg hálából a cigiért. A rádióból a Hotel California szól. Felkiáltok, ez mekkora szá-ááááám! Egész jó ez a hely. Bírnak a haverjai, pedig csak megmostam a hajam és szintre ittam magam. BMW-kről és fasz főnökökről dumálnak. A tekintetem néha összetalálkozik Zalánéval. Csak ketten tudjuk, mi folyik körülöttünk. Ő még mindig nem hiszi el, hogy itt vagyok, ilyen közömbösen, a Tatrától és a fölénytől csillogó szemmel. Niki csendben ül egész idő alatt. Beléfojtották a szót a sok vodkával. Sajnálni akarom. Ő ide való.

A srác mellettem feláll, és kibotorkál a mosdóba. Elveszek tőle még egy szálát, rágyújtok, és kivonulok az épület elé. Nem vagyok dohányos, még parti sem, de most jólesik. A friss, szúrós levegőt magamba szívva két felesel józanabbnak érzem magam. Összehúzom a kabátom, és neki-döntöm a hátam a koszos, fehér falnak. Komótosan szívom egyik slukkot a másik után. Az eget bámulom. Olyan ez, mintha egy filmben szerepelnék, nem a saját egyszerű kis életemben, ahol bagózásba fojtom a gondolataim.

A kinyíló ajtó résén egy pillanatra kiszűrődik a kocsmá zaja. Niki áll fölém és kérdezi, nem sétálnék-e vele egyet. Felvonom a szemöldököm, ő nem veszi észre. Persze.

Tudni szeretné, mi volt Zalán és köztem. Semmi komoly, nyugtatom meg. Igazat beszélek. Ma nála alszik. Majdnem elmondom neki, mi lesz ennek a vége, aztán mégsem teszem. Semmi közöm hozzá. Tovább lépkedünk és leltárba veszszük, ki hány lánnyal és hány fiúval csókolózott. Én lánnyal még egyszer sem, ő háromszor is, részletesen beszámol a tapasztalatairól. Kedveske ez a lány amúgy, csak hát... igen. Most már tudom sajnálni egy kicsit. „Te amúgy egy... nagyon gyönyörű csaj vagy”, néz valahová a szemem mellé. Enyhén felém hajol. Rajtam múlik, hogy ez kezdeményezés vagy részeg dülöngés. A gyomromban keveredik a Tatrátéa a kíváncsiság és a viszolygás elegyével. Hideg nyelvén megérzem a vodkát és az elszívott cigim mellékízét. Azt hittem, finom lesz és gyengéd, de ez a lány nem tud csókolózni. Azért még erőltetem kicsit, ki tudja, lesz-e még ilyen, két tenyerem közé fogom az arcát, és beleszívok az

ajkába. Felnyög, folytatni szeretné. „Lassan vissza kéne mennünk”, mondom. „És erről a fiúknak nem kell tudniuk.”

Megszédülök a cigifüsttől, ami odabent fogad. Megkér, kísérem el a mosdóba. A sminkem igazgatom, amíg várok. Öklendezés. Helyben vagyunk. Benyitok hozzá, laza kontyot csinál nekik a tartalék gumimmal, hogy ne lógjon bele a végébe az a szép haja. Mikor Zalán hazaviszi és beletúr a szőke zuhatagba, nehogy már meglepetés érje. „Jobban vagy?”, meglepődöm, milyen kedves és őszinte a hangom, és hogy már egyáltalán nem vagyok részeg. „Én úgy szégyellem magam”, nyöszörgi a végédeszkára könyökölve. Guggolok mellette, a hátát simogatom, semmi gond.

Zalán nyit be. Egy fejmozdulattal jelzem, menjen ki. Összeszorítja a száját, azt sem tudja, mit érezzen.

Jobb már, Niki megmossa az arcát, és visszamegyünk. A banda fele már kidőlt, és az asztalon alszik, ahogy számítottam rá. A többiek mobiloznak.

„Hol voltatok ilyen sokáig?”, kérdezi a legelevenebb köztük, aki a cigit adta. „Kinyaltuk egymásnak”, vágom rá mosolyogva, csak egy kicsit játszok rá. „Hát az amúgy simán belefért volna az időbe”, bólogat, és csillog a szeme. Bólogatok én is, hogy te még az életben nem vittél el lányt, ember,

de persze hangosan nem mondom ki. Niki amúgy valószínűleg simán benne lett volna, ha nem hányja össze a végét. Le akar ülni, de egy koordinálatlan mozdulattal lever egy söröspoharat. A pultos rutinosan söpri össze a cserepeket. Nem akad ki, ez itt mindennapos. „Hívok nektek egy taxit.” Először szólok hozzá, mióta felköszöntöttem. Vége a bulinak.

Nem akarom, de elkísérem őket. Én az ajándékait viszem, ő Nikit támogatja. Az előszobában leteszem a csomagokat. Ő lesegíti a lányról a kabátot, a kezembe nyomja, s amíg én felakasztom, a fürdőszobába viszi őt, és rácsukja az ajtót. Visszajön hozzám, a kapuig kísér, pedig mondtam, hogy felesleges. Talán meg akarja köszönni a segítséget, de megrázom a fejem. Minek. Nem tudom, melyikünk kezdte, de ez a csók jó. Bár kicsit felesleges ez is.

Mégsem érzek diadalt. Rálehelek a libabőrös nyakára. Nem vett sálát ez a hülye, pedig még csak március van. „Menj, fektesd le a barátnődet. Túl sokat ivott. Innentől én már megleszek.” Lefejtem a derekamról a kezét. Sötét szemében szomorúság és a tehetetlen, utálatos tudat, hogy nincs joga haragudni rám. Szedd már össze magad, ez nem tragédia, üzenem vissza, és hazaindulok.

Aztán mégsem fordulok be az utcasarkon, egyenesen megyek tovább. Péntek este van, biztos tele a billiárdklub. Alig múlt éjjel egy.

Hogyan magyarázzunk el képeket?

Joseph Beuys centenáriumi kiállítás Bukarestben

Szeptember 1–26. között volt látogatható Bukarestben (BRD residencia, Scena9) a Joseph Beuys szobrász és performanszművész (1921–1986) emléke előtt centenáriumán tisztelgő kiállítás. A *How to explain Pictures / Cum să explici imaginii... / Hogyan magyarázd a képet?* című tárlat kurátora Roxana Trestioreanu volt, aki Olimpiu Bondalac, Darie Dup, Teodor Gaur, Kerekes Gyöngyi, Iosif Király, Radu Igazság, Marilena Preda, Ujvárossy László és Szilágyi Varga Zoltán, valamint a 2META művészcsoporthoz tartozó műveiből válogatott.

Joseph Beuyst a 20. századi kortárs művészet egyik mérföldkövének tekintik. Részint alkotásaival – rajzok, installációk, performanszok, és az

Galéria

ezeket tanúsító előadások, filmek – másrészt az általa indított szociális szobrászattal műalkotás-ként határoz meg minden, a társadalom és környezet felépítésére és modellezésére irányuló emberi tevékenységet – fontos örökséget hagyva az őt követő művészgenerációkra. Felvállalva a szociális szobrász szerepet, Beuys a nyelvez, fogalmak, performanszok és az időközben felgyűlt tárgyak segítségével, mindenki kreativitására alapozva formálja a társadalmat.

A projektünk címe utal a művész, 1965-ben megnyílt első egyéni kiállítására: *How to Explain Pictures to a Dead Hare (Wie man dem toten Hasen die Bilder erklärt)*, amelyben meghatározza a később rá jellemző műveletet, hogy szóval, dialógusokkal segíti a közönséget a művészi élmény befogadására.

Joseph Beuys születésének 100. évfordulója alkalmával a *How to Explain Pictures to a Dead Hare* akció célja egybegyűjteni műveinek a romá-

Joseph Beuys: *Hogyan magyarázzunk el képeket egy halott nyúlak?*, 1965. november 26., Galerie Schmela, Düsseldorf

niai kortárs művészetben tükröződő számos arculatát. (...)

A kiállításon láthatók fényképek, mail art tárgyak, installációk, rajzok, kísérleti, animációs filmek, filmajánlások, kérdőívek, Beuys oktatói tapasztalataival kapcsolatos dokumentumok, akcióiról készült filmek, valamint vele készült interjúk. A látogató különböző alkotói személeteket és irányzatokat fedezhetett fel.

Ovidiu Bandalac a 80-as években rajzokból készült installációt mutat be, a színek vonzereje létfontosságú, a fehér papír hangsúlyozza a mozgás dinamikáját, az *I Like America and America Likes Me* egyik rajzán egy prérifarkas vonja kérdőre a befogadót.

A Kortárs Művészeti Múzeumban készült film, az Adrian Guță – Olimpiu Bandalac interjúbán utal a művész egész munkásságára, beleértve az animációs filmeket és a Teodor Graurral tandemben készített Euroartist projekteket.

A kiállításon Teodor Graur a munkái mellett bemutatja a nagyközönségnek kevésbé ismert arcát: a tanárét. A Bukaresti Művészeti Egyetemen tartott performansz kurzusai egyéni hangot és új utakat mutattak a fiataloknak. (Studio498)

Darie Dup természetbarát munkái csatlakoznak a védett területek tönkretétele, a törvénytelen erdőirtások elleni manifesztumhoz.

Kerekes Gyöngyi installációja párbeszédet folytat a természettel, száraz levelek formáznak alakokat, jeleket. Ujvárossy László érdekes dialógust folytat Beuys-szal, – formai és anyagi hasonlóságokra alapozva közelít játékosan öko-megnyilvánulásaihoz.

Beuys Fluxus-mozgalomhoz való közeledésére hivatkozva, Iosif Király válogatást mutat be mail-art gyűjteményéből. Az egyik karton, Robert Rehfeld fluxus-művész alkotása megemlíti Beke László magyar kritikust és az 1987-es, budapesti Beuys-émlékkiállítást.

Marilena Preda Sânc fotóján a természettel való harmonikus együttélés mutatkozik meg, film-válogatásában pedig a művész felvállalja a társadalmi problémák iránti elkötelezettségét.

Külön részt képeznek 80-as években készült, nemzetközi díjakkal elismert, a romániai közönség körében kevésbé ismert filmek. Szilágyi Varga Zoltán művei – Gordiuszi csomó (1980), Aréna (1982), Monológ (1983) – számos olvasatban, metaforikus képekben mutatja meg mind a férfiasságra, dicsőségre, erőszakosságra vonatkozó sztereotípiákat, mind a traumatikus eseményeket – háború, természeti csapás – felidézve a 80-as években megélt visszasságokat.

Radu Igazság Családi fényképek című művében (1983) magányról, öregedésről, elmúlásról beszél. A kopás (1985) kiindulópontja Nichita Stănescunak a katona áldozatáról írt azonos című poémája – a becsületbeli kötelesség végül egy emberi halálához vezet. Nichita Stănescu sajátos intonációja és tempója megkétszerezi a látvány erejét.

Erre az alkalomra készült filmjében a 2Meta alkotócsoport játékosan mutatja be a kapcsolatot a természettel.

A *How to Explain pictures to a Dead Hare* projekt keretében tartott, BEUYS és mai romániai művészeti szcéna elnevezésű kollokvium jó alkalom volt megnézni a Beuys-szal, illetve a róla készült filmeket, melyeket beszélgetés követett a jelenlegi romániai művészeti szcénáról Magda Cârneci, Irina Cios, Adrian Guță, Ion Bogdan Lefter, valamint a kiállításon résztvevő művészek közreműködésével. Az alábbiakban a kiállítás albumja alapján közlünk szemelvényeket a kiállítók reflexióiból.

Olimpiu Bandalac

Rögtön 1989 decembere után elindultam első nyugat-európai utamra, és Münchenbe érkezve 1990 februárjában lehetőségem adódott megnézni egy retrospektív Beuys-kiállítást. Megindított, emlékszem, akkor a rajzok, valamint a szobor-objektek voltak rám a legnagyobb hatással. Az egyszerű, közvetlen kifejezés, a szerény, visszafogott színvilág, mindez meghatott. Az „állatvéres” rajzokat, a hegyes-agresszív rozsdás fémtárgyakat nem tudtam elfelejteni. Még túl korai volt számomra a „társadalom, mint szobor” fogalmát, vagy Beuys ökológiai gondolkodását megérteni, nem tudtam túl sok mindent. Egész más művészi gondolkodásmódról volt szó, művészi viszonyulásról a társadalomhoz, Beuys teljes implikálódása lenyűgözött. (...)

Beuys egy ideig részt vett a FLUXUS művészi akcióiban, de 1964-től eltávolodott a csoport irányelveitől.

Az évek során egyre mélyebben megértettem Beuys filozófiáját, kultúra- és művészetkonceptci-

Olimpiu Bandalac: Figura 2., 120×100 cm, 1985

óját. Az egész történet a német bombázó lezuhánásáról (1944. március 16.), és a művész testének és lelkének tatárok általi csodával határos megmentéséről „a művész biográfiájának újragondolását” vagy, akár „a művész biográfiájának a misztifikálását” példázza, ma már közhely. Beuys sok utat nyitott meg performanszai, konferenciái, az általa szervezett nyilvános viták által. „Sámánizmusa”, melyet alkalomadtán felvállalt és magyarázott, kapcsolata a törzsi kultúrákkal, az állatok világával, az egyszerű anyagok: a méz, a zsír, a nemez (szövetlen nyersanyag), mindez lenyűgöző számomra. És leginkább: a rajzok! Ha felteszem magamnak a kérdést, mit örököltem

mellőzhetőbb területnek tartották, a „nagyobb művészetek”, a festészet és a szobrászat előkészítőjének. Csakhogy, amikor alkotásról és kreativitásról beszélünk, kötelező módon meg kell keresnünk a művész rajzait, vázlatfüzeteit. Ott lehet rátalálni a plasztikus gondolatok legvilágosabb, legdirektebb és legtisztább kifejeződéseire. (...)

Darie Dup

A fákhöz kötődő témában elsősorban egy társadalmi helyzetről van szó, amely egyrészt az ökológiáról és az erdészeti közvagyonról szól, a másik

24

Darie Dup: A Broceliande erdő, light box installáció, fémállvány, 120×140×14 cm, 2014

ettől a nagyszerű művésztől, most csak a következetességet, a párbeszédre való nyitottságot, a találékonyságot említeném – úgyis kevés ez ahhoz képest, hogy mi mindent el lehetne mondani...

A papírra készített munka szinte soha nem volt megfelelő módon értékelve, jelentéktelenebb,

aspektusa pedig az erkölccsel, és mindenki személyes lelkiismeretével kapcsolatos.

Súlyos és fontos dolgok az életünkben, a legegyszerűbb geometriával kifejezve: kör, négyzet, kúp, henger. A kifejezés módja tulajdonképpen abban a vágyban testesült meg, hogy eltávolodhassak a korábbi alkotásaimtól.

Úgy gondoltam, a legfontosabb az üzenet, egy üzenet, amely minden most élő ember számára jelenthet valamit. Ebben az értelemben a mértéktelen fakitermelés ökológiai témája jelenlevő, aggasztó és nagyon aktuális, a vertikális etikai témája a morális kontinuitás időtlenségéhez kapcsolódik.

Az foglalkoztat, hogy a halott fának életet adjak, hagyjak egy jelet, egy pusztítást helytelenítő gesztust a szobor/objekt nyelvezetét használva.

Teodor Graur

(...) Beuys összetett személyiség, aki az idő múltával fokozatosan fedte fel magát előttem, ahogyan összeraktam a különféle helyekről érkező jeleket és utalásokat. Tudomást szereztem hihetetlen tapasztalatáról, mint német katona a háború alatt, tapasztalat, ami aztán egész életét végigkísérte, a kortárs művészet, az oktatóét, a szociális aktivistáét. A fokozatosan és szaggatottan érkező információk felvázoltak előttem egy egyedi port-

rét: a művész és tanító olyan projekteket alkotott, melyeknek a társadalompolitikai reform volt a céljuk. Rajongott a természettudományokért, különösen a botanikáért, ami arra ösztökélte, hogy figyelmes szemlélője legyen a növény- és az állatvilágnak, ami művészetében is otthagya nyomát (több ezer rajzot összegyűjtött, növényt, kollázsokat és tárgyakat hagyott ránk), de más téren is gazdag ismeretei voltak. Többoldalúsága cáfolhatatlan volt, tettekrezsége példaértékű. (...) 1968-ban, úgy tűnik, a halászmellény még nem volt „uniformis” számára... és egy sajtófotón klasszikus öltönyben szerepel. Pierre Restany megjegyzi, ekkor figyel fel Beuys hozzájárulására és azt mondja, ő „a Fluxus-mozgalom pop-guruja, a happeningek mestere, a szürke, a sav, az avasság prófétája.” Majdnem tíz évvel később visszatér a Documenta 6-hoz a Nemzetközi Szabadegyetem projektjével. Több erre szánt műhely összeköttetésbe került a „Mézpumpa” segítségével, egy nagyméretű installáció, ami mechanikusan és metafizikusan működött. (...) 1990-ben, a totalitárius rezsim bukását követően, meglátogatott Richard Demarco edinburghi galériatulajdonos és kulturá-

Iosif Király: Received mail-art objects 015

Teodor Graur: Élelem a művészetnek, művészet az élelemért (STUDIO498), 1998

lis ügynök. Megajándékozott Caroline Tisdall Bits & Pieces című albumával – egy Joseph Beuys által összeállított, több apró darabból álló gyűjtemény, az 50-es évektől kezdve, amit Caroline-nak adott. Lapozgatva az albumot akkor és most, megértettem Beuys művészetének esszenciáját, az élethez való kapcsolatát. Mindenben, amit tett, kiállt a természetvédelem (7000 tölgy Kasselben), illetve a társadalom megreformálása mellett (a Közvetlen Demokrácia teóriája). (...)

A STUDIO498 egy alternatív, kortárs művészeti osztály a közoktatásban. Egy évig tartó

informális megbeszéléseket folytattunk Mircea Spătaru rektorral, aki azt mondta, egyetért a felvételemmel az egyetemi káderek közé, megtaláltam az együttműködés formáját az iskolával, időszakosan és az intézményen túl is. A forma a hozzám hasonló lelkeseknek való, nem volt szerződéses viszonyom, nem határoztunk meg kötelezettségeket, de tudtam dolgozni az érdeklődő hallgatókkal. Hetente egy vagy két alkalommal találkoztunk, az iskolán kívül, szóval lehetőségünk volt érdekes helyszíneket felkeresni Bukarestben (egy nagy, elhagyatott építkezést az Unirii tér közelében, egy vidámparkot, vagy a Hamu krematóriumi-

Marilena Preda Sanc: Egy a természettel – A fi una cu Natura – Being one with Nature, digigraphy, 40×53 cm, 2019

Kerekes Gyöngyi: Tat tvam asi – Fény. Print, 1995–2021

mot, s másokat), olyan potenciális helyszíneket, amelyek alkalmasak művészeti projektek számára, ahol kutatásokat végeztünk, beszélgettünk.

Amikor megszoktuk már egymást, akkor egy „csapatot” alkottunk, én voltam az edző (coach-nak is szólítottak) s bizonyos akciókat javasoltam. Az egyiket ezek közül – Élelem a művészetnek, művészet az élelemért – Bukarestben és Kolozsvárt már játszották, ez egy autogeneratív helyzet volt, egyfelől egy csoport fiatal a járókelőktől pénzbeni hozzájárulást kért azzal a jelszavattal, hogy „Támogassátok a kortárművészetet Romániában!”, ugyanakkor a közelben elhelyeztünk egy kétszemélyes asztalt azzal a felirattal: „Reggeli rászoruló embereknek – ingyenes”, a járókelőknek étel állt a rendelkezésére az akció alatt. Mindez központi környezetben zajlott, Bukarestben a Bălcescu sugárúton, a Dalles teremnél, Kolozsváron a főtéren a Művészeti Múzeum előtt, majd a botanikus kertnél.

Kerekes Gyöngyi: Meditáció

Joseph Beuysról a „Naturallianz” a „természetszövetség” jut eszembe, a természetes anyagok, a kreatív energiák, a beleérzés vagy a formává alakított intuitív magatartás, a mulandóság, a testiség stb. A természetszövetség nemcsak azt jelenti, hogy a művész természetes anyagokkal dolgo-

zik, hanem azt is, hogy „bemutatja azt a folyamatot, ahogy az az erőforrásokkal, az elemekkel és a velük kapcsolatos technológiákkal foglalkozik”. (Georg Jappe: *Konzept und Entstehung*, Köln, DuMont, 1989).

Ezt a folyamatot, vagyis hogy világunkban minden állandóan változik, és paradox módon a változás az egyetlen állandó, a falevéllal fejeztem ki, amely számomra meditációs objektummá lényegült át.

A *Tat tvam asi* (1995) című munkáimban a védánta fogalmat (szanszkrit), amely lefordítva „Ez vagy te”, vagyis fény és árnyék vagyunk, a sötét és a sárga falevelekből készült installációval szimbolizáltam. Egy másik *Összetartozás* (Convergență), című 1988-as akciómban a nagyváradi Olaszi temetőben a fa törzsére gézszalag segítségével visszahelyeztem a lehullott faleveleket. Ekkor a fák alatt átéltem a természettel való egység nagyszerűségét a „Minden Egy” békéjét, a természetes spiritualitást.

Én is úgy érzem, akár Michael Haerdter, hogy a „természetszövetségben” szintet kell lépnünk, amint a '89-es Kölnben rendezett *Ressource Kunst* című nagyszabású rendezvény katalógusában írja: „Jó okunk van feltételezni, hogy évszázadunkra vár az a szerep, hogy kiérleljen egy gyökeresen új alapkonstanzust az emberiség számára, egy új „társadalmi szerződést”, amelyre az új evilági életben támaszkodni lehet... „Értékváltásról”, „paradigma-változásról” van szó. (...) A középpontban olyan hangsúlyozottan pszichikai színezetű értékek állnak, mint például az élet minősége, a krea-

27

Teodor Graur: Jelek bőrön, 200×200 cm, 2018

2META: „...du paysage et la figure...” (film)

tivítás, az önismeret, a kommunikáció, a természethez való kötődés, és ezeket kritikusán állítják szembe a materiális értékekkel. (Meditation unter Baumen / Meditáció a fák alatt. In: DuMonte 1989, Köln).

művészeti és nem művészeti rendszerekhez, hálókhoz tartozás lokális és globális tudatáig. Egy felvezető volt az internet korához, melybe a ,90-es évek közepén beléptünk, és ami azóta gyökeresen megváltoztatta a világot.

Iosif Király

1992-ben tanulmányi ösztöndíjjal a salzburgi Nyári Egyetemen voltam, ahol tanárom volt Geoffrey Hendricks Fluxus-művész, aki meghívott, hogy akkori tanulmányaim befejeztével asszisztáljak neki két nagy Fluxus eseményen Németországban, Kölnben és Wiesbadenben. Lehetőségem volt személyesen megismerni a Fluxus művészek egy részét, beszélgethettem velük és asszisztálhattam a performansz-sorozatnál, amit bemutattak. Familiarizálódtam azzal a mail art szellemisséggel, melynek eredete a Fluxus mozgalomhoz köthető, és amiben nagyon érintett voltam a ,80-as években.

Csak az idő múlásával értettem meg, mennyire fontos volt a mail art élmény, és mennyire mélyen benne van a későbbi alkotásaim DNS-ében a fotográfiával való munkához viszonyulás rugalmasságától és oldottságától kezdve a különböző anyagok és technikák keveréséig, az érdeklődés a médiaművészet iránt, valamint a különböző

Radu Igazság

A 70-es és 80-as években Joseph Beuys a nyugat-német kortárs művészet mítikus figurájává vált. A Fluxus-csoport, a videóművészet, Nam June Paik Buddha-installációja, az akcionizmus, a neoexpresszionizmus... Arcát, alakját, megjelenését csak Klaus Kinski színész kifejezőképességéhez lehetett hasonlítani. A Goethe Intézet által szervezett kiállítás bukaresti Művészeti Gyűjtemények Múzeumában és a Georg Baselits feje tetejére fordult világa...

Kopás (Tocirea)

A katona menetel, menetel,
menetel
addig, míg
addig hogy lába
térdig
elkopik, elkopik
elkopik
addig, míg

Radu Igazság: Családi fotók. Animációs film, 7 perc. Készült az Animafilm stúdióban, Bukarest, 1983

törzse
bordáig
elkopik, elkopik,
elkopik
addig, míg
szemöldökig megvakul
megvakul, megvakul
addig, míg
haja fekete fű lesz
fekete fű lesz, fekete fű lesz
fehér ló jön
lelegeli, lelegeli
lelegeli
nyi-ha-ha, nyi-ha
nyi-ha
(*Nichita Stănescu*)

2META

Mit tanultam Joseph Beuystól?
Ezt a fikciós identitást.....

.....egyféle szabadságot a mentális tereimben
mozogni, egyféle relaxációt, egyfajta nyitást a fik-
ciós terek irányába.....

.....de annak a kényszerét, illetve iszonyú
vágyát is, hogy megörökíts valamit, amit nem
tudsz, mert nem tudod megragadni.....

.....annak a vágyát is, hogy „felszabaduljak a
képtől” (ahogy Cioran mondta), „megszabaduljak
a szavaktól”, akkor, amikor a szavak „visszanyerik
a jelentésüket”, s maradsz a hallgatással, a csend-
del, a „benned lakozó belső hiátusaid gödreivel”
(Emily Dickinson).....

.....„a kép ellen” „a szavak ellen”.....

.....csak a hallgatással.... és a hiánnyal, ami
telitődik „ugyanis minden elhagyatott univerzu-
mot kompenzál”.....

..... egyféle elégtelen láthatósága a képnek,
egyféle elégtelen racionális mentalitása a képnek,
gondolok a „How to Explain Pictures to a Dead
Hare” anyagra 1965-ben a Schmela galériában
Düsseldorfbán

.....univerzális nyelvezet, antropológikus
művészet, a művészet kiterjesztett meghatározá-
sa, társadalomszobrászat, a művészet mint a sze-
mélyes tapasztalatok archívuma..... a művészet
megmagyarázásának a rítusa..... a titokzatosság.....
„Every human being is an artist”..... („Minden
emberi lény művész”)

.....a művész mint sámán.....

.....de az a művész is, aki személyes mitológiá-
kat sző, mint egyféle álcázást, leplezést, elrejtőzést
(gondolok itt a megmenekülésére a tatároktól,
amikor lezuhant a repülőgép, amin a háború ide-
jén volt a Krím fölött).....

..... az, ahogy a tatárok megmentették, nemez-
be és állati zsiradékba bugyolálva.....

..... a küldetés, ahogy az anyagokat megvá-
lasztja az installációihoz (állati zsiradék, nemez)....
És a kapcsolat e személyes mitológia szövetével.....

.....mi az igazság és mi az, ami el van rejtve
ebben a történetben.... Ebben a fikcióban.....

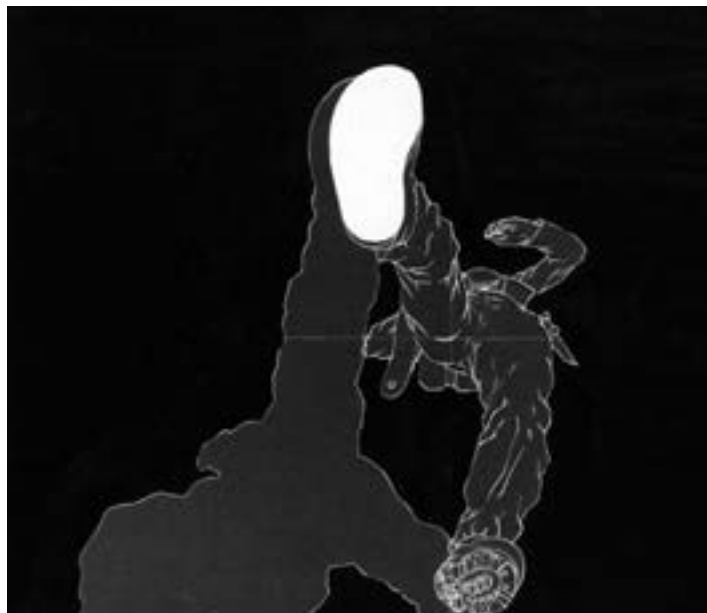
.....végső soron mi a személyes tapasztalat
ebben a fikciós műben.....

..... végső soron mi a személyes tapasztalat,
igazság és elrejtőzöttség, fikció, bármely műben.....

.....láthatatlannak mutatkozni, elrejtőzni,
megbújni, bezárkózni, álcázni, hamisítani.....

.....„I Like America and America Likes Me”
(1974)

29

Radu Igazság: Kopás. Nichita Stănescu verséből inspirálódott animációs film. Készült az Animafilm stúdióban, Bukarest, 1985–1990, 35 mm, színes, 7 perc

..... és mindenekelőtt, Beuys kísérletét megismételni.... mint egy személyes experimentumot..... azaz egy szintre hozni a „metát”.....

..... Beuys, ez a rendkívüli fikciós személyiség....

Marilena Preda Sanc

Beuys megtanít minket az alkotás szabadságára, csatlakozva a világ realitásához, amiben élünk. Érdekel minket, hogy mi van és mi történik körülöttünk? Az igazságot és az etikus létet keressük? A döntés a miénk.

Az Inside 30 egy performanszra építkező film. Egy testemet ábrázoló fotót vetítenek a testemre. Időközben kilépek a látványból, egyedüli valóságnak a vetített képet hagyva magam után.

A The Algorithms of Power egy metafora, ami a Hatalom manipulációját sugallja a Hatalom által, a média segítségével.

A The Power Never Ask Forgiveness a Hatalom által manipulált humán társadalom agressziójáról szól, „néhány boldog” javára, akik elvesztették emberségüket.

Ujvárossy László: Fák az életért

Joseph Beuys alkotásaival a 80-as évek elején, a lengyel *Projekt* című művészeti lapban találkoztam. Semmit sem értettem a „Sámán” céljaiból, de a fotókról láttam, hogy mindig nemezkalapot, egy

Ujvárossy László: Hommage à Beuys. Installáció, 1986

Ujvárossy László: Kabát

kis nyúlprémmel ellátott halászmellényt, farmer-nadrágot, és bakancsot viselt, így az öltözete által alakja vizuális formává vált. A világban sugárzó tekintettel járt-kelt, mintha a mozgásban lévő fizikai testével a szociális térben egy szobrot vagy plasztikát testesítene meg, vagyis reprezentálta önmagát. Ténykedéseire szorosan hozzátartoztak magánmitológiájának attribútumai, a hagyományos művészettől idegen, szuggesztív hatású organikus anyagok, mint: faggyú, méz, nemez, réz, táblarajz.

Magával ragadott az újszerű anyaghasználat és az úttörő installációinak „lángja” és amint lehetett, keresni kezdtem vitaanyagait, az akciók után elhangzott dialógusokat, hiszen majd minden performansza párbeszédre volt kidolgozva. Ennek ellenére a munkájáról ő maga sohasem írt, ellenben számtalan dokumentumot (rajzot és fotót) hagyott hátra, azért, hogy elgondolkoztasson, hiszen tudjuk Beuysról, hogy nem önmagáért, hanem a világért élt. Emberbaráti felelősségét bizonyítja az is, hogy ő volt a németországi Zöld

Párt egyik alapítója, a Szabad Nemzetközi Kreativitási és Interdiszciplináris Kutatási Egyetem (FIU Free International University) létrehozója. Fluxus tagként a „mindenki művész és minden művészet” szlogent hirdette és életközben demokratizálta a kreativitást, mert szerinte mindenkinek a „Közlés és a Kozmikus Szerelem tápláléka adja az életerőt,” (Lucrezia De Domizio Durini, A nemezkalap).

Beuys a művészetet a „szabadság tudományának” nevezte, ahol az állandóan változó világ ősalapját, a szubsztanciát kutatta. Szobrászként a társadalomban gondolatformálást, szociális plasztikát végzett. A legnagyobb szabású projektjét a 7000 tölgyfából készült műalkotását 1982-ben egyedülálló tér-idő szoborként a 7. Documentán mutatta be, melynek célja az volt, hogy 7000 fával megváltoztassa Kassel környékének levegőjét. Utasítására minden facsemete ültetésekor, a fa elé egy azonos méretű bazaltoszlopot, „határkövet” raktak. A statikus kőlapok kontrasztjában 1986-ig – a művész haláláig – a csemeték terebélyes fákká nőttek, gesztusának látnoki jelentőségét ma az erdőirtások okán bekövetkező ökológia katasztrófák idején, sokkal jobban értjük és értékeljük. Akciójával felhívta a figyelmet arra, hogy a szemet gyönyörködtető alkotások helyett, égetőbb nem művészként tiltakozni a környezetpusztító jelenségek ellen és környezetbarát művészként tenni valamit azért, hogy a „fák az emberi lelket megmentse”. A lélek szót összefoglaló értelemben értette: „Ez nemcsak az értelmiséget, hanem a felismerést, a gondolkodás képességét, az intuíciót, az inspirációt, az én tudatot, az akaraterőt, takarja. Ezek olyan dolgok, amelyek napjainkban gyakran sérülnek – mondja. Ezeket meg kell menteni. És akkor minden mást is megmentünk”. (Joseph Beuys 25. Kivonat egy beszélgetésből Joseph Beuys és Friedhelm Mennekes között Krisztusról, 1984)

Halálhírére 1986-ban lágy anyagokból egy térberendezést készítettem: fehér vászon, párna, papírbála, sírkőre rendelt porcelánfotó felhasználásával és egy nemezkalappal, amit egy hétig viseltem, majd az emlék-berendezésbe helyeztem. Installációm összetevőiként részben a Beuys szótárához tartozó kalapot és egy kitömött nyúl-ról készített fotót használtam. A nyulat azért, mert Beuys hite szerint az előző életében az átváltozást megtestesítő nyúl volt, melynek ismertetőjele a fülei, ezért a nemezkalap nélkül, Beuys sem lenne Beuys. (Lucrezia De Domizio Durini: A nemezkalap – Joseph Beuys – egy elmésített élet, 2001)

A mostani megemlékezésre a gyógyítás vágyával egy fa keresztmetszetén talált légszennyeződés okozta fabetegség rajzolatát és a „Fekete hópehely” szimbólumát mutatom be, mely a pusztulás mellett hordozza a reményt: „Egyes emberek kivágják, mások ültetnek tovább”.

Szilágyi V. Zoltán: Beuys filmjeivel kapcsolatban

Gordiuszi csomó, Aréna, Monológ

Több tíz évvel a filmek elkészülte után, lehetetlen egy átfogó összegzést készítenünk az alkotásokról.

Egyszerű, hogy miért. Ezek a filmek egy meta-nyelvet használva készültek, a kor stratégikus hiperérzékenységeinek köszönhetően, nem kifejezetten művészi vagy személyes érzékenység miatt. És most, ennyi év távlatából, az alapelvárás teljesen más, a nyílt beszéd:

A művész, ha komolyan veszi magát, megoldást keres azokra a problémákra, amik kihatnak a világára (a létére). Beuys alkotásaiban felfedezhetjük az utat, amit ha végigjárunk, elvezet a megoldáshoz. Minden kornak megvan a maga gordiuszi csomója, ami arra vár, hogy kibogozzák. A *Gordiuszi csomó* két alternatívát kínál. Bármelyiket is választjuk, a probléma újraszüli önmagát. (...)

31

Szilágyi Varga Zoltán: Aréna – Animafilm produkció, 1982, 7 perc 09 mp, forgatókönyvet írta, animálta és rendezte Szilágyi V. Zoltán, zene Octavian Nemescu

Lovassy Cseh Tamás

Hullamérgezés

„Az Igazságot vagy az én igazságomat?
Az én igazságomat.
És ha az nem Igazság? Akkor tévedést, de az enyémet.”
(Kertész Imre: Gályanapló)

„ISZMÉNÉ: Te mernéd eltemetni őt, akit tilos?”
(Szophoklész: Antigoné)

Thébában nem képezte vita tárgyát, hogy az Alvilághoz való jog a temetetté. Míg Eteoklészt „az alvilágiak közt várja tisztelet”,¹ addig a veszett ügyért életével fizető Polüneikész elhantolását királyi parancs tiltja. S mióta Kreón kiadta végzetes tilalmát, azóta halljuk újra és újra visszhangozni Antigoné panaszát. Nem kérdés, hogy a sorpárbajok zajában mely hangot érezzük magunkénak inkább: a Kreónét vagy az Antigonéét.

Esszé

LOVASSY CSEH TAMÁS (1992, Nagyvárad) dramaturg, drámaíró. A BBTE Színházstudományi szakán végezte az alapképzést, a Kortárs színház szakon mesterizett. Drámáit erdélyi és magyarországi színházakban is bemutatták. Rendszeresen publikál erdélyi irodalmi és szaklapokban.

A halottat holtában is tisztelni kell, sőt, csak akkor illeti igazán tisztelet. A halál állapota első sorban nem sajnálat után kiált. A halott sajnálata, önmagunk sajnálata. A halált, mint az önmagában létező halált tisztelet illeti, ahogy az életet, mint az önmagában létező életét is. Antigoné pontosan tudja az istenek parancsát, tudja az íratlan szabályokat, s e tudomány birtokában száll szembe a királyi parancssal. Mielőtt azonban testvérének utat engedne a békés Alvilágba, elkerülhetetlenül szembesülnie kell a szörnyű valósággal, melyet elfogadni, sőt, kimondani is kénytelen: Polüneikész halott. Nem tudjuk, hogy történik ez. Fölé hajol?

Megéri-e az Eteoklész ütötte végzetes sebet? A halott bőr hidegét saját bőrén érzi? A férfiak halott kékjét pillantja meg? Egy biztos: megbizonyosodik a halálról, kimondja a keserű tény, majd cselekszik. Mert a holtakat el kell temetni. Az élők adósságát törleszti a holtakkal szemben, hisz ennyivel minden élő tartozik minden egykor élt ma már élettelennek: kihirdeti a halál tényét, s megadja a végtisztességet, hogy az élet, ezután a mindig szokatlan, pillanatnyi kényszerszünet után – mély lélegzet, friss lendület – folytatódni tudjon.

Albrecht von Haller a 18. század fiaként, Bern szülöttként és a modern kísérleti fiziológia megalapítójaként felismerte: ha tetemekből készített vizes kivonatot állatokba fecskendez, azok csakhamar belepusztulnak a mérgezésbe. Ma már tudjuk, hullamérge nem létezik, de a halottak mégis mérgezők. A titok a lebomlás során keletkező lúgos hatású anyagokban, mérgekben és toxinokban keresendő. Kevesen tudják ugyanakkor, hogy ezek a mérgek csak akkor hatnak, ha nagy mennyiségben elfogyasztjuk őket. Testnyílásokon, sebeken keresztül az emberi szervezetbe szivároghatva nem okoznak végzetes mérgezést. Fogyasztani kell a holt anyagból, hogy magunk is holt anyaggá váljunk.

Nem tudni, az intézményesült erdélyi magyar színjátszás mikor került a klinikai halál állapotába, vagy mikor lett a Brook-i² értelemben vett „holt színház” állatorvosi lova. Egyet tudunk: tetemét fogyasztva a hullamérgezés kockázatát vállaljuk. Az intézményesült erdélyi magyar színjátszás halott. Mernénk-e eltemetni őt – kérdezhetjük Iszméné szavaival, de kérdésfelvetésünk sokkalta inkább így helyénvaló: mernénk-e egyáltalán megállapítani a halál tényét, mernénk-e felfejteni a halál okát?

Az intézményesült erdélyi magyar színjátszás halott, s az időről-időre felvillanó üdítő életkísérletek és tehetséges megnyilvánulások csak erősítik a szabályt, midőn a halott színház rengetegében kínálnak pillanatnyi, ám rendszerint hamis-

¹ Szophoklész: Antigoné. (Ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre)

² Peter Brook (London, 1925. március 21. –) angol színházi és filmrendező, a kortárs színházművészet egyik legnagyobb alakja.

nak bizonyuló reményt. Az intézményesült erdélyi magyar színjátszás halott, s itt elsősorban a rendszerről, nem azt alkotókról beszélek. Mert a rendszer – a maga toxikus hagyományaival – önálló életre kelt: nincs arca, de vannak tettei. Érdemei nem őt illetik, hanem a keretei közt fogva tartott százakat. Az intézményesült erdélyi magyar színjátszás horizontján itt-ott felsejlő siker nem a struktúráé, a struktúra (miként más kontextusban a kapitalizmus) csak betölti a horizontot, hogy arc nélkül, egy konkrét agresszor megnevezése nélkül határozza meg végzetesen színházi kultúránkat. Nem az erdélyi magyar színházi alkotó halott. A struktúra halott, s halálra ítéli alkotóját, s a kultúrát, mely körbe fonja. Mi pedig gyávaságból, vagy mert egzisztenciák függenek tőle, vagy mert önnön magyarságunk megkérdőjelezését kockáztatjuk, ha intézményrendszerünk önmagában lévő értékét vitatjuk, estéről estére újabb darabot kanyarintunk le a holt anyagból, hogy azt jóízűen vagy ímmel-ámmal elfogyasszuk.

Az elnyomás éveiben a színház egyszerre valós és illuzórikus szabadságot jelentett. Vannak, akik erre még emlékeznek. Ők őrzik az erdélyi magyar színjátszás utolsó nagy pillanatának emléképeit. Ám a diktatúra díszletei leomlottak, maguk alá temetve az intézményesült erdélyi magyar színjátszást, mely elveszítve kapcsolatát közösségével, halott anyaggá, nemzetpolitikai szükségszerűséggé, az identitásmegőrzés eszközévé vált – az identitás újra definiálásának eszköze helyett. Az intézményesült erdélyi magyar színjátszás a kultúra „fagyott állapotába”³ került, s nem része többé annak a kornak, melyben nézői kemény munkával fenntartják. (Mert ne feledjük: a színházért nem a méltánytalanul alacsony jegyárakkal fizetünk, hanem befizetett adólejeinkkel, melyek egy súlyosan pazarló struktúra fenntartásának érdekében tűnnek el a bürokrácia korrupt labirintusában. Hogy miért? Mert az intézményesült erdélyi magyar színjátszás önmagában érték – gondolják sokan.)

Hányszor éreztük már egy-egy színházi estén, hogy amit látunk, csak silány illusztrációja egy elképzelt világnak? Hányszor untuk azt, ami szerencsésebb történelmi korokban vitára kellett volna sarkaljon bennünket? Hányszor mondtuk ki a „Milyen volt?” kérdésre felelve, hogy „Nézhető.” vagy „Egynek elment.”. Mára teljességgel sikerült

interiorizálnunk a gondolatot, miszerint a színházi előadás nem kell szükségszerűen felkavarjon, lemondunk a katarzis igényéről is, megelégszünk azzal, ha nyomokban szórakoztat, ha nem bánt nagyon, ha valamilyen, ha egyszer nézhető. E toxikus megelégedés miatt mi, nézők, nem vagyunk okolhatók. Ezek a hullamérgezés egyértelmű tünetei.

A színház elsődleges eszköze a jelenvaló pillanat. (Brook épp ezért nevezi önromboló művészeti formának.) A mi színházi struktúránk azonban mindegyre elszakad jelenétől, (félelemből vagy tehetségtelenségből) lemond a körülötte egyre nagyobb robajjal zajló világ elemzéséről, kiszorítja a párbeszédből nézőjét, csodálatot és halk befogadást követel, legtöbbször halott szerzők halott szövegtestét mozgatja estéről-estére, s hogy ezt megteheti, annak az ellenállás teljes hiánya az oka. Ha a színház tükröt tart önnön jelenének, akkor kijelenthetjük: olyan a színházi kultúránk, mint amilyen kultúrát az tükrözni képes. Ellenállás nélküli, feltűnést és vitát kerülő, az őszinte kérdés és szembenézés radikális gesztusától tartózkodó kultúrát tükröz erdélyi magyar színházi struktúránk, s mert ezt tükrözi, ugyanezt szórja vissza ránk – végtelenítve a hullamérgezés folyamatát. Te mernéd eltemetni őt, akit tilos?

Színházba járni vidékeinken elsősorban társadalmi, nem pedig kulturális tett, s mert a színházi előadás csak a legritkább esetben zavarja meg a köz nyugalomát, képes betölteni társadalmi funkcióját, melynek köszönhetően széleskörű támogatottságnak, elismerésnek örvend. De ne vitassuk el: az együtt töltött idő, a találkozás öröme fontos, miként örömmel töltheti el nézőjét egy jó alakítás, egy tehetségesebb megszólalás. Továbbá (rövid távon, nem számolva a hosszútávú következményekkel: a hullamérgezéssel) még mindig a legkisebb rossz egy közepesen jó Csehov vagy Shakespeare-előadást megtekinteni. Amikor ez történik, a struktúra történik meg velünk, és rajtunk ez az új típusú kulturális jelenség teljesedik ki, melyet nevezzünk ezentúl így: közszolgálati színműjátszás.

Félreértés ne essék: a köz szolgálata fontos feladat, de legalább ennyire fontos különválasztanunk a holt anyagot az élőtől, a kockázatot nem vállaló közszolgálati színműjátszást a szabad és kockázatot vállaló színművészettől. Ha e különbségtételre képesek vagyunk, nagy lépést tettünk a tisztánlátás irányába. A halott struktúra nem vállal kockázatot, noha – az állami dotáció révén – az egyetlen fórum, melynek valódi lehetősége lenne

³ Peter Brook *Az aranyhal* című munkájában így ír: „A diktatúra minden formájára jellemző, hogy a kultúra fagyott állapotban van.”

rá. A mi színházi struktúránk szolgál, s e szolgálatban elveszti minden méltóságát. A struktúrába beilleszkedő – a közszolgálatosság szellemében – rendre megköthetetlen kompromisszumokra kényszerül. A struktúra rendszerint felfalja, megnyomorítja vagy kiégeti a vele szövetségre lépőt. A mi struktúránkban dolgozni kényszerült alkotó közszolgálati alkotóvá válik, s ezért őt nem megvetés, nem sajnálat illeti, hanem nyitottság a vele való, struktúrán kívüli munkára. Mert a struktúrán belül létező alkotó lehet nagy művész, pillanatnyi alkotása lehet szabad és kiváló, mégis mindannyiójukat összekötni a fokozott munkavágyból adódó extrém kompromisszumkészség, s legyen bármilyen kimagasló pillanatnyi alkotása, azt az egybefüggő struktúra egységes színvonala hatja át és gyilkos kontextusba helyezi: eltűnik az intézményesült erdélyi magyar színházas egyforma arctalanságában.

A megöröklött intézményi hálót cél, módszer és iskola hiányában halálra ítéltük, s abszurd módon e halált hazudjuk életnek, s ezt a hazug életet (léte) tartjuk önmagában való értéknek. A megoldás? Adjuk vissza erdélyi magyar színházainkat a valóságnak, legyen a jelen, legyen a vita és

legyen az ellentétes vélemények terepe! Váljanak nyitottá intézményeink, s mindenki alkossa meg a maga Genti Manifestumát!⁴ Vegyük komolyan saját kultúránkat, ne mutassunk engedékenységet a minőséget tekintve, ne az úgynevezett megmaradás szolgálólányai legyenek intézményeink, hanem a szabad gondolat műhelyei, melyeket folyamatos, megalapozott kritikával látogassunk. Legyünk könyörtelenek művészeti intézményeinkkel, mert ha nem tesszük, ők válnak könyörtelenné – kárunkra.

Talán még értjük, nem csak halljuk Antigonét. Talán még nem késő, hogy a közszolgálati színműjátszást felváltsa az „élő színház”. Talán még van annyi időnk, hogy megállapítsuk a struktúra halálának tényét és elföldeljük a holtakat, hogy ezzel újrakezdjük a visszanyert életet. Ha nem tesszük, a hullamérgezés visszafordíthatatlan következményeivel kell számolnunk: egy zsúfolásig telt színházterem kényelmes érdektelenségében ér utol a végzet.

⁴ <https://szinhaz.net/2018/12/28/a-jovo-varosi-szinhaza/>

Negyven év után magyar nyelven is megjelent a nyolcvanas évek kultikus antológiája, Mircea Cărtărescu, Traian T. Coșovei, Florin Iaru, Ion Stratan közös verseskönyve André Ferenc, Bertóti Jonanna, Demény Péter, Fülöp Zsigmond, Kemenes Henriette, Mihók Tamás és Szűcs László fordításában.

**AER CU DIAMANTE –
GYÉMANTLÉGKÖR,
A HOLNAP KÖNYVEK
ÚJDONSÁGA**

**A farmeres generáció
fenegyerekei, egy új, merész
és nonkonformista román
költőnemzedék indulása.**

Nagy történelmi események kapcsán gyakran kerül elő a besúgók, a jelentők és az árulók témája. A gyávaságból vagy megfélemlítésből, esetleg a meggyőződésből fakadó besúgásról egyre többet beszélünk. De vajon hogy van ez, amikor csak passzióból megy a jelentgetés? Hogyan beszélünk, miként viszonyulunk a besúgókhoz? Mit kezdünk manapság evvel a jelenséggel, mikor a Facebook világában egy jelentés miatt időszakosan vagy örökre kizárnak valakit? És mit tehetünk azokkal, akik szaladnak a főnökhöz beárulni mindent és mindenkit? Vajon van-e különbség a történelmi eseményekhez köthető besúgás és a mindennapjaink pitiáner ügyeivel is a nagy fehérhez szaladgáló magatartás között?

(Jámbor Ilona)

Árulkodó Júdás, kapsz egy piros tojást – csúfoltak gyermekkoromban tornyai pajtásaim. Nem emlékszem, hogy rám mondták-e néha, tény, hogy egyik legnagyobb iskolai botrány a nevemhez fűződik. Talán hatodikos lehettem, amikor nagy- és kisvarjasi bennlakó fiú osztálytársaim elmesélték, hogy egy árva, szétálló fülű, langaléta diák rovására rendkívül jól szórakoznak, ráuszítva egy törpetermetűt, aki vizes törülközővel és forró piszkavassal zavarássza áldozatát a hálóban, a többiek hahotázása közepette. Mondtam nekik, hogy ez kegyetlenség, és jelenteni fogom az igazgatónak. Beleegyeztek, de az összehívott diákság előtt már megkukultak. Rájuk mutogatva szóra bírtam őket. Vallomásuk alapján a tetteseknek levonták a magaviseleti jegyét, ráadásul megsgyenyítésképpen kopaszra is nyírták őket. Természetesen a bosszúhadjáratuk következményeit sokáig viselnem kellett.

Életem során többször jártam hasonló cipőben, egyesek szerint árulkodó Júdás lehettem, de én mindig a gyengébb vagy a méltatlanul vádoltak oldalára helyezkedtem, és nyíltan kiálltam értük. Talán ezért csöppentem a hírhedt 56-os Szoboszlai-perbe. 1964-ben, hétéves koromban, Ferencz Béla Ervin atya a börtönből egyenesen az Arad megyei Tornyára került, merthogy az életfogytiglanra ítélt ferences szerzetest sehol sem akarták befogadni. Az ő árnyékában nevelkedtem még egyetemi éveim alatt is Kolozsváron, és fogalmam

sem volt arról, hogy a börtönviselt embereket informátorok hada követi, és jelentgeti a szerveknek viselt dolgaikat. Engem soha senki nem kér-

dezett róla, nem próbált beszervezni, köszönhetően egészséges parasztszármazásomnak, jó jegyeimnek, nagyszájú őszinteségemnek és talán annak is, hogy párttag voltam, mert állítólag azokat nem szervezték be informátornak, besúgó-nak. Amikor 89-ben megdőlt a régi rendszer, bátorkodtam megkérdezni Ervin atyától,

hogy miért volt börtönben. – *Derítsd ki!* – válaszolta, mivel annak idején a néhai *Előré*nél, illetve akkor már a *Romániai Magyar Szónál* dolgoztam riporterként. Rögtön nekiveselkedtem a feladatnak, és idejében sikerült elbeszélgetnem a még élő elítéltekkel vagy hozzátartozóikkal. Nem volt könnyű, hisz sokan még akkor is féltek beszélni. Az *56 után 57-en a temesvári perben* c. dokumen-

Magyari Sára rovata

Besúgók, jelentők és árulók

Tandem

JÁMBOR ILONA (Cucuruzan, Péterszabó, 1957, Torna, Arad megye) geológus-geofizikus mérnök, újságíró, köztíró.

tumgyűjteményem az első *oral history* a Szoboszlai-perről, ami azóta is többet hivatkozott forrásmunka lett.

Nem tudom, kik voltak informátorok, besúgók azok közül, akikkel beszéltem. Sokan kérdeztek, nem féltem-e, hogy valami rossz történik velem. Érdekes módon nem féltem, de pár megmagyarázatlan, gyanús találkozásra azért emlékszem. És különösen szíven ütött két, általam nagyra értékelt ember vallomása, egy köztisztelőben álló személyiségről, akit *alias besúgónak* neveztek. Azóta is gyanakvással követem az illetőt, mert úgy néz ki, hogy az új világrendben is szorgalmasan teszi a dolgát...

Nincs jogunk ítélkezni senki fölött, hisz sokukat valószínűleg zsarolással kényszerítették

Különbséget kell tenni a védelmező hierarchia és az elnyomó hierarchia között.

akkor is, és talán most is. Ervin atya áttanulmányozta mintegy 800 oldalas CNSAS anyagát, és azt mondta, hogy egyetlen tornyai sem volt a besúgók között. Erre fölöttébb büszke vagyok. Pataki Zoltán 25 év kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra elítélt aradinak az unokaöccse kikérte nagybátyja anyagát, és abból kiderült, hogy több mint harminc embertől gyűjtötték róla az információkat halála napjáig. A főbesúgó egy, a szomszéd tömbházban lakó magyar személy volt.

Nem tudom, hogyan viselkednék azzal a baráttal, ismerőssel, aki esetleg rólam is jelentgetett. Nem tudom, lenne-e jogom megvonni a barátságomat tőle, hisz nem jártam az ő cipőjében. Szerintem ki-ki maga döntse el, hallgat-e a lelkiismeretére, és mennyire taksálja a saját becsületét!

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelen napilapban. Kötete: *Takázás* (esszék, publicisztikák) MŰRE, 2018.

(Magyari Sára)

Talán emlékszünk még gyermekkorunkból, hogy szüleink vagy az óvó nénink ránk szólt: *Ne árulkodj!* Mert az csúnya dolog, mert bemártod a másikat, mert nem is biztos, hogy jól tudod, amit tudsz, és folytathatnánk a sort. És egészen biztosan mindenki ismeri Júdás történetét is, aki 30 ezüstpénzért adta el Jézust, majd meghalt.

Az *árulkodik* szavunk szótári jelentése, hogy *valakinek szándékait, terveit, helytelen cselekedeteit, hibáit rosszakaratúan, ártó szándékkal, előnyök szerzése végett mással közli* valaki. Azaz áruba bocsát, üzletel a megszerzett információval, valamilyen előnyt remél általa. Ezért a tiltás a gyermeknevelésben, melynek alapjelentése: ne árts másnak, ne add el, ne add ki a másikat!

A történelem során tapasztaltuk, mindig voltak árulók, jelentők, jelentgetők. Vagy félelemből, vagy haszon reményében hozták-vitték az információt. A félelem az egyik alapérzelmünk, melynek mozgatóereje az emberi tevékenységekben talán a legnagyobb. A haszonszerzés viszont tanult magatartás, és inkább a jellemmel, azaz annak hiányával kapcsolható össze – a jellemtelenségből fakad.

A legtöbb közösség az árulást, a jelentgetést nem bocsátja meg. A történelem során általában halállal vagy száműzetéssel büntették, ma megbélyegzéssel és kirekesztéssel. Ez utóbbi kettő a száműzetésnek a modernebb formái, hiszen az egyén kívül kerül a megszokott, ismert közösségen, nemkívánatosná válik ott, ahol az árulást elkövette. És mégis ma, egyre több helyzetben találkozunk a jelentőkkel, jelentgetőkkel. Ha csak a közösségi médiára gondolunk, ha nem tetsző tartalommal találkozunk, jelenthetjük a szolgáltatónak a *profil jelentése* opcióval. Pedig ott van mellette a *tiltás* lehetőség is, amellyel törölhetjük az ismeretséget, mégis gyakori, hogy inkább a *jelentést* választják. Azaz büntetnek? Hasznot remélnék általa? Kicsinyes bosszúnak minősülhet?

Hogyan működik ez a jelenség munkahelyeken, ahol vannak olyanok, akik szaladnak a főnökhöz beszámolni, ki mit mondott, mit tett. És vannak olyan intézményi kultúrák, ahol eleve besúgókat működtetnek, így biztosítva a kontrollt.

Egyik oldalról jól érzékelhető, hogy a besúgók működtetése intézményesített kereteket is ölt – és a történelemben több ilyen struktúrát találunk, azaz a hierarchia csúcsán lévő, főként önkényes hatalom, gyakran maga építi ki és tartja életben az ilyen rendszereket. Másrészt az tapasztalható, hogy az ember működésében valamilyen anomália hozza létre az *önkéntes* besúgói magatartást.

Az önkényes hatalom mindig is működött és működni fog. Egyrészt, mert az ember mint természeti lény maga is hierarchikusan működik (akkor is, amikor kijelenti, hogy ő aztán nem). Persze különbséget kell tenni a *védelmező hierarchia* és az *elnyomó hierarchia* között. Nagy a különbség aközött, hogy most azt csináljuk, amit én mondom, mert ez így jó neked is, nekem is; mert van tudásom, tapasztalatom arról, hogy ezt így kell tenni. Vállalom a felelősséget bármilyen következményei is legyenek. Illetve aközött, hogy azt csináljuk, amit én akarok, mert nekem így jó – és nem érdekel a másik ember. Ez az utóbbi termeli ki magából

a besúgók rendszerét is – főként a jellemhibás, frusztrált, gyenge és gyáva emberek közül. Most eltekintek attól, hogy van az a megfélemlítés, amely besúgóvá tehet, csak az ilyen eseményeknél is érzékelhető volt, hogy mégsem lehetett bárkit megfélemlíteni.

A múlt és a jelen is azt bizonyítja, ha kiderül valakiről, hogy besúgó volt (politikai vonalon), jelentő, jelentgető (munkahelyi vonalon), a közös-ség, az egyén elkülönül az ilyen embertől békésebb megoldásként, illetve valamilyen módon bünteti (tettelesen, erkölcsileg stb.) azt – kevésbé békés megoldásként. Azaz erkölcsileg még mindig a negatív kategóriába kerül ez a tett.

Nagyon szeretem a júdási történetet. Nemcsak azért, mert Jézus pontosan tudja, hogy

őt el fogják árulni – és antropológiai megközelítésben ez azt jelenti, hogy tudja, mindig lesz valaki, aki éppen elárul, bemárt, besúg, bemószerol hasznot remélve, hanem azért is, mert Júdás nem tud mit kezdeni a jutalommal hosszútávon. Egyes bibliamagyarázatok szerint öngyilkos lesz – felakasztja magát, más magyarázatok szerint birtokot vesz a pénzen, de ott halva találják derékban kettéhasadva, kifordult belső részekkel.

Ne árulkodj! – hallottam gyerekként és mondtam tanítóként. Miközben tudom, hogy *gyilkosok közt cinkos, aki néma*. Vajon hol a határ a *jelentgetés* és az *elhallgatás* között? Van-e elég bátorságunk, bölcsességünk, erőnk ahhoz, hogy a kettő között különbséget tehessünk? Mert van különbség. És határ is. Csak meg kellene találni...

BAKÓ ENDRE: VÁRADI MŰHELY

A debreceni irodalomtörténész új kötete a múlt század első évtizedeinek nagyváradi írói közül rajzolja meg néhány érdekes portréját. **Kollányi Boldizsár** és **Antal Sándor** a város irodalmi hírnevét megalapozó *A Holnap* antológiák összeállítói életéről és művéről első alkalommal olvashatunk. **Dutka Ákos** Nagyvárad emblematikus alakja, e kötet többek közt bihari identitásával foglalkozik. **Emőd Tamás** ugyancsak holnapos költőként indult, mint az Afrikát és Amerikát is megjárt **Miklós Jutka**. **Nadányi Zoltán** Nagyvárad neveltje, később Bihar vármegye főlevéltárosa. **Arató András** és **Bélteky László** váradi újságírók voltak, mindkettőjüktől egy-egy verseskötet jelent váradi vonatkozásokat. **Tóth Árpád** a Nyugatban közölt, a váradi pályatársakról szóló műbírálataival került be a válogatásba. **A Bihari Lant** egy 1920-ban Budapesten megjelent, feledésbe merült versgyűjtemény váradi költők tollából, a Trianon utáni hangulatban. **A Kosztolányi Dezső** előadásával megrendezett nagyváradi Arany-centenárium a háborús helyzet miatt elmaradt országos ünnepséget pótolta.

A Holnap Könyvek gondozásában megjelent mű már kapható a jobb könyvesboltokban.

A közeli napokban jelenik meg tizenöt kortárs magyar költő műveit kínálva a *Către Saturn, înot – tineri poezi din Ungaria* című román nyelvű antológia Mihók Tamás fordításában. Az alábbiakban André Ferenc előszavának rövidített változatát olvashatják, magyarul csak itt, az *Újváradban*.

**[felületes
gyorstalpaló
magyar líratörté-
netből]**

A magyar líra, mint minden valamirevaló költészet: folyamatosan alakul. A posztmodern nyelvi fordulat (és a neoavantgárd poétika) ugyanúgy hatással volt rá a 80-as, 90-es években, mint bármely más világlírára. Ez a parodisztikus-ironikus, intertextuális, intellektuális líranyelv azonban a kétezres évekre háttérbe szorult, helyét egy deironizált,

képiség és szópoétika helyét átveszi a hasonlat és a mondatpoétika. Erre az esztétikára a magyar irodalomból legerősebben Marno János és Kemény István költészete volt hatással.

André Ferenc

Búvártanfolyam a kortárs magyar lírába

Ezzel egy időben (még mindig a kétezres évek közepén) szintén kialakulóban van egy posztironikus megszólalás, azonban ez az irány – a szintén tetten érhető Kemény István benyomások mellett – inkább Petri György vallomások, intim, ugyanakkor sokszor politikai és filozofikus költészetét,

annak szemérmetlen őszinteségét próbálja folytatni az új érzékenység és új személyesség jegyében. Többek között olyan szerzők sorolhatók ide, mint Simon Márton, Toroczky András, k. kabai lóránt, Pion István, Szócs Petra vagy Tolvaj Zoltán. Szintén erős nyelvi hatása van Pilinszky János, illetve még inkább Borbély Szilárd költészetének, például Áfra János, Izsó Zita, Terék Anna, Mezei Gábor vagy Farkas Arnold Levente lírájában. (...)

Dialog

ANDRÉ FERENC (1992) költő, műfordító, slammer, szerkesztő. Csíkszeredában született. A FISZ, az EMIL és a Romániai Írók Szövetségének tagja. Kötetei: *szótagadó* (2018), *Bújócskaverseny* (2020).

autentikusabb beszédmód vette át, amit a szakirodalom újkomolyság, újšzinteség, újautenticizmus fogalmakkal illet. Ez a paradigmaváltás a kétezres évek közepén indult el, a *Telep* nevű irodalmi csoportosulás és blog körül, persze nem kizárólagosan. A *Telep* csoportot 11, akkor induló költő alkotta, közülük többen szerepelnek itt az antológiában is: Krusovszky Dénes, Deres Kornélia, Sirokai Mátyás, Nemes Z. Márió és Bajtai András. Itt már nem feltétlenül a parodisztikus átiratok, szerepjátékok vagy a kötött versformák dominálnak (a magyar nyelv különösen alkalmas időmértékes verselésre, mai napig sokan úzik magas színvonalon, ezzel megnehezítve, sokszor ellehetetlenítve a fordítást). Nem a *hapaxok*, a nyelvi burjánzás és intertextuális játékok jellemzőek, hanem az alkotó visszatérése a szöveg mögé: újra tétje lesz az őszinteségnek. A metaforikus

Ez a fajta poétikai átalakulás a román irodalomban is megfigyelhető, a *kétezrese* líranyelve, mint Andrei Doboş, Radu Vancu, Elena Vlădăreanu, Ştefan Manasia, Teodor Dună, Dan Sociu, Moni Stănilă költészetének kibontakozása rokonítható a magyar irodalomban végbemenő átalakulásokkal – de persze amennyi hasonlóság, ugyanannyi különbség is érzékelhető. Ez többnyire annak tudható be, hogy míg a román lírán leginkább a francia, majd újabban az angolszász poétikák hagytak mélyebb nyomot, addig a magyar költészetet a huszadik században döntő módon a német irodalom hatásai alakították, melynek hatása érezhető mind a mai napig. Amíg a román líra könnyedén importál anglicizmokat, bátrabban ugrál az asszociációk között és vállaltan előbeszédszerűbb, addig a magyarban szigorúbb nyelviség, egyfajta távolságtartás, fokozottabb logikai konzekvencia figyelhető meg, illetve a természet poétizálásának is újra fontos szerepe van, persze ezzel nem kioltva az urbánus tereket sem.

Jelen antológia szerzői is, mivel a kétezres évek közepe-vége felé kezdték pályájukat, ezért

korai lírájukra is jellemzőek a fent felsorolt hatások. Azonban nem álltak meg a kísérletezésben, éppen ezért többen is teljesen más megszólalásokat alkalmaznak, az újabb világirodalmi tendenciák, a spoken word poetry által beszivárgó élőbeszédszerűség, az expresszivitás új formái, az őszinteség és távolságtartás közötti oszcillálás felfedezhető újabb verseikben is. Líranyelvük határozottan heterogén, bár bizonyos tendenciák azért fel-felbukkannak. Az a líranyelv, amely jelen szerzők többségének megszólalásmódjára jellemző, a kétezres évek közepén kezdett felerősödni és a mai napig érezteti hatását induló szerzőkön is. A *Telep* csoport jelentőségét az is jelzi, hogy a közbeszédben él az a fogalom, hogy *poszt-telepes* líra, ami ezt a gyakran abszurd testpoétikákat alkalmazó mondatlírát és a hasonlatok új, felfokozott szerepét jellemzi, ami a mostani fiatal irodalomra még mindig nagy hatással van. Tetten érhető többek között például olyan, a válogatásból kimaradt, de szintén jelentős szerzők írásművészetében, mint például Kemenes Henriette, Borda Réka, Biró Krisztián, Santa Miriám, Mellár Dávid vagy Horváth Veronika írásművészetében.

Ezzel párhuzamosan a legfiatalabb generációk költészetében egy posztironikusabb, újautentikusnak is nevezhető megszólalásmód is kialakulóban van. Vida Kamilla, Vajna Ádám, Purosz Leonidasz, Nagy Hajnal Csilla, Fischer Botond és mások költészetében. A konfesszivitás új formáit is keresik olyan alkotók, mint Serestély Zalán, Kali Ágnes, Gráf Dóra, Horváth Benji, Kállay Eszter, Ozsváth Zsuzsa és sokan mások. Az újautentikus érzékenység egyéb formái, például a modern poétikák és az intellektuális költészet újragondolása pedig Kustos Júlia, Fehér Renátó vagy Kovács Edward lírájában is jelen van. Talán feltűnt, hogy több erdélyi magyar szerzőt is felsoroltam itt, akik szerepeltek még a *liniste, pace, perversiunsi, hepiend* 2016-os antológiában is. Igen, ez egyfelől finom utalás arra, hogy az összmagyar költészetben is egyre megkerülhetetlenebb pozíciója van az erdélyi magyar lírának, másfelől pedig, hogy célozzak rá: a 2016-ban megjelent antológia szerzőinek többsége akkor volt a pályakezdő nyelvkeresés korszakában. Azóta azok az alkotók mind gyönyörűen kivirágoztak, mellettük új, karakteres hangok jelentkeztek, akiket érdemes olvasni, úgyhogy eléggé megérett az idő egy újabb erdélyi magyar fiatal líra antológia elkészítésére a román olvasóközönség számára.

De hogy ne csak a legfiatalabb és középgenerációs líráról szóljak: a dekonstrukciós iróniától való elmozdulás a korábban kategorikusabban

posztmodern esztétikák mentén alkotó szerzők stílusában is megfigyelhető. Ez érvényes olyan szerzőkre is, akik a kilencvenes években kerültek a színre, mint Borbély Szilárd, Tóth Krisztina, Szálinger Balázs, Térey János, Csehy Zoltán, Németh Zoltán, Lövétei László vagy Fekete Vince, de tetten érhető olyan költőknél, akik már 30-40 éve mozognak az irodalmi pályán, mint Schein Gábor vagy Markó Béla. Ezt az elmozdulást a metamodernizmus felől magyaráznám, de mivel nincs konszenzus a metamodern paradigmát illetően, ezért szorítkoztam a jelenségek körülírására. A dekonstrukciós, kritikai élű iróniától és a szubjektum eltörlésétől, valamint a narratívák eltűnésétől érezhető egyfajta visszatérés az autofikciós jelenléthez, az önmagát kioltó és újraépítő, paradox metairónia fele, valamint egyfajta új odaforulás a narratívák felé –nem mellőzve a szkepszist sem. Ezek a folyamatok kimutathatók a román (és világ)lírában is. (...)

Az érzelmi struktúrák átalakulása és fókuszeltolódások következtében a posztumán esztétikák is beszivárognak a költészetbe. Sokaknak válik fontossá az ökokritika, a kritikai poszthumanizmus, a transzhumanizmus vagy az

Párbeszéd

animal studies problémafelvetéseinek poétizálása, az emberen túli, ember utáni, valamint a non-humán nézőpontok líranyelvének kidolgozása. Ezek tematizálására is számos példa hozható az antológia szerzőin túl például Lanczkor Gábor, Borbély Szilárd, Németh Zoltán vagy épp Szálinger Balázs lírája felől is.

[hódolat az antológia szerzőinek]

Ideje szólnom személyre szabottan is az antológia szerzőiről. E rövid jellemzések az adott szerzők frissebb megszólalásait igyekeznek bemutatni, azon lírai irányvonalakat, amelyekből az itt összeválogatott versek kikerültek. Értelemszerűen szubjektív és elfogult leszek, hiszen mindenkire, aki itt szerepel, valamikor (szeretetteljesen) irigy voltam. Nem rosszakaró irigységgel, hanem inkább azzal a vágyakozással, amikor egy-egy írást olvasva azt éreztem, hogy „ő miért tud ilyen jól írni, ilyet én is akarok.” Azért bízom abban, hogy mindezzel együtt sikerül néhány hasznos kapaszkodót nyújtanom.

Áfra János letisztult, alanyi poétikája a modern poétikák nyelvezetét helyezi új környezetbe. Recitatív vallomásossága a nyelvi mágiával, erős zeneiséggel lüktet. Ugyanakkor a vizualitás is kiemelt szerepet kap. Úgy mozdul a szakralitás felé, hogy közben nem görcsöl rá a transzcendencia nyomainak keresésére. Ehelyett egy szubjektív spiritualitást, egy magánmitológiát dolgoz ki. Központi témája a kapcsolatok rejtett viszonyrendszerének feltárása és megértése, legyen az családi kapocs, párkapcsolat, akár a környezettel, a természettel, a transzcendenciával vagy épp saját magunkkal való kapcsolat.

Bajtai András látomásos lírája David Lynch világába is illő, softcore pszichothriller történetekkel visz sajátos utazásra. Egyfelől a ragaszkodás és elengedés lehetőségeit járja körül, a perspektívák elbizonytalanításával és narratív játssz-mákkal építi és bontja le a tudat különböző rétegeit. Ezáltal freudi unheimlich szorongásérzetét testesíti meg, a pánikbetegség, paranoia színrevitelét hajtja végre bravúros eleganciával. Mindegyre a tudat felfelő felszínét piszkálgatja, hogy kien-gedje azokat az energiákat, amelyeket minden erőnkkel elnyomni igyekszünk.

40 Deres Kornélia a mentális folyamatok dinamikáját követi végig, az elme autoimmun reakcióit, a tudat szedimentáris rétegeit fejt fel, a valós és fiktív emlékezet tereit. Rávilágít a kognitív disszonanciákra, hogy feltárja a felszíni struktúrák mélyén rejlő összefüggéseket. Teszi mindezt a képiség és nyelviség konstans egymásnak feszítésével, ahogy különböző regisztereket helyez egy struktúrába, a kinti és a benti világ Kleinpallackként fordulnak egymásból önmagukba. Költészete az elmeműködés harsány spektakuluma.

Ferencz Mónika a skandináv líra minimalizmusa által inspirálva végez figyelemgyakorlatokat. Sűrű verseiben a rezignáció és tömör szimbolizmus dolgozik, a környezet finom misztikája lépten-nyomon beszívárog a belső rendszerekbe. Mondatról mondatra tájékozódik a teremtet világában, belső iránytűje pedig mindig észak felé mutat. Az allegóriákban keresi a személyes tapasztalatokat, egyensúlyozva közelség és messzeség között. Mintha mindig északi szél lapozná a verseit.

Izsó Zita költészete elmélyült empátiagyakorlat: társadalmi és közéleti problémákat dolgoz fel sodró erejű szerepverseiben. Távolságtartó tárgylagosság és mélységes együttérzés között osz-

cillálva a kiszolgáltatottság, ziláltság nyelvét dolgozza ki, drámai monológjait expresszív képalkotásokkal teszi érzékletesebbé. Egyszerre feszélyez és felszabadít, merész témaválasztásai ellenére nem esik a katasztrófaturizmus csapdájába, hanem érvényes, egységes tapasztalatot képes feltárni.

Korpa Tamás legutóbbi kötetében a környezet és a nyelv egymásra hatásának lehetőségeivel játszott el: hogyan lehet megérteni egy cserjét, egy fát, egy patakot? Korpa líranyelvét enigmatikus-ság, metaforákkal és jelzőkkel dúsított képalkotás jellemzi, a magyar nyelvű ököpoétika egyik legemlékezetesebb darabja. Az itt szereplő, legfrissebb verseiben viszont a Kolozsvár iránti olthatatlan szerelme érvényesül: a 70-es, 80-as évek vasszagú levegőjének közérzetét, az értelmiségi szerep ellehetetlenülését járja körül. Figyelme könnyedén elmerül a részletekben, hogy ezekből végül egy komplex nagytotált rajzoljon ki. Úgyhogy a következő kötetét mindenképp érdemes volna románra fordítani: hogy néz ki Kolozsvár története egy magyarországi költő elragadtatott nézőpontjából?

Krusovszky Dénes generációjának egyik legelismertebb képviselője, intellektuális lírája halk szavú, mondatai kimérték, közben az antik mitológiától a kortárs performanszművészetig roppant nagy utalásrendszert mozgat meg. A precizitás lírája ez, szürrealisztikus – néhol apokaliptikus közérzettel, a látszólagos komoly felszín alatt mindig ott dereng egy leheletnyi humorosság. A *minthaság* honol végig, semmi sem az, aminek látszik, csak folyamatosan, aszimptotikusan közelít saját magához. Versnyelvének hatása felbecsülhetetlen, mai napig rendre visszaköszön induló szerzőknél.

Mohácsi Balázs generációjának egyik legelismertebb kritikus, műfordítóként is rendkívül tevékeny. Lírájában a neoavantgárd költői hagyományokat dolgozza tovább egy urbánus, autofiktív poétikai térben. Központi témája a szülővárosa, Pécs közérzetének és benyomásainak dokumentálása, a lokális élményanyagot forgatja át a globális érzelmi struktúrákba és viszont. Komplex utalásrendszere klasszikus irodalomtól a könnyűzenéig, aktuálpolitikai áthallásai, elméleti felkészültsége is tetten érhető lírájában.

Nemes Z. Márió a poszthumanizmus jelentős teoretikusa, költészetében a barokk nyelvi és érzéki grandiózusságát forgatja át metaironikus túlzásokba. A folyamatos mozgásban levés dinamikája lüktet a szövegekben, nemzeti, közéleti,

kulturális problémákat tematizál morbid humorral, miközben a civilizáció bejáratott és álságos sémáit leplezi le azáltal, hogy mindezeket a totális *mindfuck poetry* felé tolja el. A nyelvi és a nyelven tett erőszak, a hús preparálása a *trash* és *gore* anti-esztétikája felé kiolt minden személyességet, ezzel egyfajta sajátos hibrid monstrumot alkot, amely jelentős követői bázist vonz maga köré.

Simon Bettina első kötete egy anya-lánya viszony feldolgozására tesz kísérletet, fokozott szubjektivitását kifejező, érzékletes képiség támasztja. Mondhatnánk traumalírának, viszont ahhoz túl ironikusan, rideg távolságtartással viszonyul. Sokkal fontosabb az, ahogy a hiányt jeleníti meg töredékesség, kihagyások révén: a jelen-nem-lét nyomaiból kell kikövetkeztetni a lényegét. A kötet után megjelenő versei pedig a metamodern ironia nyomait hordják magukon, olyan autofikciós, ironikus eljárásokat használ, akár Mira González, Crispin Best, Sam Riviére vagy épp Rebecca Tamás. Hajszálvékony, de sosem öncélú humor, a self le- és újraépítése, miközben ön- és társadalomkritikus felhangoktól sem mentes.

Simon Márton egyik legnépszerűbb kortárs magyar költő, slammer. Első kötetében a személyességet és az őszinteséget kutatta, rá öt évre a második kötete egy-két mondatos, haiku tömörségű verseivel hatalmas közönségsiker volt, olyan rajongó is akadt, aki magára tetováltatta a verseit. Harmadik kötete azonban újra a hagyományosabb formákhoz tér vissza, miközben mégis leépíti azt: a széthatározás esztétikáját dolgozza ki. Az öniro-nikus konfesszivitás poétikáját írja újra, a japán költészetből eltanult figyelemgyakorlatok mentén. Az előbeszéd dikcióját stilizálja, meghökken-tő képalkotásai pedig ott sodródnak valahol idill és apokalipszis között.

Sirokai Máttyás meditatív, spirituális poétikát dolgozott ki, második és harmadik kötetében egy szubverzív sci-fi univerzum mantráit és tanait, amelyek egyszerre mérhetetlenül távoliak és zavarbaejtően ismerősek. Legújabb kötetében pedig a növények iránti odafordulás türelméhez keres líranyelvet, tőlük próbálja eltanulni az érzékelés új formáit, megérteni az anyag esszenciáját, legyen az szerves vagy szervetlen, amíg a szubjektum teljesen feloldódik az erdőben. Ez a látszólag

idegen terek belakása, otthonossá tétele és a környezettel való eggyé válás szabadsága végig jellemző Sirokai költészetére.

Terék Anna nagy kaliberű költészetére csak az utóbbi pár évben kezdtek igazán odafigyelni, pedig már rég megérdemelte volna. *Halott nők* című kötetét több nyelvre is lefordították, ebben olyan nők történetét írja meg, akik felett végigvonult a szerbhorvát háború a maga fizikai és pszichikai horderejével. Legutóbbi kötetében pedig szerbiai vajdaságban a 90-es években felcseperedő generáció egyéni és kollektív, megélt és örökölt traumáinak gyászmunkáját végzi el. A tehetetlenség és a szeretet egymásnak feszülése, a megbocsátás és megbocsáthatatlanság kegyetlenségével való szembesülés, a múlttal való szembenézés szükségszerűsége és annak lehetetlensége jelenik meg költészetében. Élőbeszédszerű, narratív verseit expresszív képalkotása teszi emlékezetessé.

Tóth Kinga multimediális alkotó, verseit gyakran zajköltészeti performanszok keretein belül adja elő, képzőművészeti installációkká formálja őket. Líranyelve kísérleti, hermetikusan zárt, töredezett, egy emberen túli, poszthumán nyelvvel operál, amelynek révén a határokat igyekszik dekonstruálni. Lendületét az adja, hogy az átjárásokat kutatja mindegyre, művészetében a Deleuze-i leendés (devenir) nyelvét dolgozza ki. Gép-szerves lény, egészséges és beteg test, külső és belső terek, molekuláris és kozmikus terek, képszó-zene, nyelv és nyelven túliság birodalmai között könnyedén utazik – és úgy tűnik, minden birodalomba van vízuma.

Závada Péter egy remodern mondatpoétikát működtet, újrafelfedezni igyekszik a „szép” kategóriáját, fenomenológiai érzékenységgel mozditja ki az érzékelés elsődleges kategóriáit. Bevett célja az úgynevezett „elhasznált” szavak újrafeltöltése jelentéssel és relevanciával. A koncentrált figyelem, szemlélődés, fürkészes jellemzi a verseit: addig figyelni egy tárgyat, egy tájat, egy arcot, amíg lelepleződik valami felszín mögötti báj. Lírája elegánsan egyesíti a popkulturális és teoretikus utalásrendszereket. Egyszerre filozofikus és személyes, mint akinek maga a töprengés a létmódja.

(A teljes szöveg az *ujvarad.ro* oldalon olvasható.)

Jövőre megszámláltatunk – új módszerekkel is

Elképzelték, hogy a 2022-es népszámláláson a romániai magyaroknak nem csak a száma, hanem a lakosságon belüli aránya is csökkenni fog, de nem azért, mert a népességfogyás jobban érinti a magyarokat, mint a románokat – véli BARNÁ GERGŐ szociológus. Az RMDSZ népszámlálási kampányának koordinátorát a jövő évi összeírásról kérdeztük.

A koronavírus-járvány miatt a tervezett időponthoz képest egy éves csúszással, 2022-ben ismét népszámlálást tartanak Romániában. A korábbi összeírásokhoz képest a legfontosabb változás az, hogy a lakosságról nem csak kérdezőbiztosok segítségével gyűjtenek be adatokat, a kérdőívek online is kitölthetők. Változás az is, hogy az RMDSZ javaslatára módosított népszámlálási

vekkal, hanem táblagépekkel. A számlálóbiztosok csak azokat keresik fel az otthonukban, akik a május 15-i határidőig nem töltötték ki az online kérdőívet. A húsz százaléknál nagyobb arányban magyarok lakta településeken a számlálóbiztosoknál lesz papíralapú, magyar nyelvű minta a kérdőívre.

A népszámlálás eredményei a közigazgatási törvény előírásai miatt a következő tíz évben a közösségi jogokat is befolyásolhatják, a kétnyelvű utcanévtáblák elhelyezésétől az anyanyelvi ügyintézésig, ezért az RMDSZ a romániai magyarok összeírását elősegítő tájékoztató kampányt is indított az összeírásról. A kampány koordinátora, Barna Gergő szociológus szerint az összeírásnak van egy szimbolikus tétje is: a közösség közérzetét is befolyásolja, hogy hivatalosan hány magyar él Romániában és hogyan alakul a romániai magyarság aránya. Ezek mellett nyilván van egy fontos gyakorlati haszna is: a népszámlálási adatok segítik az államot, az önkormányzatokat, a vállalkozásokat vagy akár a civil szervezeteket is a tervezésben.

42 Társadalom

CSEKE PÉTER Tamás újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség munkatársa, a Maszol.ro portal főmunkatársa. Kolozsváron él.

törvény értelmében a válaszadás magyar nyelven is történhet mind az önkéntes kérdőív, mind a személyes lekérdezés esetében.

További újdonság, hogy a rezidens lakosság összeírása nem csak két hétig tart, mint 2011-ben, hanem négy hónapig, március 14-től július 17-ig, több szakaszban. A népszámlálás online kérdőíveit március 14-től május 15-ig lehet majd kitölteni, a válaszadás megvalósulhat számítógépen, táblagépen vagy akár okostelefonon is. Aki egyedül nem boldogul, kitöltheti az online kérdőívet az önkormányzatoknál létrehozandó összeíró pontokon, számlálóbiztosok segítségével.

A lakosság személyes lekérdezése május 16. és július 17. között zajlik, hagyományos módon, számlálóbiztosokkal, de nem papíralapú kérdőí-

Túl hosszú a jelenlegi kérdőív

Barna Gergőtől megtudtuk, a népszámlálás kapcsán vannak még tisztázatlan kérdések, a kérdőív és a válaszok kódolására használt etnikai jegyzék sem véglegesült még. Ehhez előbb a parlamentnek meg kell vitatnia a kérdőív lerövidítésére vonatkozó RMDSZ-es törvénymódosítási javaslatot, ami várhatóan még ebben az évben megtörténik. A szociológus elmondta, a kérdőív lerövidítésével felgyorsul a kitöltése is, ami növeli a válaszadók arányát, ezáltal akkurátusabbá válnak a népszámlálási adatok.

Jelenlegi formájában a kérdőív kitöltése átlagosan 26 percet vesz igénybe. Ez lehet részben a magyarázat arra, hogy a 2021 márciusában végzett próbanépszámláláson nagyon alacsony volt a válaszadási hajlandóság, az online önkéntesen a megcélzott populáció 4 százaléka vett részt, személyes megkérdezéssel ezt az arányt 62 százalékra sikerült feltornászni. A 2011-es próbanépszámlálás 88 százalékos hatékonyságú volt, de akkor egyszerűbb kérdőívet használtak.

Az összeíráson való részvétel ugyan kötelező, de a szociológus szerint Románia rezidens lakosságának egy része így sem fogja kitölteni az online kérdőívet, és a kérdezőbiztosok sem tudják majd elérni őket. A népszámlálásból elsősorban azok a külföldön dolgozó vagy tanuló román állampolgárok maradhatnak ki, akik kevesebb mint 12 hónapja hagyták el az országot. Esetükben az Országos Statisztikai Intézet a különböző állami intézmények (többek között a lakosság-nyilvántartó hivatalok, nyugdíj- és betegbiztosító pénztárak, adóhatóságok) adatbázisaira hagyatkozik a népszámlálás első két szakaszában gyűjtött adatok 2023 elejére várható ellenőrzésekor. Nyilván az ezekben fellelhető adatok hiányosak, nem terjednek ki például a nemzetiségre, az anyanyelvre vagy a felekezetre.

Nagyon számít a válaszadási ráta

A 2011-es népszámláláskor 1,2 millió személy adatait emelték be a végső adatbázisba különböző állami regiszterekből. „Ők nem vettek részt a tíz évvel ezelőtti népszámláláson, de a statisztikai hivatal úgy ítélte meg a különböző állami nyilvántartásokra alapozva, hogy itt élnek az ország területén” – magyarázta a szociológus. Barna Gergő reményei szerint 2022-ben kevesebben maradnak ki az összeírásból, mint tíz éve, mert a népszámlálás nem 12 napot, hanem négy hónapot tart, emellett az önkitöltős kérdőív is lehetőséget ad a válaszadásra. A szociológus azt is reméli, kevés magyar marad ki a népszámlálásból. Úgy kalkulál, hogy ha 85-90 százalék alatt marad a válaszadási ráta, akkor a hivatalos adatok szerint a Romániában élő magyarok száma nem fogja majd elérni az egymilliót.

A közösség hivatalos létszámát csökkentheti az is, hogy nem vallják magukat magyarnak azok, akik bizonytalanok az etnikumukban. Ez főként a szórványban vagy vegyes házasságban élőkre érvényes. Ugyanakkor jelentős a száma azoknak a románoknak is, akik 2011-ban magyarnak vallották magukat, de kérdés, hogy ez jövőre is így történik-e majd. Optimizmusra ad ugyanakkor okot, hogy az online kérdőívet nem csak a külföldön élő románok, hanem a magyarok közül is sokan kitölthetik. Utóbbiak számbavételére a 2011-es népszámláláskor nem volt lehetőség.

A maghiar, a secui és az ungur

Az összeírt személyek etnikumát önbevallás alapján rögzíti a statisztikai intézet, de a 2011-es

népszámlálástól eltérően nem nyílt, hanem zárt kérdés alapján. Vagyis kérdőívben lesz egy legördülő lista, amiből a válaszadó vagy a kérdezőbiztos kiválasztja az etnikumot. Tíz évvel ezelőtt a kérdezőbiztos kézírással írta be a választ, ezt pedig utólag kódolták.

Barna Gergő szerint még nem tudni, hogy a lehetséges válaszok közé bekerül-e a magyar mellé a székely etnikum is, ez ugyanis az úgynevezett etnikai nomenklátortól függ majd, amit a kormánynak kell a következő hetekben jóváhagynia. Emlékeztetett arra, hogy az etnikumra vonatkozó adatok esetében két kategorizálási szintet alkalmaznak a statisztikusok: a nemzetiségek képezik a fő kategóriákat, amelyeknek egyenként vannak alárendelt kategóriái is. Így például a székely a magyar nemzetiségnek alárendelt kategóriája.

Mindenesetre a 2022-es összeírást előkészítő próbanépszámláláson használt nomenklátorban csak az alárendelt kategóriák jelentek meg. „A lehetséges válaszok között szerepelt a maghiar, a secui és az ungur is. Azért problémás ezeknek az alárendelt kategóriáknak a megjelenítése a kérdőívben, mert a statisztikai intézet az adatok feldolgozásakor önálló etnikumként kezelheti azt az alkategóriát, amelyet egy népesebb csoport jelöl meg a válaszában. Tehát a végső statisztikai adatokban a magyar mellett megjelenhet önálló etnikumként a székely is” – magyarázta. Hozzátette, a későbbiekben kizárólag a statisztikai intézeten múlik majd, hogyan kezeli az etnikumok kategóriáit az eredmények publikálásakor.

Csökkenhet a magyarok aránya

A szociológus szerint elképzelhető, hogy a 2022-es összeíráskor a romániai magyaroknak nem csak a száma, hanem a lakosságon belüli aránya is csökkenni fog, de nem azért, mert a népességfogyás jobban érinti a magyarokat, mint a románokat. A magyarázat az, hogy Románia népessége csökken ugyan, de a statisztikai adatok szerint az ország rezidens lakosai közül 700-800 ezer fő nem romániai születésű, és egy részük román etnikumúként fog megjelenni a népszámlálási adatokban. A legtöbbjük Moldovai Köztársaságból származó, de román állampolgárságú személy, és azt nem tudni, hogy közülük hányan tartózkodnak ténylegesen Románia területén.

Egy másik népes csoport a külföldön született gyerekeké, akiknek az édesanyját Románia

rezidens lakosaként tartják számon, és akik a román etnikumuként nyilvántartott személyek számát gyarapíthatják. „Én úgy ítélem meg, hogy a nem Romániában született, de állandó romániai lakhellyel rendelkező személyek kategóriájában alulreprezentáltak a magyarok. Ezért gondolom úgy, hogy a népszámláláskor a magyarok lakosságon belüli aránya 2011-hez képest csökkeni fog. Persze sok függ az összeírás hatékonyságától is, mivel, ha a magyar lakosság fontosnak érzi a népszámlálást, és nagyobb arányban vesz részt a kitöltésben, lehet ezen az arányon változtatni” – mondta Barna Gergő.

A 2011-es népszámlálás fontosabb adatai

A legutóbbi, 2011-es népszámláláson Románia állandó lakossága 20,1 millió fő volt. Az etnikumukról nyilatkozók körében a romániai magyar lakosság lélekszáma 1 227 623 fő volt, ami a teljes romániai lakosság 6,5 százalékának felelt meg. A *nepszamlalas.ro* oldal szerint a magyarok száma a valóságban nagyobb, mintegy 1,28 millió lehetett. Ennek oka, hogy az összeírás csupán 94 százalékos hatékonyságú volt, sok ezer magyar egyszerűen nem töltötte ki a kérdőívet.

A tíz évvel ezelőtt és az azt megelőző, 2002-es népszámlálás között a romániai magyar lakosság hivatalos lélekszáma mintegy 150 ezer fővel csökkent, az aránya viszont alig változott. Romániában 6,6-ról 6,5 százalékra, Erdélyben 19,6-ról 19,0 százalékra csökkent, ami statisztikai szempontból nem számottevő. A székelyföldi és a partiumi tömbterületen pedig még a legszigorúbb számítás szerint is megmaradt a magyarság korábbi aránya (87, illetve 49 százalék).

Egy évtizede Románia 3181 közigazgatási egységéből 1208-ban élt legalább 3 magyar, míg 197 olyan települést (20 várost és 177 községet) számoltak össze, ahol a magyarok voltak többségben. Összesen 324 településen haladta meg a magyarok aránya a 20 százalékot.

2011-ben már nem „Erdély fővárosában”, vagyis Kolozsváron, hanem „Székelyföld fővárosában”, Marosvásárhelyen élt a legtöbb magyar. Partiumban Nagykároly volt a legnagyobb magyar többségű város, mert Szatmárnémeti ugyan nagyobb lélekszámú, de nem magyar többségű. Hargita megyében Csíkszereda volt a legnépesebb,

Székelyudvarhely pedig a legtöbb magyarnak ott-hont adó város.

A legutóbbi népszámlálás szerint több mint 1 millió hívő vallotta magát katolikusnak: 871 ezren római katolikusnak, 151 ezren pedig görögkatolikusnak. A legnépesebb katolikus többségű település Csíkszereda volt. Érdekesség, hogy az erdélyi római katolikus érsekség székhelyéül szolgáló Gyulafehérvár lakosságának mindössze 1,9 százaléka volt római katolikus.

Egy évtizede 601 ezer személy vallotta magát reformátusnak az országban. A legnépesebb református közösségek Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon éltek, ám ezeken a településeken is kisebbségben voltak más felekezetekhez képest. Ahol a reformátusoké volt a legnagyobb felekezet, az Nagyszalonta. Itt a 18 ezres lakosság 48 százaléka vallotta magát reformátusnak.

A négy történelmi magyar egyház közül az unitárius a legkisebb. Romániai híveinek száma egy évtizede mintegy 58 ezer fő volt. A 2011-es népszámlálás idején a legtöbb unitárius Székelyudvarhelyen élt (4838 fő), ám a legnagyobb unitárius többségű település Siménfalva község volt, ahol a 3776 lakosból 2612-en vallották magukat unitáriusnak.

A tíz évvel ezelőtti népszámlálás eredményei szerint a magyar családoknál valamivel nagyobb volt a gyermekáldás, mint a románoknál. Egy magyar édesanya 40-44 éves korára átlagosan 1,64 gyermeket vállalt, míg egy román 1,58-at. Természetesen nem ez az egyetlen adat, amely befolyásolja a magyarság arányának alakulását. Ráadásul az sem biztos, hogy ez a gyermekvállalási különbség megmaradt az elmúlt évtizedben. A 2022-es népszámlálás ezekre a kérdésekre is választ ad majd.

Egy évtizede a lakosság 4,2 százaléka volt elvált. Arányát tekintve a dél-erdélyi iparvárosokban volt a legnagyobb a válások aránya: Resicabányán az emberek 6,9 százaléka, Petrozsényban és Vajdahunyadon pedig a 6,8 százalékuk volt elvált. A negatív rekorder azonban Déva, ahol a lakosság 7,6 százaléka bontotta föl a házasságát.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Personal. Személyes

A kolozsvári Centrul de Interes két kortárs kiállítása

A XX. századi technológiai fejlődés és a harmadik ipari forradalom, a számítógép-vezérelte automatizált gyártósorok megjelenése oda vezetett, hogy világszerte számos nehézipari csarnokot és hatalmas gyárépületet üritettek ki. Ezzel párhuzamosan az intenzív urbanizáció és a metropoliszok terjeszkedése miatt az egykor periférián lévő gyártelepek közelebb kerültek a városok főartériájához: ledózerolták, új lakóparkokat építettek helyükre, szerencsésebb esetben ipari műemléknek kiáltották ki, felújították és új funkcionalitással látták el, például luxuslakosztályokat alakítottak ki az egykori ipari fellegvárakban. Szerencsésebb konstelláció alatt nem a profitszerzés volt az új tulajdonosok célja, és alkotóközpontokat, kiállítótereket hoztak létre a hatalmas épületekben – talán ezek közül a legismertebb a Velencei Képzőművészeti Biennálé Arsenale nevű helyszíne, egy XII. században épült hajógyár.

Kolozsvárra is begyűrűzött az irányzat: a helyi önkormányzat parlagon heverő ipari csarnokokat adott át a helyi alkotócsoporthoz: 2009-ben több független művész és társulat költözött be az egykori ecsetgyárba, az itt kialakított terekben műhelyek, kiállítások, bemutatók, fesztiválok lettek otthonra és 10 év alatt felpozíciót kaptak a kortárs művészet iránti érdeklődést. Hasonló szerepet kíván betölteni a Federatia Centrul de Interes nevű csoport, akik az ecsetgyári szövetségből váltak ki, és 2017-ben az egykori Tehnofrig épületét lakták be. Helyi (hazai?) sajátosság, hogy a szocreál betonkockákat nem próbálták kicsinosítani, korszerűsíteni, hanem abban az állapotban használták ki, amelyben átvették, illetve csak a belső

kiállítóterek felszerelésére koncentráltak. A felújítás nyilván befektetéssel jár, és mivel a kolozsvári ingatlanok értékei folyamatosan emelkednek, a kortárs művészek közössége nem tudja felvenni a versenyt például az IT-szektorral, ha bérleti díjat kell fizetni az önkormányzatnak, így hosszú távon nem éri meg energiát fektetni a felújításba.

Az ötszintes betonmonstrumban, a Centrul de Interesben – talán Érdeklődési köz(pont)nak lehetne lefordítani – novemberben két kortárs alkotó egyéni tárlatát lehetett megtekinteni. Bár nehéz közös vonásokat találni Esterházy Marcell és a neves francia művész, ORLAN művei között, a hatalmas térben mégis egybefonódik a két egyéni kiállítás, a két különböző alkotói világ. Talán a legszembetűnőbb egybecsengés a személyesség, de míg Esterházy fehér-feketében, szerény méretű felületeken, minimalista eszközökkel

Kultúra 45

HEGYI RÉKA színikritikus (Brassó 1976). A BBTE-n diplomázott dramaturgia, illetve marketing szakon. Alapítója volt a *Hamlet.ro* oldalnak. Marketingasszisztensként dolgozik. Kolozsváron él.

dolgozik és elmélyülésre készlet, ORLAN harsány, színes, grandiózus, a festészet, a film és a kiterjesztett valóság eszközeit kombinálja és nyugtalanító.

Esterházy Marcell egyik művészi gesztusa

Paralell Perception

A kolozsváriak korábban is láthatták Esterházy Marcell műveit a Centrul de Interesben, közös tárlaton. Idén a Bázis csoport szervezte meg *Paralell Perception* (Párhuzamos észlelés) címmel a Párizsban élő, fotómunkáiról ismert magyar alkotó első romániai egyéni kiállítását.

Esterházy újra meg újra visszatér a családi hagyatékban talált képanyagok és videófelvételek feldolgozásához. A kortárs irodalomban is egyre népszerűbb autofikció irányzatát követve kinyitja, sokszorozza vagy a címválasztásával egy-egy részletre irányítja a befogadók figyelmét. Történelmi, irodalmi ismeretekre apellál, hogy érthető legyen a főnemesi család egy-egy szereplőjének története és az alkotó által tett kijelentés, a művészi parafrázis, a személyes kontextus. Például a *Paralell Perception*-ban is bemutatott *Black and White* című video-loopban egy, a nagyapjáról, Esterházy Mátyásról készült filmfelvétel néhány másodpercét ismétli a végtelenségig, egy vonaton zötykölődő, alvó, majd fejét felemelő férfit, majd lebukó, álomba szenderülő, felébredő és ismét velünk szembenéző szemüveges arcot. Ahhoz, hogy ezeket, egy játékfilmből kiragadott a képsorokat művészi alkotásként lehessen értelmezni, ismernünk kell Esterházy Péter *Harmonia Celestis* című regényét, amelyben édesapjának állít emléket, és a *Javított kiadást*, amelyben az idealizált apafigura ügynök-múltját tárja fel. Esterházy Marcell művészi gesztusa sűrítve, szavak nélkül teszi ugyanezt: szembenéz, fejet hajt az író apa és két regényre való életet élt nagyapa előtt, avagy úgy is értelmezhető, hogy beletörődéssel, szégyenkezve lehajtja fejét, miközben a vonat, a történe-

lem, megállás nélkül halad. Pontosabban nem is halad, hiszen ez egy végtelenített pillanat.

Ugyanennyire „megdolgoztatja” a befogadót a *Hermes és Erika* című alkotás, két egymás mellé helyezett, bekeretezett írógép fotója. Az egyik az ügynök nagyapáé volt, a másik az apáé, a XX. század egyik legnagyobb magyar írójáé. Ugyanazon a felületen van kiállítva a *Neon* című alkotás is: Esterházy Péter rajza édesapjáról, amit fia, az által, hogy a reklámfények világító neoncsövével „írta” felül, átlényegítette valami más, amiben nem csak felmenői vonásait mutatja meg, hanem személyes viszonyulását is hozzájuk.

Az apa-nagypa toposz mellett a család két másik tagját és az antiszemitizmust is megidézi a *Paralell Perception* kiállítás anyaga: Walsin áruló (kém) volt, kulcsszerepet játszott a Dreyfus-ügyben – a róla elnevezett alkotásban két, ellentétes irányba örvénylő, tiszt ruhás alak (Walsin?) örvénylik, zászlójukra egy-egy Madonnát tűzve (az egyik felismerhetően Raphael Esterházy Madonnája), és kis kutakodás után kiderül Esterházy Péter írásából (*J'accuse*), bár a nevüket viseli, nem mondható a főnemesi család tagjának. Az *On the same day* című alkotáshoz a kiállítás szórólapja szolgáltatja a történelmi háttérrel: a két, egyazon napon fotózott lány közül egyiket, Horváth Erzsébetet 1944-ben deportálták roma származása miatt, a másikat, Esterházy Mónikát 1950-ben küldték per nélkül, osztályidegen származása miatt táborba Kistarcsára.

A *Paralell Perception*-ban, a családi szellemi hagyatékhoz kapcsolódó alkotások mellett a történelem más fejezeteit is fellapozza. A plakáton is kiemelt *My Name is Nobody* korszakok és ideológiák váltá-

A *Hermes és Erika* című alkotás Esterházy Péter, az apa, és Mátyás, a nagyapa írógépét ábrázolja

ORLAN néhány fiktív filmplakátja

sát ábrázolja, munkások egyik semmitmondó (konkrétan üres) transzparenst cserélik egy másikra olyan helyszínen és olyan időben, ami akárhol lehetne a XIX. vagy a XX. században (az alkotó egy 1949-es fotóról törölte a feliratok szövegét). A *Hands* sorozat 20 politikai beszéd gesztusát örökíti meg, a *Contact* pedig bencés szerzetesek fénymásolt tenyerét helyezi egymás mellé. Személyesebb tónusú a *Démonok*, amelyben Rorschach-tintafolttesztre emlékeztető sötét (füst)felhők jelennek meg, az *Untitled* (t-shirt) alkotás pedig ugyanannyira sötét, borús és efemer bekeretezett ruhadarab sóból és porból.

Les Film de Sainte-ORLAN

ORLAN az akcióművészet felől közelít a személyességhez. Esterházy nem látszik alkotásain, míg a francia művésznő minden egyes alkotásán központi figura, minden csak róla, arcáról, testéről szól. Elhíresült performanszában dokumentálta és szemérmetlenül közszemlére bocsátotta például plasztikai műteteit – ezek közül többet is megidéző kolozsvári kiállításán, a hatalmas, szinte fenyegetően a szemlélő felé dőlő óriásfestményeken. Ezek nem létező filmek gigantikus plakátjai is lehetnének, mindegyiken van egy-két, a filmiparból ismert név, mindegyiken kötelező módon megjelenik az alkotó alteregója és neve, de a címek kitálatlak. A kiállítás kurátorai egyébként forgatókönyvíró pályázatot is hirdettek néhány kiválasztott plakátból, a cím és kép által sugallt tartalom-

ból kiindulva kellett visszakövetkeztetni a cselekményre.

Míg Esterházy esetében autófikcióról, ORLAN esetében autóhagiográfiáról kellene beszélni, hiszen szentnek kiáltotta ki magát, miközben fiktív identitást épít: saját testét, arcát deszakralizálja és formálja át képzőművészeti alkotássá. Az identitás, az önazonosság kérdése egyébként a személyesség és a karnalitás mellett a másik kulcs ORLAN művei felé: maszkokat ölt, létező, archaikus, népi és kultikus maszkoknak kölcsönzi saját vonásait, és nem éri be a festmény, fotó, kollázs, film eszközeivel, mindig a legújabb technológiákat vonja be az alkotófolyamatba, hogy a szemlélő figyelmét önmagára (mint alkotásra) irányítsa. A kolozsvári kiállításon egy kivételével minden teremben vetítés egészítette ki a kiállított képeket (plakátokat), a filmmentes terem azoknak szól, akik mindent az okostelefonjuk szűrőjén keresztül fogadnak be. A kiállításnak ezt a részét egy mobil alkalmazás egészítette ki, a képekre irányított telefonok AI – kiterjesztett valóság – eszközeivel idézték a portrék mellé ORLAN cigánykerekét vető, a tanulmányozott képen megjelenő maszkot viselő, virtuális perszónáját. Igazi csemege lenne a digitális bennszülötteknek nevezett generációnak, de a Centrul de Interes lenyűgöző beszámolója az ide kiállítás látogatottságáról sajnos nem tér ki erre a részletre.

47

HEGYI RÉKA

„A versírás kísérlet az elrugaszkodásra”

Beszélgetés Markó Béla költővel

„Nemrég múltál hetven. E kerek évforduló alkalmas a számvetésre is – alkotói értelemben. Készült-e számvetés, s ha igen, melyek a summái?”

Bevallom, ma sem tudom, hogyan kell számvetést készíteni egy alkotói pályáról. Politikusként tudtam, mit jelent számbavenni, hogy mennyit teljesítettünk a programunkból, lehetett listát írni, lehetett vitázni erről. A politika elképzelhetetlen számvetés nélkül, és nemcsak a politikában, hanem szinte minden mesterségben számszerűsíthetők az eredmények. A tanár elmondhatja, mire jutottak a tanítványai, a műépítész megmutathatja az általa tervezett épületeket. De a költő? Az számít-e, hogy hány könyvünk jelent meg? Vagy hogy benne vagyunk-e a tankönyvekben? Netán elképzeltük fiatalon, hogy mit kellene meg-

Kultúra

ZSIDÓ FERENC 1976-ben született Székelyudvarhelyen. Író, kritikus, a *Székelyföld* folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Huszonnégy. Blokkregény* (2018, Gutenberg Books).

írnunk életünkben, és akkor most készítünk leltárt? Vagy felsoroljuk a díjainkat? Fogalmam sincs, milyen egy sikerlista hetvenévesen. Nekem sok könyvem van. Csakhogy vannak, akik egy-két könyvvel is maradandót alkottak, mások több tucat kötettel is felejtethetők. De nem akarom megkerülni a választ, igen, azt hiszem, vannak fontos verseim, sőt, fontos könyveim is, és talán versben is, esszében is elmondtam sok mindent, amit más nem mondott vagy nem mondhatott el. Mint ahogy az életpályám is sajátos volt, csak az enyém, nem ismételhető. Meg aztán rögeszmém Erdély, az erdélyi múlt és jövő, meglehet, itt-ott erről is tudtam újat mondani. Summázásra viszont nem törekszem. Inkább azt mérlegelem, mit kellene megírnom. Van még bőven dolgom, és a hetven is csak egy szám, bár nem bánnám persze, ha kevesebb lenne, ezzel mindannyian így vagyunk.

Költői pályád az ifjúkori lázadástól eljutott a zárt formákba való menekülésig, majd az ironikus dekonstrukcióig. Törvényszerű stációk ezek? Vajon a történelmi cezúrák (kommunizmus, rendszerváltás) nélkül is így alakultak volna?

Életkortól is függ, de társadalmi rezsimtől is, hogy mit és hogyan írunk. Nem tudhatom, miképpen írtam volna, ha nem lett volna kommunizmus, de bizonyos értelemben minden valamirevaló fiatal költő, író vagy művész rendszerellenes. Le akarja rombolni a formai és tartalmi konvenciókat, és lázad a fennálló rend ellen, vagyis változtatni akar. Aki nem akar változtatni, az ne írjon verset, hanem művelje a kertjét. Nemcsak a diktatúra ellen lázadnak a fiatalok, hanem bármilyen konszolidált rendszer ellen, ez a demokráciában is így van. Viszont az, hogy én a nyolcvanas évek elején elkezdtem szonetteket írni, összefüggött a nacionálkommunista elnyomással, amikor a hatvanas-hetvenes évek viszonylagos nyitása után már az irodalmi vagy művészeti formabontást sem tolerálták. Ilyen körülmények között a szonett nem is annyira menekülés volt, mint annak bizonyítása, hogy egy látszólag konformista keretben is lehet igazat mondani, vagyis szabad lehetsz a legnagyobb kötöttségben is. Hiszen a szonett az egyik legkötöttebb forma. Persze nem daczból írtam szonettet, hanem mert otthon éreztem magam ebben a formában. A mostani ironikus dekonstrukcióra pedig azért van szükség, mert ismét kezdi pátosszal szemlélni önmagát a hatalom mifelénk, a volt szocialista országokban ismét valamiféle szakrális felkentség, Istentől való feladat kormányozni, és aki egyszer a kezébe kaparintja a kormányrudat, az nem akar lemondani róla. Ilyenkor az irodalomnak vagy művészetnek tisztító hatása lehet.

Apropó! A kritikusok előszeretettel skatulyáznak. Sokáig te voltál a szonettköltő. Most az újabb szabadságverseiddel őket akarod „összezavarni”?

Irigylem azokat, akik egyszer s mindenkorra rálelnek egy kifejezőmódra, és ez végigkíséri őket. Nekem ez nem sikerült, és talán nem is baj. Vannak kedvenc formáim, de szeretek újabb módszereket

kipróbálni. Az életben inkább konzervatív ember vagyok, a költészetben pedig állandóan keresem az újat. Emberként ezek szerint könnyen be lehetne engem skatulyázni, családban, szerelemben, barátságban és így tovább, viszont költőként nehezebben. És ez jó. Hány korszaka volt Picassónak? Vagy minden látszat ellenére van-e egyetlen József Attila? Persze egységes életművek ezek, de nem a forma fogja keretbe őket, inkább a tágabb értelemben vett világnézet.

Úgy tűnik, a reflexió nagyon otthonos terep számodra, elsősorban az esszéidre gondolkodok, de a versbeszéded is gyakorta önreflexív, önironikus...

Említettem, hogy hajlamosak vagyunk bele-szerelmesedni a saját igazunkba és patetikus küldetéstudattal járni-kelni a világban. A kisembernél is veszélyes az ilyen fanatizmus, gondolj például a koronavírus-oltás elleni áltudományos érvekre, de ha a bármiféle hatalom birtokosai szemlélik narcisztikus szerelemmel önmagukat, annak tényleg katasztrofális következményei lehetnek. Az ötvenes évek kedvenc filozófiai és irodalmi-művészeti terminus technicus volt az elidegenedés. Most meg a saját szenvedés- vagy sikertörténetünkkel való már-már vallásos azonosulás kezdett eluralkodni körülöttünk. Igen, kell ilyenkor az önirónia, amivel nem számoljuk fel azt, akik vagyunk, hanem időnként kívülről nézünk magunkra. Felszabadító élmény.

Mely létállapotban szoktál leggyakrabban verset írni: két lábbal a valóság talaján, a valóságtól való elrugaszkodás pillanatában, vagy az emelkedettség szakralitásában?

A versírás számomra kísérlet az elrugaszkodásra. Valójában azt a folyamatot próbálom mostanában rögzíteni, ahogy elemelkedünk a földtől. Mert hát annak ellenére, hogy mit mondtam a

pátoszról, a költészet tényleg az emelkedettségről szól. Jobban mondva arról, miképpen lehet eljutni oda. A kritikátlan pátosz hamis. A madárfióka sem úgy kel ki a tojásból, hogy máris tud repülni. Meg kell tanulnia. De tőlünk eltérően, nem hibázhat. Az ihlet nem szakralitást jelent nekem, hanem azt az izgalmi állapotot, hogy végre látom, merre kell mennie a versnek, az esszének, amit elterveztem.

Az aktív politikai életből való kivonulásod és a lírához való visszatalálásod első időszakában úgy érzékeltem, mintha tabuként kezelnéd azt, ami azelőtt volt. Mármost a politizálást. Közéleti verset se igen írtál. Aztán újabb köteteidben kezdtek felbukkanni a közéleti témák, legújabb A haza milyen? című köteted néhány verse, ha jól értelmezem, a politizáló Markót tematizálja, arra reflektál. Kellott az idő, a distancia?

Igen, el kellett felejtennem a napi politika nyelvét, gesztusait, kliséit, hogy mögöttük aztán tisztábban lássam a lényegét. Ugyanis a vers nyelvből van. És ha jobban meggondolom, a politika is nyelvből van. Emberré is a nyelv által lettünk minden bizonnyal. Verset pedig mindenről lehet írni, a politikáról is, de ehhez nem a szónoklatok, hanem a költészet nyelvét kell használni.

Új köteted kitágítja a líra határait, mondhatni líraítlanítja a verset: fejlődésregény, vagy emlékiratszerű szabadversek sorjáznak. Olykor az volt az érzésem, akár klasszikus, prózaformájú emlékirat is kikerekedhetett volna belőle. Hogyan lett mégis verseskötet?

Halottak napján minden évben elmegyünk világítani Anna szüleinek a sírjához, a Házsongárdba, és az én szüleim sírjához, Olasztelekre. Szép út mindkettő, Marosvásárhelytől Olasztelekig különösen gyönyörű az ős, főleg Oklánd és Vargyas között a Hagymáson át. Előre készülünk a táj látványára, a puhán barnálló domboldalakra, a rozsdavörös vagy aransárga erdőkre, az út szélén pirosan parázsló kecskerágó-bokrokra. Nekünk ilyenkor egyszerűen csak szép. De költőként talán azt nézném, hol van benne a vers. Egy biológus megint másképpen látja. Vagy egy környezetvédőnek az jut eszébe, hogy a hegyek még nem, de a dombok már itt is, ott is, koparak, nincsenek rajtuk fák, bokrok. Egy festő pedig a színgorgia kikavarásán töri a fejét. Az is lehet, zenéje is van ennek az ősznek, csak zeneszerző kell hozzá. Szóval ugyanabból a látványból sok minden lehet, és ugyanabból a történetből is. De igazad van, már lassan-lassan lépegetek az emlékirat felé.

Kérdezett: ZSIDÓ FERENC

„Nem keresem a komfortos pillanatokat”

Interjú Györfi Csaba rendező-koreográfussal

Veled először az Infinite Dance Festival első kiadásán találkoztam, egy Esterházy-parafraíz előadásban és a Midnight tangó című főiskolai produkcióban. Akkor már a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem koreográfia szakára jártál – mi vezérelt téged oda?

Akkoriban főleg táncművészként tevékenykedtem, ebben az időszakomban már erőteljesen munkált bennem az alkotói ösztön. Bármit láttam, tapasztaltam a színházban állandóan arra fordítottam át, hogy én vajon hogyan csinálnám meg ezt a témát, jelenetet, koreográfiát, bármit. Az említett Esterházy-előadás volt az első egész estés alkotásom, amely jelenlegi szakmai szemmel viszszanézve egy kezdő alkotó szárnypróbálgatásaival ér fel, viszont arra nagyon jó volt, hogy olyan viszszejelzéseket kapjak, ami megerősítette bennem,

nem is akarja külön kezelni. Azt gondolom, hogy a színházi világon belül egyre több műfajt és irányt lehet vagy lehetne külön említeni, ez az én fejemben egyszerűbben kap értelmezést. A színházi előadások egyre ritkábban nélkülözik a társművészeteket, inkább a művészeti ágak szimbiózisba hozása és együtt működtetése a jelen színházi szféra jellemzője. Bármely alkotásomra tekintek vissza, egy közös van bennük, hogy a test, mint központi elem, mint a kifejező eszközeink origója, sosem marad kiaknázatlanul a munkáimban.

Sokat dolgozol, koreográfusként és rendezőként egyaránt, rengeteg műfajban kipróbálsz magad. Mi vezérel a darabválasztások esetén, és melyik az a műfaj vagy terület, ahol otthon érzed magad?

A sok műfajban való kísérletezést saját szakmai kíváncsiságom és tanulásvágyam következményeként könyvelem el. Olyan területen dolgozom, amit sosem lehet eléggé megismerni, kitanulni és sok mindent meg kell tapasztalni ahhoz, hogy az alkotó embernek kialakulhasson egy egyéni stílusa, világlátása, módszertana. Jelen pillanatban azon vagyok, hogy megfogalmazzam az elmúlt tizenöt évet, amit folyamatos színházcsinálással töltöttem. A darabválasztásaimnál sok mindent számba veszek. Van egy listám, ahová összegyűjtöm az anyagokat (regények, novellák, drámák, filmek, vagy csak kocsmai sztorik), amikről azt gondolom, egyszer színpadra akarom vinni. Egy felkérés kapcsán előveszem a listát, és az adott társulathoz passzoló témákat, műfaji lehetőségeket mérlegelem. Olyan is előfordul, hogy folyamatosan foglalkoztat egy téma, de évek telnek el, amíg megfelelő idő, tér, és csapat társul hozzá. Nem keresem a komfortos pillanatokat, jobb szeretek kísérletezni, különböző témákat más nyelvben, kulcsban megfogalmazni. Próbálok minden témát a saját világomon átengedni, hogy személyesebb és egyedibb lehessen a végeredmény.

A Szigligeti Színházban a bemutatkozó előadásod, az Elektra, egy görög tragédia újszerű feldolgozása volt. Idén novemberben az Antigonét viszed színre ugyanott. Miért ez a vonzalom az ókori témák iránt?

Kultúra

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE drámaíró, Nagyváradon született 1993-ban. A BBTE-n diplomázott, jelenleg a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Kötete: *Első felvonás* (drámák), Várad folyóirat, 2020.

hogy az út, amit kitűztem céloomul az nem zsákutca. Ezért döntöttem a koreográfia, majd a rendező szak mellett. Az egyetemen végzett munka meghozta a gyümölcsét, azóta nem álltam meg. Kilenc éve egymást követik – sőt néha egybeesnek a munkáim, utazom városról városra, úgy hogy közben hét éve Nagyvárad a szakmai központja az életemnek.

A tánc világa közel áll a színházhoz, mégis adja magát a kérdés, hogy következett a táncból a színház?

Néptáncosként találkoztam először a színpad világával, gyerekként szerettem bele a színházba, természetesen következett egyik a másiktól. Az évek alatt kialakult bennem egy olyan nézet, ami a táncot és a színházat nem tudja és

A görög drámák elementáris ereje, a történeteik aktualitása, letűnt korok hitbéli tisztasága olyan tényezők számomra, amelyekkel mindig szívesen foglalkozom a színházban. A görög hitvilág olyan erőt és tudást képvisel, melyre újra és újra rá tudok csodálkozni, meghat és alkotásra ösztönöz. Egyfajta csodálat ez egy olyan idősík megismerése és kutatása felé, amiben az emberek megnyilvánulásai eltérnek a napjainkban élőkétől, az istenekkel való viszonyuk erőteljes, az emberi gyarlóság-
nak és hibáknak végzetes következménye van. Hét éve volt az Elektra bemutatója, ami Nagyváradon az első munkám volt, időszerűnek éreztem, hogy ismét görög témában alkossak.

Mi a legfontosabb üzenete Szophoklész drámájának a ma embere számára? Hogyan lehet táncban újrafogalmazni ezt?

Antigoné vitathatatlan hős a történetben. Erejének zsenialitása abból adódik, hogy önszántából vállalja a halált, mert kitart a saját eszméi mellett. Tettének és kitartásának oka nem egyéni érdek, inkább egy rendszer megdöntésének szándéka, egy jobb és szebb jövő vágya, amiben ő már nem vehet részt. Ez számomra olyan emberi erőt sugall, amivel nem sűrűn találkozunk. A test kifejező ereje mindent el tud mesélni az emberi lélekről. Mint általában az előadásaimban, a test konfliktushelyezeteivel, viszonyrendszerek újrafogalmazásával foglalkozom. Az Antigoné esetében is a konfliktusokból adódó energia és érzet viszi és fogalmazza újra a történetet.

Koreográfusi világot gyakran a meglepetésem elemek, képzettársítások jellemzik. Miért?

Mindig izgattak az extrém terek és helyzetek, inspirálónak hat egy olyan tér kialakítása és használata, amely önmagában erőteljes dinamikát képvisel. Az előadás helyszíne (Kreón palotája) egy olyan már-már absztraktnak ható tér, mely-

ben tiszta vonalak és formák érvényesülnek. Ebben a szikár, letisztult világban fog a mozdulat kifejező ereje felerősödni és reményeim szerint hatni a néző lelkére. Jelen esetben a kar fiatal lányok csapatából áll, ez a fiatalos és csupasz jelenlét és jelenség nagyban befolyásolja az előadás dramaturgiáját. A kar érvényesülése a történetben mindig más-más előjelű, fontos dramaturgiai pontokon lépnek közbe és segítik a királyi család történetének megfogalmazását.

Ha a magyarországi színházrendezői szakmát nézzük, sok a fiatal tehetség. Itthon azonban elég kevés a fiatal hang, mintha a színházak félnének komolyabb feladatokat pályakezdőkre bízni. Mi az oka ennek?

A hazai egyetemek berkein kívül sok ideig nem volt látható azoknak a tehetséges alkotóknak a munkája, akik egyetem elvégzése után keresik a helyüket a hazai szférában. Egy ideje ez másként van, azokra a tehetséges színházcsinálókra, akik megmutathatták magukat különböző színházi fórumokon, szerintem felfigyelt a szakma és lehetőséget is kaptak. Ez szerencse kérdése is, jókor lenni jó helyen. Az én utam azért volt egyszerűbb, mert minden munkám hozott egy következőt vagy még kettőt. Ez az út a marosvásárhelyi egyetem berkeiből indult. Nagyon fontos, hogy kik és milyen formában támogatják a fiatalok munkáját. Mivel nálunk, Magyarországhoz képest kevesebb a független társulat, jó látni, hogy egyre több kőszínház ad lehetőséget és teret a fiatal alkotók útkeresésének. A színházi intézmények nem csak a saját nézőiket kell – jó értelemben – kiszolgálni és neveljék, hanem kötelességük és felelősségük, hogy a jövő nemzedék színházcsinálói milyen minőséget és tudást képviseljenek. Lássuk be, a négy fal között nem lehet ezt a szakmát gyakorolni.

Hogy látod a Nagyvárad Táncegyüttes elmúlt néhány évét? És hogy látod a színház, egyáltalán a kultúra helyzetét Nagyváradon és Bihar megyében?

Rengeteg változáson ment keresztül abban a néhány évben, amit én is itt töltöttem. Letisztulni látszik az a kétféle formanyelv, mely az együttes arculatát képviseli, a néptánc és kortárstáncé. Mindkét irányban egyre professzionálisabb produkciók születnek, történik ez egy olyan időszakban, amikor a kultúra kezd a perifériára szorulni. Büszke vagyok arra, hogy ebben a közegben képviselhetem azt, amiben hiszek, tehetem ezt egy olyan városban, amelyben nyitott és kíváncsi emberek vesznek körül.

Kérdezett: BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Színház a határon

Tasnádi-Sáhy Péter rovatának vendége Tapasztó Ernő (Aradi Kamaraszínház) és Albu István (Figura Stúdió Színház)

A *Trialóg* rovat harmadik részében az erdélyi magyar hivatásos színházi világ két különleges intézményének – nem klasszikus karrierívet bejáró – vezetőit faggattam arról, milyen manapság az élet a kőszínházi lét határmezsgyéjének két oldalán.

Tapasztó Ernő, az Aradi Kamaraszínház alapítását megelőzően, szinte kezdetektől, az *Új Magyar Szó* országos napilap munkatársa volt Bukarestben. Mind a fővárost, mind az újságírást szívből szerette, az ott szerzett tapasztalatoknak, mint mondja, színházi emberként is hasznát veszi, hiszen a szoros határidők és a minőségi elvárások mindkét szakmában fontos kritériumok. Arról nem is beszélve, hogy a sportoldal szerkesztőjeként hivatalból részt vehetett azóta is emlékeztető Bajnokok Ligája mérkőzéseken. Amikor az

Trialóg

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (Budapest, 1981) író, újságíró, rendező. Nagyváradon él.

ÚMSZ-től távozott, Tánczos Barna mellé került tanácsosként, aki abban az időben a Szállításiügyi Minisztérium államtitkára volt, amire szintén hasznos tapasztalatként emlékszik, hiszen az államigazgatásba is belekóstolhatott. Mindez idő alatt a színház iránti szerelmét is táplálta, rengeteg előadást nézett Bukarestben és közben csendben érlelte az Aradi Kamaraszínház alapításának gondolatát. A folyamatot aztán csak gyorsította, hogy nagy fia, Péter, nem bírta a főváros poros levegőjét.

Albu István Sepsiszentgyörgyön született, eredetileg történelem-könyvtár szakra iratkozott be a Babeş-Bolyai Tudományegyetemre és csak a – jórészt már otthonról ismert – „rossz társaság” miatt nyergelt át színész szakra egy félév után. Harmadéven vált számára nyilvánvalóvá, hogy nem elég felszabadult a rivaldafényhez, rendezőként Mrožek *Mulatságával* debütált, az előadást

Tapasztó Ernő

egyetemen kívüli tevékenységként, a kolozsvári Diákművelődési Ház, közismertebb nevén Studház pincéjében próbálta, sokszor az egyetemi órákat hanyagolva, három színész és egy dramaturg barátjával. Az előadás jó pályát futott be, bejárta az erdélyi magyar színházakat és fesztiválokat. Diploma után az egyetemen volt alkalma több előadást rendezni, illetve később a Kolozsvári Állami Magyar Színházban is kapott erre lehetőséget, miközben volt ugyanitt világosító, ügyelő, technikus és rendező-asszisztens olyan nevek mellett, mint Tompa Gábor, Silviu Purcărete, David Zinder, Mihai Măniuțiu, Andrei Șerban, akik mind nagy hatással voltak színházi látásmódjára, ahogy a többi színházi munka egy másfajta, gyakorlati rálátást adott.

Amolyan átvezetésként felvetem, hogy van egy érdekes kapcsolódási pontja jelenlegi színházával, hiszen 1984-ben, a Figura Kísérleti Színház alapításának évében született. „Ez igaz, ennek ellenére szorosabb kapcsolatom a Figurával csak jóval később kezdődött, Czegő Csongor igazgatása alatt hívtak többször rendezni, és nagyon jó viszony alakult ki a társulattal. Majd amikor kiderült, hogy Csongor nem folytatja, megkerestek, vállalnám-e az igazgatást. Őszintén szólva először nem akartam, mivel nem volt a fejemben, hogy valaha színházigazgató legyek, az viszont, hogy az addigi munkák során megismert emberekkel folyamatosan együtt dolgozhassak, nagyon vonzott. Az egész stáb művészszeméllyzettel, admi-

nisztrációval, takarítónővel együtt összesen harminc fő, máshol színészből van ennyi. Ennyire kis közösség csak akkor tud működni, ha mind-mind jó emberekből áll össze, szóval ez itt egy pici csoda. Emellett a magánéletem is úgy alakult, hogy el kellett jönnöm Kolozsvárról, és – mondjuk egy tengerjáró hajó helyett – ezt választottam.”

Az Aradi Kamaraszínház múltja csak 2007-ig nyúlik vissza, de annál mozgalmasabb éveket tudhat maga mögött. Kellemes képzavarral élve, az alapító szándék nyitott kapukat döngetett: a város önkormányzata, azon belül is Bognár Levente alpolgármester határozottan pártolta a színházalapítást, a támogatást ugyan minisztériumi jóváhagyáshoz kötötték, de azt nem volt nehéz beszerezni, lévén Demeter András akkor is államtitkári posztot töltött be a kulturális tárcánál. Mivel az aradi hivatásos magyar társulatot 1953-ban Temesvárra költöztették, és az aradi magyar közösség évtizedekre saját társulat nélkül maradt, az Aradi Kamaraszínház alapítói komoly úr betöltésére vállalkoztak, jóllehet nem (kizárólag) a város nagy múltú polgári színházi hagyományát kívánták ápolni: „Kezdetben viszolyogtam a polgári színházeszménytől, mint minden fiatal alkotót, engem is kizárólag az új formák érdekeltek. Ma már azt mondom, az tud rendezni, aki egy klasszikus előadást is tisztességesen fel tud tenni a színpadra, persze azt ezzel együtt sem állítom, hogy a formabontó hév lecsillapodott volna bennem” – vallja Tapasztó Ernő.

„Kezdetektől az volt a terv, hogy saját előadásainkkal nem kötünk kompromisszumot. Szerencsére már az első kísérlet jól sült el, Harsányi Attilával megcsináltuk a *Rudolf Hess tízparancsolatát*, ami elég hamar jegyzett előadás lett,

Albu István

Kezdetben viszolyogtam a polgári színházeszménytől, mint minden fiatal alkotót, engem is kizárólag az új formák érdekeltek. Ma már azt mondom, az tud rendezni, aki egy klasszikus előadást is tisztességesen fel tud tenni a színpadra, persze azt ezzel együtt sem állítom, hogy a formabontó hév lecsillapodott volna bennem. (Tapasztó Ernő)

több fesztiválon díjazták, jó belépőnek bizonyult mind a szakma, mind a közönség felé. Hiszen ők is érzékelték, hogy itt valami fontos történik, azóta is követik és elfogadják a törekvéseinket. Viszont azt is tudtuk, hogy kizárólag a saját agymenésünket mégsem tolhatjuk le folyamatosan a polgári közönség torkán, ezért kezdetektől fogva az volt a terv, hogy félig befogadószínházként, a meghívott előadásokkal szélesebb közönségréteg igényeit célozzuk, változatos, minőségi programmal.”

Míg Aradon a jól megválasztott működési modell és a kezdeti politikai akarát – az elfogadottság szempontjából – viszonylag nyugodt működési körülményeket teremtett, Gyergyószentmiklóson a színház és a város viszonya Albu István kinevezésekor sem volt mentes a feszültségektől: „Gyergyószentmiklóson időről időre előtör valamiféle színházellenesség, amit a helyi politikum egy része is szeret felfűteni. Amikor 2016 decemberében idekerültem, a város költségvetését nem akarták megszavazni egyesek, a Figura – a színház szempontjából nézve egyáltalán nem túl bőséges – költségvetése miatt. Aztán szintén a politikum szólt közbe, magasabb szintről és simította el az ügyet. Azóta változott a helyzet, vannak barátaink, és a járvány előtt a nézőszám is szépen kúszott fölfelé, sok új arc jelent meg a színházban. Új arculatot építettünk, de nem csak ennek tudom be a pozitív változásokat, inkább sok szerencsés körülmény eredőjeként alakult így. Többször az is előkerül a közbeszédben, hogy a gyergyói embereknek más kell, mint amit a Figura kínál, de a helyzet az, hogy a *Zűrzavaros éccaká* c. előadásunk sokkal több nézőt vonzott, mint a Hahota vendégszereplése, szóval ez nem igaz, illetve az ilyen kijelentések a város

lakóinak burkolt lenézéséből fakadnak. Persze most ez nálunk csak elmélet, mivel nagyon alacsony arrefelé az átoltoottság, szóval a jövő teljesen bizonytalan.”

Mivel, mint a felvezetőben is írtam, két különleges intézmény vezetőjét faggattam, megpróbáltam mindegyiküktől valamiféle meghatározást kérni az általuk vezetett színházak művészi tevékenységére vonatkozóan. A Figura Stúdió Színház esetében a jelző már adott, hiszen az alapító okirat szerint ez az erdélyi magyar színházi szcéna egyetlen kísérleti színháza, bár ez a megnevezés napjainkban Albu István szerint inkább korlát, mint kapaszkodó: „Egyértelműnek tűnik, legalábbis innen visszatekintve, hogy Grotowski idejében, vagy éppen a Figura alapításakor a kísérleti színház pontosan mit jelentett, de hogy ma mit jelent, sokkal nehezebb megmondani, mindig bajban vagyok, amikor ez szóba kerül. Az alapításkor ez a jelző fontos volt, ma viszont a Figura mégiscsak egy repertoárszínház, még bérletet is hirdetünk, jóllehet csak fiataloknak. Az alapvetés, hogy az ember minden próbafolyamattal valami újat, érvényeset keres, ami értéket képvisel, de ehhez nem kell jelző. Nekem bőven elég annyi: színház. Az ember is csak ember.” Tapasztó Ernőtől könnyen kaptam választ a felvetésre, hiszen a kompromisszummentes saját projektek kirajzolta színháznak szerencsére már jelzője is akad: „Nem is mi fogalmaztuk meg, hogy mi ez, amit csinálunk, hanem a Bethlen Téri Színházban hallottam vendégjáték után kritikusoktól. Azt mondták, hogy ez minimál-szürreál élvezeti színház. Annyira élvezük, amit csinálunk, hogy ez az érzés átragad a nézőre is. Egyébként hasonló visszajelzést kaptunk a Gdanski Shakespeare Fesztiválon a *Rosencrantz és Guildenstern halott* után. Azt mondta egy kritikus, elkezdte nézni, rájött, hogy ennek az előadásnak bizony se füle, se farka, aztán belel-

azult és azonnal elkezdte érteni, hogy mit is akarunk ezzel az egészszel.”

A két intézményben közös, hogy az egyik esetben állandó, a másik esetében változékonyabb társulat kevés tagot számlál, ami hatással van a működésre is, például sokkal kevésbé szerveződik hierarchikusan az élet, mint egy átlagos kőszínházban. Aradon a repertoárra kerülő előadások kiválasztása sem kizárólag igazgatói hatáskör: „Nagyon sok darabot olvasok, aztán jövök javaslatokkal, Harsányi Attilával legalábbis mindig így működik. Aztán Attila azt mondja valamelyikre, hogy csináljuk meg, erre én elkezdek valamiféle koncepciót felvázolni. Ezeknek a munkafolyamatoknak egy része elakad, mert Harsányi egy adott ponton azt mondja, mégse, és akkor kezdődik előről, míg el nem jutunk valamelyiknél odáig, hogy nekiállunk. Általánosságban is nagyon fontos szempont nálam, hogy az adott színésznek, akivel dolgozni lehet, mire van szüksége. Azért erősek az előadásaink, mert a játzó színészek bármelyike képes lenne elvinni a hátán akár egyedül is. Mindegyik mindig úgy próbál és játszik, mintha az élete függene tőle. Én igazából játékmester vagyok mellettük, aki lefekteti a szigorú játékszabályokat, a keretet, aztán egy idő után elengedi a gyeplőt és hagyja őket dolgozni.”

A Figuránál, bár szintén kevesen vannak, lényegi különbség, hogy a társulat állandó, szerződött tagokkal működik, ami a bensőséges, közösségi működés lehetősége mellett rejt magában buktatókat is: „Az nagy előny, hogy a színház ügyeit közvetlenül meg tudjuk beszélni, nem úgy megy, mint egy nagy gépezetben. Viszont korlátokat is jelent, hiszen a repertoár kialakításában kötöttség, hogy kis szereposztással színpadra lehessen vinni az adott anyagot, továbbá korosztályban és a nemek arányában is megfelelő legyen. Viszont az is igaz, hogy nálunk nagyjából mindig mindenki dolgozik és mindenben benne van, vagy ha ki is marad, akkor az rotációs alapon, szándékosan történik, tehát színész nem ül kispadon.”

A két intézmény életében szintén közös pont, a források szűkössége, hiába az önkormányzati támogatás, a produkciós költséget mindkét színházban plusz források bevonásával kell előteremteni, bár az Aradi Kamaraszínház esetében ennek nem csak objektív okai vannak.

„Amíg a bábszínházzal voltunk szoros együttműködésben, a helyzet kifejezetten kellemes volt, aztán egyesítették az intézményeket anyagi okokra hivatkozva, miközben nekünk és a bábszínháznak

54

Részlet a Boldogtalanok című gyergyói előadásból

is a költségvetés több mint felét a saját bevételek biztosították, ami kiemelkedően jó arány. Hivatalosan az önkormányzattól kapott támogatásokat fordíthatnánk saját produkciókra is, de a pénz a román színházon keresztül érkezik, ahol az igazgató csak a meghívott előadások finanszírozását hajlandó aláírni, tehát a saját projektekre kizárólag magunknak kell előteremteni a pénzt.”

Ennek forrását a magyarországi támogatások jelentik, melyek nem egy szakmán belüli vitának adtak már alapot a kikerülhetetlennek tűnő politikai dimenzió okán.

„Mi abban a speciális helyzetben vagyunk, hogy az Aradi Kamaraszínház nagyon sok magyarországi színészt, alkotót foglalkoztat, illetve sok a magyarországi szereplésünk is, szóval mi a magyar adófizetők pénzéből elég sokat visszajuttatunk. Úgy érzem, hogy több színház, amely szintén kap tetemes támogatást, ezt egy picit szégyelli vagy titkolja, pedig simán meg is lehetne köszönni. Mert ez egy gesztus, ami nem magától értetődő. Ennek elismerésétől még nem leszek semmiféle rendszernek a katonája, csak végezni szeretném a munkámat, és hálás vagyok, ha ebben segítenek. Mi a magyarországi támogatás nélkül lehúzzhatnánk a rolót. És akkor az egyéb pályázati lehetőségekről nem is beszéltem, hiszen sok színház, köztük mi is, hozzáfér olyan pár millió forintokhoz, amik akár egy kisebb előadás produkciós költségeit is fedezhetik. Ezzel szemben Romániában nincs tisztességes pályázati rendszer, nagyon kevés a plusz forrás, nincs is igazán hova fordulni annak, aki hozzánk hasonlóan egyesületként működik. Nekünk a magyarországi támogatás létkérdés.” A romániai pluszforrások szükségességéről és a magyarországi támogatás hasznáról Albu István a fentiekkel egybecsengően beszél: „Az önkormányzattól érkező támogatás a fizetésekre, illetve a fenntartási költségek nagyjából felére elegendő. A Kollokviumot tudjuk romániai forrásokból finanszírozni, az ezen felüli források viszont javarészt Magyarországról érkeznek. Több olyan fontos munkakör is van, amelyek fenntartását a magyarországi kormánytámogatás teszi lehetővé, és még így sincs kellékes, fodrász, öltöztető, ami egy kőszínházban természetes lenne, pedig bemutatók, illetve előadások számában nem maradunk el nagyban más erdélyi kőszínházaktól.”

A turnék és fesztiválmeghívások mind Aradon, mind Gyergyószentmiklóson kiemelten fontos részét képezik a színházak életének: „Belém apám erős versenyszellemet nevelt. Vannak barátságos mérkőzések és vannak a tét-

„Egyértelműnek tűnik, legalábbis innen visszatekintve, hogy Grotowski idejében, vagy éppen a Figura alapításakor a kísérleti színház pontosan mit jelentett, de hogy ma mit jelent, sokkal nehezebb megmondani, mindig bajban vagyok, amikor ez szóba kerül.” (Albu István)

meccsek, utóbbin mindig sokkal jobb a hangulat. Ahogy a sportoló, a színész is kap ilyenkor egy adrenalin löketet, ezért mindig várja a következő kihívást. Nagyon különleges élmény szinte minden hónapban más és más helyszínen tétmeccseket játszani. Persze ebbe a körforgásba belekerülni nagyon kemény munka, és vannak olyan körök is, ahova látod, hogy akkor sem tudsz bejutni. A nemzetközi szintér megint egy másik ügy. Pont a pandémia előtt keveredtünk be a Shakespeare színházak nemzetközi körforgásába remek fesztiválmeghívásokkal, aztán ez a járvány miatt kicsit megakadt, reméljük legkésőbb 2023-ban folytatjuk, ahol abbahagytuk. Ott viszont nem lehet hibázni, egy bukással kiírod magad, de megéri a kockázat, illetve az ottani szakmai beszélgetésekből végtelesen sokat lehet tanulni” – mondja Tapasztó Ernő. Albu István szavai alapján a saját szűk közegen túli szélesebb nyilvánosság keresése a Figuránál is lényeges motiváció:

„Eleve egy kisvárosban vagyunk, ahol a potenciális nézők száma alacsony, így egy előadás hamar kifulladásra, ha csak otthon játszánánk. Ez is az oka annak, hogy minden projektet legalább két évig tartunk műsoron, hogy a vendégjátékokkal kijöjjön egy tisztességes előadásszám. Van olyan előadás, ami majd öt éve megy, mert még mindig van rá igény. Szintén a kisvárosi létből eredően fontos számunkra, hogy megmutassuk a világnak mit is csinálunk, ezért éri meg ennyi energiát fektetnünk a sok kiszállásba, fesztiválszereplésbe. Az én igazgatásomat megelőzően is építgetett kapcsolatrendszert folyamatosan fejleszteni kell, illetve a társulatban is egyre több a családos ember, ami miatt kicsit nehezebb mozdulni, de a Figurához ez a sok kiszállás hozzátartozik. Persze a világjárvánnyal a sok utazással járó életforma is borult, néha úgy érzem, ezután egészen másképpen kell majd színházról gondolkodni.”

ADVENT ÉS IRODALOM

Demény Péter Zümmög a remény

„A kislány a montemayori Szűzanya tiszta fogadalmi ruhájában, gránátpiros szalaggal, s a láz meg a reménység hevétől áttüzesítve olyan volt, mintha angyal suhant volna a falun át, a déli mennybolt irányába.” Bevallom, Juan Ramón Jiménezről akkor hallottam először, pontosabban akkor rögzült a neve az emlékezetemben, amikor Gheorghe Vintantól megkaptam *Összes művei IV. és V. kötetét*. Lapozgatni kezdtem, s a fordításon egy olyan költő derengett át, aki mintegy folyamatos adventben él, már ha el lehet képzelni ilyesmit. Talán el lehet, hiszen a fenti bekezdés is valami ilyesmit bizonyít. A passzus különben a *Platero meg én* című, András László fordította „andalúz elégiából” való, és suhanásában valóban az Adventet őrzi és ígéri.

A költészetben egyébként is ez a legcsodálatosabb talán: hogy miközben megvalósulás, ígért

Ketten egy páston

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Koltzváron, jelenleg Marosvásárhelyen él.

is ugyanakkor, a konkrétum rögtön köddé lesz, a gomolygásból mindig kiválik valami. Bármit, amibe beleszerettünk, milliószor ismételtgethünk magunkban, meg sohasem fejtjük semmi képp. Ez a kislány is ott is marad a szemünkben,

Kundera mondja, hogy az Örömodát vigyázzállásban kell végighallgatni, az igazi öröm azonban az, amikor egy Picasso-képen egy férfi dinnyeévés közben „lábát elmondhatatlan örömmel az ég felé löki.”
(Demény Péter)

meg át is suhan előttünk, örök megjelenő-örök eltűnő.

„Azon a télen nem akart megjönni a hó, néhány héttel karácsony előtt még feketében, fagyott göröngyöket didergetett a táj. Ebből a sötétségből jött elő az asszony, csecsemő fiát a melléhez szorította. Nem tudni, merről jött, azt sem, mennyi ideje állhatott kinn az ajtó előtt, mert nem kopogott.” Ez a pár mondat már Lázár Ervin egyik legszebb könyvéből, a *Csillagmajorból*, annak is *Az asszony* című novellájából való. Magyarítani sem kell, ki ez az asszony, és miért menekül, és miközben feszülten várjuk a történet végét, még meg sem lepődünk rajta. Hogyan végződhetne egy történet a gyermek Megváltóról?!

Talán ez az Advent titka: a kezdet reménye. A felnőttiségnek, a végnek joga van rosszul végződni, nem is végződhet másként, noha igaz hitű barátaim bizonyára vitatkoznának ezzel. Vitatkozhatnak is; a kezdeten viszont én sem vitatkozhatom. Nem sok szebb pillanat van az emberiség sötéttel teli történelmében, mint amikor megszületik az, aki elhozza a reményt. És hol születik? Hát nem palotában. Mert a reménynek nem palota kell: nem a gazdagság a lényege. Jászolban születik, szalma és barmok között. Akárhol megcsillan, mert a csillogása nem a pénzé. Nem is a hagyományé, sőt. Minden kisdéd között egyetlen Megváltó van; minden születés között egyetlen Jézus.

És hogy ez évről évre megismétlődik, az mondhatni az emberiség „reménykezelése”. Minden karácsonykor körülállunk egy képzeletbeli jászolt. Minden születéskor azt reméljük, egy jászolt állunk körül. Nem is születik más, csak Megváltó – hogy ki nő fel, az már más kérdés.

„Majd eljön a karácsony is, a percek / elperegnek, az órák eloldalognak, a napok, / a hetek, a hónapok elhamvadnak: a zöld / levélből piros parázs lesz, őszi máglya, / majd a tél halotti leple beborítja, / és eljön a karácsony, a naptár lapja / közé zárt időzített öröm, az elmúló évet / megáldó, az elszáradt év-anyaméh újszülött / reménye, a hó alól csecsemősírás – / De most még nyár van, tombol, liheg / körülöttem, majd édesen elnyúlik, alig

/ lélegző boldogságban; tombolok, lihegek / s elnyúlok én is alig lélegezve, csak / a szívem rándul össze, csak a gyomrom / remeg, csak az agyam sajog tompán, / és koccanó foggal, hangtalanul így / fohászkodom: Adj, Uram, időt hitelbe, / majd megadom az örökkévalóságból!” Ez a Csukás István-vers az egyik legnagyobb magyar versek egyike, az adventi versköré is. Mint látható, itt az Advent előtti remény zümmög: az ember azt reméli, van még a nyarából, süt még a nap, mielőtt lehull a hó. „A hó alól csecsemősírás” – ez nem olyan lelkendező remény itt, pusztá belátás csupán; a lírai én a tombolásra, lihegésre vágyik, földi boldogságokra és élvezetekre, a fiatalság örömes önáltatására, nem az időzített öröme. Kundera mondja, hogy az *Örömóda*t vigyázzállásban kell

végighallgatni, az igazi öröm azonban az, amikor egy Picasso-képen egy férfi dinnyeevés közben „lábát elmondhatatlan örömmel az ég felé löki.”

Az elmondhatatlan öröme éppúgy vágyunk, mint az időzített – így van az ember bekapcsolva. Jó lenne, ha az élet abból állna, hogy elmondhatatlan örömlőket időzített örömlők tagolnák. Ez persze nem így van; mindenesetre az Advent valami olyan várakozás, amely nem kötelező, mégis visszatérő. „Adventi fagyban angyalok” – mondja egy nagy magyar költő kötetének címe, s ebben a szintagmában talán éppen az rejtőzik, amiről olyan nagyon szerettem volna beszélni. Nem az *Örömóda*, hanem mondjuk Júlia áriája Gounod-tól.

Boka László Örök advent

„Adventi fagyban angyalok“. E remek, kötet-címmé is emelt Kovács András Ferenc-sor zenéje és képisége elevenedik meg bennem évről évre, amikor a természet levedli végleg őszi színeit, s felkészül valamiféle téli álomra, megújulásra, titokra. Benne az angyalok a természet „fölöttit” jelzik, pontosabban azt, amiről hajlamosak vagyunk olykor megfeledkezni, azt a teremtet nagy egészet, aminek mindannyian része(se)i vagyunk, lehetünk. Ilyenkor arra is gondolok, hogy az advent az a tél beköszöntét, a fagyok megjelenését is óhatatlanul magában hordozza tájainkon, s ez nincs másképp az adventi ünnepek legkülönbözőbb irodalmi megjelenéseiben sem. De vajon milyen lenne, milyen lett volna egy advent irodal-

mi formája, ereje, ha az nem a „Hargitán” játszódik, sőt ha nem is itt a Kárpát-medencében, egyáltalán másutt, mint ezen az égövön? E két „fogadott marosvásárhelyi” szerző megidézett munkái is a telet és a sötétséget, s mégis az abból kiutat jelentő reményt ragadják meg az adventi időben.

57

Amíg az azonnalít, a világít s abban a gyorsan fogyaszthatót, megszerezhetőt követeljük, vagy az út helyett eleve az út végi ajándékokat akarjuk türelmetlenül, addig nem értjük az idő, a várakozás és a saját, belső út lényegét.
(Boka László)

Közismert, hogy az advent a karácsonyt megelőző várakozás, a felkészülés időszaka. Maga a latin *adventus* ugyanakkor nem csupán a várakozásra, hanem már a megérkezésre utal. Várakozás – megérkezés: advent. Most talán többszörösen is hangsúlyos ez a kettősség világszerte, egy elhúzódó járványhelyzetben. Úton vagyunk, s meg szeretnénk érkezni valahova, fénybe, melegbe, biztonságba, egy újabb, igencsak rendhagyó évnek a végén. Hiszen évvége van, ugyanakkor az egyházi év kezdete is. Nem véletlen mindez. Az első a számvetést, az összegezést, a visszatekintést sugallja óhatatlanul, a másik az újakezdés erejét és reményét jelzi, a fényt végső soron a mindennapok szűrkeségén, monotonitásán, harcain és elcsüggedésein túl. A nyúló nappalok bizonyosságát, ha tetszik, a jelen sötétsége fölött. A Krisztus eljövedele, megérkezése előtti időszak és a téli napforduló ideje ráadásul alapvetően kapcsolódott össze ezen az égövön, éghajlati területen. Amikor még Vízkresztkor kereszteltek, a keresztelésre szóló pár hetes előkészületi idő volt az advent, vagyis

az is épp ekkortól, a téli napforduló környékétől indult.

Ma minderről hajlamosak vagyunk megfeledezni. Adventről is, angyalokról is. Türelmetlenek vagyunk, várni sem szeretünk, várakozni pláne, felgyorsult világunkban mindent azonnal akarunk. Most épp egy biztos dátumot, amikor vége lesz ennek az egésznek, egy hatásosabb vakcinát, bármit, ami megoldja helyzetünket, hogy élhessük tovább azt az életet, amit megszoktunk, de nem értékeltünk, természetesnek vettük vagy eleve elpazaroltuk, miközben kevésbé figyelünk befelé, önmagunk és létezésünk igazi valójára, értelmére, csodájára, s kevésbé tekintünk az égre. Pedig a várakozásnak áldásokat hozó, türelemre intő elcsendesedése igazi *én-idő* is lehet. Az Erdélyhez ezer szállal kötődő Jékely Zoltán ezért írhatott *A várakozás zsoltára* címen verset. „Még sok ilyen órát adjál, Istenem, / hogy várjak, s ők ne jöjjenek, / eső, szél verjen s csontjaimat hideg / járja át – / hadd ismerjem meg a vén Simeon alázatát”. Mert – ahogyan a verszáró sor mondja – „Amíg várok, el nem enyészem.”

A várakozás persze nem mindig virrasztás, és nem is mindig ígér automatikusan célba jutást.

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

Ennek kapcsán írhatott egykor „Karácsonytalan advent”-ről Reményik, éppen Nagyváradon. Egy történelmi kataklizma után, érthető módon, de egyéni sorsát, betegségét is mérlegelve. Nem csupán a be-nem-teljesedettet értve a „karácsonytalan” szó, jelző alatt, hanem a hagyományos téli évszaktól elvonatkoztatott adventet, az örök várakozást is. Ezért is „ősz s tavaszi” adventről írt az enyhülést, gyógyulást keresve. A várakozás sejtelmes, remegő, reményt kereső időszakáról, s ebben a csöndes várakozásban, a ki nem mondott legbensőbb párbeszédéről is a transzcendenssel. Bár „tán havasokat, tán tengereket / Mulasztottam miattad” szólította meg magát a várost, melynek falai közt egy új élet ígéretével élt rövid ideig, s bár utóbb belátta, hogy maradt minden a réginek, hisz nem az ő vágyai és tervei kell, hogy

Dsida Jenő

beteljesedjenek, mégis akkor, ott – nem utazva, nem mozdulva – „jó volt Messiásra várni”.

Ha fizikailag nem is, belül mindannyian úton vagyunk. „Most járok hóban és halálra váltan, / ám ez számomra boldog kint terem; / a hófúvásban gyakran hirtelen / csak térdre hullok: Gyermekeket találtam!” – ujjong a költő Dsida a hosszú, nehéz utazás végén egyik szép szonettjében (*December: A gyermek dicsérete*). Advent sötét hajnalain fáradtan, akár öntudatlanul is a jászolból áradó fény felé közeledünk. Csak olykor nem látjuk az úton levésnek a mindennél fontosabb lényegét, áldásait. „Ma még sirunk, / mert a mosolygás nem én vagyok. / Ma még sötét / van, mert nem jöttem világosságnak, / hanem hogy bizonyosságot tegyek a világosságról” – írja Dsida a *Közeleg az emberfiában*, majd hozzáteszi: „Már közeledik az éj, mely szüli a Hajnalt.” Éjszaka és hajnal, advent és ünnep. Szétválaszthatatlanok. Mondhatná persze komoran, akár Vörösmartyval borongva, hogy „most tél van és csend és hó és halál...” – a magyar irodalom egyik drámai, mégis legszebb sorával, vagy azzal a félelemmel, amivel ő maga is küzdött s együtt élt,

Jékely Zoltán

hiszen gyermekkorától ismert volt komoly szívbetegsége, mely okán végül 31 esztendő adatott csupán neki e földi létben. És mégsem ezt tette. Pedig ismerte a sötétséget, egyik számomra örök kedvenc mestermunkájától *A sötétség verse* című költemény komor gondolatától és zseniális költői képétől (a kávéba mártott kristálytiszta kockacukor testébe ivódó, azt lassan legyőző, feloldó sűrű lé metaforájától) végül a hajnalt hozó biztos reményig, sőt bizonyosságig vezetett Dsida útja.

Ahogy az éjszaka a hajnal születésének, úgy a hosszú tél a megérkező tavasznak is a „szülője”. A halál sem „jelen idő”, nem végső állapot – mondja ezt már a Dsidát is több ízben megidéző Markó Béla, egy újabb „fogadott vásárhelyi”, aki költőelődjét eleve úgy olvassa, mint olyan valakit, aki ugyan nem érhetette meg a krisztusi kort sem, mégis jól ismerte a Koponyák Hegyét. Az élet és a halál antinómiáját feloldja hát ő is: nem a szentivánéji varázslat érdekli, nem a zenitjére ért fényünnep, hanem majd a leghosszabb téli éjszaka, a téli napforduló, mert az „sem csak jelen idő”, mondhatni abban van meg igazán az egyre több fénnel telítődés, a megérkezés ígérete. Amíg

Reményik Sándor

készül a nyár, addig van remény, írja Markó a *Napforduló* soraiban, „utána már csak növekszik az árnyék a fényzuhatagban”. A fény – ezt már én teszem hozzá – meglehet el is vakít bennünket olykor. Télen viszont éppen a külső csend és a sötét rejti magában az újjászületést, a meditatív belső elcsendesülést, a befelé figyelést és a számvetést. A roráték csendjét. Adynál a Sion-hegy alatt maga az Úr is „Rórátéra harangozott”. A protestáns Ady, aki igen jól ismerte a katolikus szertartásrendet, megérezte ezekben az adventi hajnali misékben az „Isten-szagot”.

Amíg az azonnalit, a világít s abban a gyorsan fogyaszthatót, megszerezhetőt követeljük, vagy az út helyett eleve az út végi ajándékokat akarjuk türelmetlenül, addig nem értjük az idő, a várakozás és a saját, belső út lényegét. Azt, amit a 29 esztendő Dsida a legfőbb parancsról, pontosabban annak aktualizált és belsővé tett, interiorizált értelméről a *Tízparancsolat* című töredékesen fennmaradt verse bevezetőjében fogalmazott meg: „célod, hogy rálelj önmagadra.” A várakozásból így lehet valós megérkezés, s a fényben önmagunkra találás: igazi *adventus*.

Ádámok, Évák, Luciferek

Silviu Purcărete temesvári Tragédia-rendezése

Ha rajtam múlna, a temesvári Csiky Gergely Színház *Az ember tragédiája* előadás szerzőjét így jelölném: Madách – Visky – Purcărete. Madách Imre klasszikusa, Visky András dramaturg, drámaíró szövegváltozata és Silviu Purcărete össze-tevésztetetlen színházi nyelve olyan hármast alkot, amelyben a lényeg, a filozófia nem sérül, ellenben egy dinamikus, izgalmas, ízig-vérig kortárs előadást adnak elő a temesvári művészek.

Hangsúlyoznám Visky drámaírói voltát, mert *Az ember tragédiája* szövegének átdolgozása messze meghaladja a dramaturgiai munkát: kétórás előadás szöveggönyvét komponálta meg a madáchi műből. Vágott, húzott, tömörített, össze-ékelt, mégsem volt hiányérzetem. Megtartotta a szövegvilág hangulatát, nem sérültek az eredeti mű arányai, „csak” megteremtette az előadáshoz szükséges dinamikát.

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

Dragos Buhagiar díszlettervező teljesen beépítette a temesvári magyar színház nagytermét. Körben fából készült többszintes lelátók, középen a játéktér, négy bejárattal, három maszszív, látszólag bádoggal fedett asztal. Boncterem – jut eszembe, anatómiai színház. Fentről nézzük az élveboncolást. Ez Purcărete színháza, tűpontos és mélyen húsba vág.

Vasile Șirli zenéje is elkezdődik, komoly, néha kakofóniába hajló, máskor mosolyra késztető, megint máskor megrázó, a kar (a nép) énekl, zengi, dűnyögi, az előadás szerves része, velejárója, mint a szöveg és a játék.

Ballonkabátban, testszínű alsóneműben, fehérre festett arccal és testtel (a jelmezeket is Buhagiar tervezte) bábokra hasonlító nép járja állandó köreit, mást nem tehet, sem tere, sem akarat. Mindig mutatja valaki az utat, megmondja,

Fotók: Petru Cojocaru

mi helyes és mi helytelen. Ott jár közöttük Lucifer fekete öltönyben, kalappal. Hárman személyesítik meg a tagadás ősi szellemét: egy nő (Tokai Andrea) és két férfi (Balázs Attila, Bandi András Zsolt). Mindenhol ott vannak, váratlanul bukkannak elő, és ők mondják be, melyik szín következik. Üzletemberek, akik a világot mozgatnák, folyamatosan küzdenek az Úrral, de ebben az előadásban is elbuknak persze. Bármily reménytelen is az emberiség története, az ember hitből és reményből van összerakva.

Purcărete a mindenség bemutatását veszi célba, és pantomimmal, szöveggel, zenével, kórusszínházi és bábjáték elemekkel építi fel a

különös, ám érvényes világot. Egyik Lucifer kiválaszt a tömegből egy lányt és egy fiút, hogy elindítsa őket a megismerés útján. Két alma ereszkedik le az zsinórpadlásról, Éva nem éri el, Lucifer azonnal segít: vérvörös túsarkút varázsol, amivel a nő már eléri a tiltott gyümölcsöt. Ez a piros cipő Éva azonosítója az előadás végéig. A temesvári előadásban ugyanis szinte minden nő Éva és minden férfi Ádám. A színész vonásaira emlékeztető szilikon maszkban emelkednek ki a karból, némán, gesztusokkal játszanak, miközben valamelyik járatban másik színész interpretálja a szöveget. Körbejár a két szerep. Évák és Ádámok vagyunk mindannyian.

A korokat kiegészítők jelzik (fáraó fejdísz, sisak, rizsposporos paróka stb.) meg persze a habitus. A hivatal, a pénz, a hírnév pillanatra kiemel a tömegből, a nép ünnepel. A pillanat elteltével ugyanaz a nép boldogan kiált halált az addig imádkozott nagyemberre. Megrázó az athéni kép, ahol térden csúszó, megalázkodó polgárok hallomás alapján ítélik halálra addigi vezérüket. Hátborzongató, ahogy a párizsi színben parókás káposztafejekkel dobálóznak, mert olcsó az emberélet, szórakoztató a gyilkolás.

Félelmetes, ahogy benzinnel locsolják és felgyújtják az eretnekeket, és szellemes, hogy a falanszter egy főzőshow, ahol a múlt csak alapanyag, és az eszkimó kép sincs agyondramáztatva.

Hatásos és üzenetértékű, hogy az előadás végén, amikor Éva közli Ádámmal, hogy gyermeket vár, Éder Enikő lágy hangon szólal meg, mint az Úr hangja, az Évák és az Ádámok virággal a kezükben összeölelkezve táncolnak. Ám ott settenkednek közöttük a Luciferek, mosolyogva

figyelik az idillt. Akárhogy is forgatjuk, akármennyire akarnánk, hogy a szeretet, a béke legyen velünk, a világot a kételkedés viszi előre.

Ami a játékot illeti, mondanom sem kell, hogy a három Lucifer „viszi a tejfelt”, különböző személyiséget kölcsönöznek a „tagadás szellemének”, s alakításaikból nyilvánvaló: ők mozgatják a marionett-népet, ők veszik rá a tömegeket a lázadásra, miattuk kérdőjeleződik meg múlt és a jelen, s bár a zárókép derűsebb jövőt sugall, a jelenlétük elbizonytalanítja a derűlátásomat. Hiába a gyermek, a megváltó, ameddig ott toporognak a Luciferek, aligha számíthatunk Kánaánra.

A temesvári *Az Ember tragédiája* előadásnak egyetlen szereplőjénél sem találni hibát. Évák és Ádámok tökéletes szinkronba hozzák a szerepeiket, a tömegjelenetek lenyűgözőek. Minden színész külön, jól megalkotott karakter, apró drámák előadói.

Tanulunk valamit a múltból? Mire szolgál a tudás? Na, ezek az előadás kapcsán megfogalmazódott kérdések. Legalábbis, én ezeken sokáig gondolkodtam. Tegyük önök is, miután megnézték ezt a roppant izgalmas előadást.

TEMESVÁRI CSIKY GERGELY SZÍNHÁZ

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

RENDEZŐ: Silviu Purcărete

DRAMATURG: Visky András

SZÍNPADI SZÖVEGVÁLTOZAT: Silviu Purcărete
és Visky András

DÍSZLET ÉS JELMEZ: Dragoș Buhagiar

ZENE: Vasile Șirli

RENDEZŐASSZISZTENS: Ilir Dragovoja

SZEREPLŐK: Aszalos Géza, Balázs Attila, Bandi András Zsolt, Borbély B. Emília, Csábi Anna / Vadász Bernadett, Csata Zsolt, Éder Enikő, Kiss Attila, Kocsárdi Levente, Lanstyák Ildikó, Lőrincz Rita, Lukács-György Szilárd, Magyarai Etelka, Mátyás Zsolt Imre, Mihály Csongor, Molnos András Csaba, Hegyi Kincső, Tokai Andrea, Vajda Boróka, Vass Richárd, Tar Mónika

Amikor álomra hajtod a fejed

Kritika Visky Ábel *Mesék a zárkából* című filmjéről

Visky Ábel többszörösen díjazott alkotása három, börtönbüntetését töltő apát állít a fókuszába. A hangsúly itt az apán van. A rendező ugyanis ezt az attribútumot kiemelve igyekszik megmutatni a közönségnek a fogvatartott szereplők emberi oldalát. Elvégre az uniformizált börtönruha, a társadalom által ezekre az emberekre sült bélyeg úgy kategorizálja az elítélteket, hogy az átlagembernek, ebben az esetben a nézőnek, nem igazán jut eszébe eljutni a megérteni vágyás regiszterébe. A többségi társadalom tagjai igyekeznek eltartani maguktól az erről való érdemi gondolkodást. Az igazságszolgáltatás tegye a dolgát. A bűnösök bűnhődjenek. Ne is lássuk ezeket a börtöntöltelékeket.

Visky filmje azonban pont ezeknek a társadalmi rácsoknak a lebontására tesz kísérletet, úgy, hogy a rabokat felkéri arra, írjanak mesét otthon

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-csztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

hagyott gyerekeiknek. A rendező-mediátor így hozza alanyait, egyben munkatársait, a rabokat, apai, fiúi, házastársi, egyszóval családi közelségbe.

A mesék megírása csak az első, és nem is könnyű szakasza a mediációs kísérletnek. A máso-

dik szakasz ugyanis a rendezői koncepciót követve az lesz, hogy ezek a mesék filmtestet öltenek. Pontosabban a megírt történeteket a gyerekek és a rabok egy közös produkcióban valósíthatják meg. A harmadik szakasz pedig a kész produktumok, a filmre vitt mesék készítői általi megtekintése lesz. Az apák és a gyerekek tehát egy filmbeli mesében a filmvásznon találkoznak, mint egy általuk megálmodott mesében, egy beteljesülő fikatív történetben.

Az, hogy a rút valóság börtönfalait a filmeseknek a mesék segítségével sikerül lebontaniuk, csak az egyik vetület. Mert bár az ötlet és a koncepció véghezvitele valóban Viskyék érdeme, de a rendező és csapata nem éri be ennyivel. Szereplőiket egyenrangú partnerré teszik az alkotói folyamat során. Egyrészt a rabok és kinti családtagjaik egy dokumentumfilm alanyaiként vannak jelen, a kamerának nyilatkoznak a bekerülés okairól, a börtönlét monotonításáról, a rokonok hiányáról. Ugyanígy a kinti családtagok beszélnek az apa hiányáról, a helyzet által teremtődött saját börtönállapotukról. Elvégre egy börtönviselt családtag története a család története is egyben, nagyban kihat a kint maradtakra is, főleg, ha azok gyerekek.

Ezért is különleges Viskyék módszer-kísérlete. Hiszen a szereplők nem csupán passzívan állnak a rájuk szegezett kamerával szemben, hanem alkotótársaként, a mesék megálmodóiként, tervezőiként, szereplőiként is részesévé válnak a vállalkozásnak. Ám nem is ez a lényegi vonás, amellyel Viskyék átlépik egy szokványosnak mondható dokumentumfilm kereteit. Hanem inkább az, ahogy a társkészítőkké váló rabok és családjaik, az álomviziók megvalósítói, szembesülnek a mesékkel, pontosabban az, ahogy az összeállt kis történetek igazságát magukra vonatkoztatják ebben a terápiás jellegű alkotási történetben. A film szereplői aktív alkotókként ugyan, de mégis játszva, játékosan szembesülnek saját élethelyzetükkel. És ez is lenne a filmes módszer lényege.

Az már csak plusz hozadéka a filmnek, hogy – a folyamatot végigkövetve – a néző is könnyen felhagyhat a fogvatartottakkal kapcsolatos, előre kódolt ellenérzéseivel, és mint megtévedt emberekre, családapákra, férjekre láthat rá ezekre a rab-

ruhába öltöztetett, különben általában arctalan személyekre. A film ezáltal könnyen részvétet kelthet, de legalábbis a megértés iránti igényt teremtheti meg a nézőben. Mi több, bár valóban egy speciális helyzetbe van ékelve a történet, a néző mégis könnyen találhat benne olyan elemeket, amelyek a saját sorsára vonatkoztatva is érvényesnek tűnhetnek. Ki tudja? Egy közös mese megteremtése a családdal valószínűleg sokaknak jól jöhetne. Legalábbis ekképpen is értelmezhető Visky Ábelék filmje.

Muszáj kitérnem a film technikai kivitelezésére is. Hiszen a *Mesék a zárkából* a képi megoldások szempontjából is felettébb érdekes. Kürti István és Nagy Zágon ugyanis mintha inkább a magány megragadásáért lennének felelősek, és nem a börtönállapotok zord valóságának megszokott ábrázolásáért. Azért persze nem azt közvetíti a film, hogy vidáman elviselhető a börtönélet, de azért meg kell hagyni, elkaphat a néző egy-egy vicces jelenetet, mint például hogy egy rab az Escobar fia által jegyzett *Apám, a drogbárót* olvassa a priscsén elfeküdve. Ez a valósnak tűnő elem a film témáját tekintve akár kiszólás is lehetne.

A lényegibb azonban az, ahogyan a mesék képre vitelének folyamatába avatnak be minket, nézőket a filmesek. Nem könnyű mesét írni. Ez látszik abból is, hogy a rabok a megszokott mese-narratívákat veszik alapul. Az akváriumokkal nyugtató börtöntársalgóban egy aranyhal-történet születik. A Walt Disney mesefiguráját idéző kisfiú malackás ihletet ad a másik esetben. Illetve a fele-királyság történet is, habár némi fantáziadús többlettel, de szintén alaptörténetként jelenik meg mesealkotás közben.

Ezeknek a kivitelezése két esetben animációs technikával történik, Marjai Petrának, Lovrity Katalin Annának és Mácsai Mikulnak köszönhetően, akik a családtagok által készített rajzokat használták fel, gondolták tovább a betétekben. Illetve az egyik mese-rész készítése során az egyik fogvatartott eltávozást is kap, hogy részt vehessen a forgatáson, akár egy valóra vált mesében. Félreértés ne essék. A filmes terápia nem fordítja át a személyes történeteket. Viskyék inkább arra tesznek kísérletet, hogy a művészet által a problémákra való rálátásban segítsenek. Nemcsak a munkatársaikká váló alanyaikra vonatkozik ez, hanem a nézőt is bevonni akaró kísérlet ez, sőt, a filmkészítők érintettsége is megérne egy misét, de az már egy másik elemzés feladata lenne. Mindent összevetve kíváncsi vagyok, hogy Visky Ábel marad-e ezen a vonalon. Következő filmje hasonlóképpen terápiás jellegű lesz-e.

BERETVÁS GÁBOR

MESÉK A ZÁRKÁBÓL / TALES FROM THE PRISON CELL

magyar-angol-horvát dokumentumfilm,
83 perc, 2020

RENDEZŐ: Visky Ábel

OPERATŐR: Nagy Zágon, Kürti István

VÁGÓ: Hargittai László, Vághy Anna

HANG: Andor Horváth

ANIMÁCIÓ: Lovrity Anna Katalin

Játékosság, hangulatok és időbeliség

Bertóti Johanna *Almából ki, körtébe be* című kötetéről

Unokaöcsém és unokahúgaim könyvespolca tele van a gyermekirodalom gyöngyszemeivel. Pergetem a könyveket: egy verseskötet, és még egy és még egy... színesek, kedvesek és rengeteg van belőlük a polcon is... a világon is. A kötetek mögött pedig felnőttek lapulnak, akik időről-időre érzik a készletet, hogy megszólítsák a felnövekvő generációkat, miközben az alkotás folyamata közben visszalopnak maguknak is néhány darabkát abból a mesevilágból, amiből mindannyian kinőttünk, hogy szürkévé koptassanak bennünket azok a sokat emlegetett hétfők. Közéjük tartozik Bertóti Johanna is, az *Almából ki, körtébe be* című kötet szerzője.

A könyvben minden kicsit ismerős, kicsit virgonc. Külön ajándék, hogy a versekhez egy dalos CD is jár. A szerző a kötet 19 versét zenésítette meg. A dalok jelentős része a kötet apropóján szü-

zett darabokra is jellemző a spontaneitás és egy láblógatós, nézelődő szemléletmód.

Nincsen két egyforma vers. Az egyik költemény csattog-pattog, a másik lágyan ringat, a harmadikban kedves ismerőssé válnak olyan negatív figurák, melyek más kontextusban viszolygást keltenének. Az átkeretezés művészet, és élmény az olvasás közben annak nyomon követése, ahogy finom humorral tűnik el az éle a félelmet keltő alakoknak.

A hármas tagolású kötetben tapintható közelségbe kerül a természet olyan játékos versek segítségével, mint a *Tavaszi szellő*, a *Hernyó* vagy az *Erdei séta*. Ezek a költemények is az időről mesélnek. A virágok susogása, a szellő simítása, a nap és a festőművész bőrébe bújó tavasz is. A versekben hangulatok kavarnak, és a térbe kéredzkedik a szeptemberi melankólia, a tavasz fénye és a nyár pezsgő életöröme is.

Az időbeliséget idéző költemények mellett játékosan vonulnak a könyv lapjaira a mesélények, a beszélő állatok és a tárgyak. A mitikus világ kiosztotta ugyan a maga szerepeit, de ezzel a szerző nem foglalkozik. A mesékre jellemző sztereotípiák a köteten kívül maradnak. A versfüzér (számomra) legkedvesebb darabja a *Hétfejű sárkány*,

Könyv

SZLOPP BERNADETTE (1984, Nagyvárad). 2007 óta a Partiumi Keresztény Egyetem munkatársa. Szívügyének tekinti a kortárs irodalom és az olvasás népszerűsítését.

letett. Gyermekek esetén a költő személye lényegesen kevesebb alkalommal kerül szóba, pedig nem elhanyagolandó, hogy a költészet és a zene hogyan hat arra, aki a kicsiknek szeretne továbbadni valamit abból, amit ő szépnek, mélynek lát. Az olvasmány- és zeneélmények visszaköszönnek a saját művekben is.

A kötet egy évet ölel fel annak minden különleges és hétköznapi történéssel. Januárban kezdődik a kaland, és decemberben ér véget. A gyermekversek kedvelt témái közé tartoznak az évszakok. A kötetben ezek váltakozása jelzi a múltó időt. A kronológiát követő szerkesztésmód nem vesz el a kötet varázsából, sokkal inkább nagyszerűen keretezi azt a csodavilágot, ahol bárki vagy bármi megszólalhat. Sétára indulunk egy logikus idővezetés mentén, s az úton meglepetések jönnek szembe. Akárcsak az írott szóra, a zenével színe-

aminek sorai szelídíthető közelségbe hozzák ezt a mesetörténet által negatívumokkal terhelt alakot. Bertóti Johanna sárkánya nem fő foglalatosságától van megragadva. Nem királyfikát pusztít vagy királylányokat rabol, hanem hétköznapi, szerethető és kissé esetlen. Apró-cseprő problémáinak tükrében kerül elénk, mind a hét fejével. A vers végére kedvünk is támad örökbefogadni.

A szerző bátran használja nyelvünk dallamosságát, így hív játszani. Varázsszemüveget rak a (felnőtt) olvasó orrára (is), hogy élni, beszélni kezdjen körülötte a világ. Beszélni úgy, ahogyan csak a gyermek figyelő tekintetétől felbátorodva mernek megszólalni a játékok. Néhol a népies hangzás huncutul settenkedik a sorok és a hangok közé, belemászik a fülbe és ott is marad, ez azonban megfér azzal a lazasággal, ami a modern hétköznapiak elemeit fűzi a sorokba.

Az a szem, amelynek árnyéka alatt kibontakozik ez a szép élet(értelmezés), egy empatis, nyitott, a mindenséget magához ölelő gyermek szeme, akit megtalálnak ugyan a felnőtt-birodalom és a hétköznapiak bosszúságai, mégis sajátja az a viszonyulási mód, amely színeket és formákat ver vissza a valóság simának tűnő felületéről. A képzelet megtöri a fényt és hullámszíni kezd a világ, a mindennapok határai között moccan a játékoság és a végtelen. Helye lesz a mesének, helye lesz az álomnak és a repülésnek is.

A könyv egyik nagy erőssége, hogy némely versből előbújik egy bölcs filozóf(ik)us (látásmód), akit arról ismerünk fel, hogy egyik versben megmutatja a *Csendet*, másikon a *Boldogságot*, meglátja a szürkében a különlegeset, a várakozásban az örömet, és közel megy mindenhez, hogy ne csak azon időzzön el tekintetünk, amiről tudjuk, hogy van, hanem azt is megérintsük, ami látszólag nincs.

A szerző maga mondja ki, hogy verseiben helyet kap az abszurd. Az abszurd fogalmát számtalan féle-fajta tartalommal töltötte meg „a szakma”. Nem tudom, létezik-e olyan szakkifejezés, hogy „gyermekbarát abszurd”, a kötet merészebb verseit olvasva mégis ez jutott eszembe. Feszegetjük a konformizmus határait, átruccanunk a párhuzamosba, egymásra dobáljuk a gondosan szétválogatott, élére rendezett élet darabjait. Így gyárt a gyermeki képzelet is abszurdot, saját

tos összefüggéseket. És közben még csak el sem fárad.

A verseskötet másik erőssége, hogy több darabja foglalkozik az ünnepekkel. A tematikus versek kristálytisztán ragadják meg és hozzák az olvasó/hallgató elé azokat az elemeket, amelyek leginkább jellemzőek ezekre a különleges alkalma- makra. A hozzájuk kapcsolódó költemények ritmusukban, szóhasználatukban, belső lüktetésükben is illeszkednek a megidézett ünnepek hangulatához. Ezek a költemények az időbeliségből történő kilépés állapotát elevenítik meg. A gyereknap a határok nélküli mókázás, a téli ünnepkör pedig a meghittség, a kézzel tapintható varázslat „színterévé” válik. Nem történik semmilyen nyelvi bravúr, nincs itt formabontó zsonglörködés a nyelvvel, mégis egészen különleges módon és értelmezhetően tárul elénk az a specifikus hangulatvilág, ami leginkább jellemzi ezeket a különleges alkalma- makat.

Bertóti Johanna játékosággal közlekedik az egymásba nyíló világok között, és otthonosan mozog mindegyikben. Almából ki, körtébe be. Így létezőnk mindannyian gyermekként... később felnőttként is. A kötet épp azt üzeni, hogy bármerre nézünk, van kilátás, van tér és mindig lesz látnivaló.

SZLOPP BERNADETTE

Van egy kéziratom, a címe: *Ajuszi*. Hosszú történet, könyv lesz belőle, rövidesen megjelenik.

Ajuszi nyolcvanhat múlt, én hatvanhét leszek, amikor hozzám került, amikor elkezdődik. Ő az anyám. Soha ennyi időt nem töltöttünk együtt – kicsi gyerekkorom óta. És nem beszélgettünk ennyit soha, legfeljebb magzatkoromban, amelyre én nem emlékezem. Önként vállalt karanténunkban én soha, vagy csak ritkán kérdeztem. Eleinte nem beszélt, aztán napi egy-egy alkalommal kiömlött belőle a szó. Mesélt és mesélt és mesélt a gyermek- és felnőttkoráról, anyjáról, apjáról, a bujkálásokról, a német és az orosz megszállásról, amit kilenc-tízéves gyerekként élt át, a házasságáról, a születéseiről, a gyermekeiről, az unokáiról. Egyszer még az első dédunokájáról is.

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

Mindent el kellett hinnem neki, mert minden története igazul hangzott, és a valóságról, az ő valóságáról szólt, még ha az ő – nincs rá más szó – ízes előadásában mese volt is.

Napközben, gyakran késő estig, amikor ő már elvonult, dolgoztam, ő pedig minden reggel megkérdezte: „Na, kerestél valami pénzt?” Ha azt válaszoltam, hogy ma éjjel nem sikerült, akkor azt mondta: „Miből fogunk megélni?” Berendezkedett. A többi majd kiderül.

Sudár, magas anya volt, a dédnagymama most talán ötven kiló. Meghajlik, görnyed, kicsi, telve olyan energiával, ami talán már nincs is neki.

*

S akkor az örület, ami ma történt. Már befejeztük, befejeztem az *Ajuszi* kézira-

tát, de hát a történetei folyamatosan nyugtalanítanak továbbra is. Nem tudom fékezni magam, mindent hozzá és a kettőnk kapcsolatához kötök.

Olvasok egy kalandorról (László László), aki a két háború között mindenféle örültségeket követett el, többek között para-fenoménnek is tartotta magát, de csalt, betört, embereket tévesztett, károsított meg, stb. Az egyik korabeli újságban, a róla, a szélhámosról írt portréban egyszer csak megemlíti Stroschneider Arthurt (így!), a kötél-táncost. Sejtettem, hogy ez az a Tosnájder, akiről gyermekkoromban annyit hallottam apámtól, anyámtól.

Ajuszi is emlegette nem is olyan rég, de a történeteibe nem került bele, elkerülte az én figyelmemet is, nem kérdeztem rá.

Ebédnél, ma megkértem, meséljen erről az élményéről. Rákérdeztem a mi Tosnájderünkre, arra, akiről gyermekkoromban annyit hallottam.

Elmondta, hogy Váradon a bíróság épülete és a megyeháza között feszítették ki a drótkötelet, ott, ahol most az Ady Múzeum és az Ady szobor áll, a Széchenyi téren. A kötel áthúzódott egészen az ügyvédi kamara épületéig. Ezek a pontok, amelyeket megnevezett, valóban jó magasan vannak. Az akrobata minden este fellépett, hosszú rúddal egyensúlyozott, gyakran meg is vacsorázott a kötelút közepén egy kicsi asztalon, amelyet magával vitt, majd tovább ment. Egyszer egy gyereket is

A világ legvakmerőbb artistája Váradon.

Világatrakció érkezett Váradra prof. **ARTUR STROHSCHNEIDER** személyében, aki egész Romániát lázba hozta. Naponta d. u. 5 és este fél 9 órakor tartja a tanár ur 30 méter magasságban a városháza tornyától a Szt László templom tornyáig kifeszített drótkötelen szenzációs mutatványait. A kifeszített drótkötelen biciklizik, vacsorázik, tűzijátékokat rendez, s amíg a kötel alatt összesereglegő nézők ereiben megfagy a vér, addig a halállal kacérkodó artistakirály nyugodtan mosolyog.

Hirdetés az Erdélyi Lapok 1933. április 12-i számában

Arthur Stoschneider (Stroschneider)

magával vitt a nyakában. Pénztár nem volt, a bemutató után kalapoztak, mindenki annyit adott, amennyit akart, ha semmit, az sem okozott problémát: „Akkor ilyen világ volt, fiam!”

Kérdeztem, ők Etussal, az ikertestvérével hány évesek voltak akkor és hogy vehettek részt a várost megmozgató eseményen felnőtt kísérete nélkül, egyedül? Négy-ötévesek, mondta, és nem egyedül, hanem az anyjával meg az apjával mentek többször is, de az apja nem szerette. Később el is tiltotta őket, arra nem emlékszik, hogy mikor és miért. Egészen apró részletekről is mesélt. Csodálkoztak, hogy minden este főtt tojás volt Tosnájder vacsorája, mert az náluk, ha előfordult egyáltalán, inkább reggelire volt szokás. Egy alkalommal pedig észrevették, hogy a kötéláncos cipőfűzője lóg a kötélen alatt. Gyerekként aggódtak érte. Máskor meg nem csíkos dresszben jelent meg, talán a hózentróger is hiányzott róla.

Ezek után megnéztem ennek a Tosnájdernek (aki az újságokban hol Stroschneider, hol meg Stoschneider, de minden esetben Arthur) az életrajzát. 1889-ben született, 1931-ben járt Nagyváradon, ahonnan később a mozisok tiltakozására kitiltották: az emberek mozi helyett a kötéláncos produkcióját bámulták, ahelyett, hogy a filmszín-

Az ikrek, Ajuszi és Etus 1937-ben négyévesen

házban múltatták volna az időt. Ezek után ő beperelte a várost stb.

Rendszeresen jótékonykodott: az előadásai után bekalapozott pénz jelentős részét minden alkalommal (nem csak Nagyváradon, hanem a Monarchia összes városában) a városnál hagyta, és úgy rendelkezett, hogy azt a szegények és a betegek javára kell fordítani.

Ajuszi mindenre – mindenre, vagy *csak* minden másra *is*? – rosszul emlékszik. Azok a korabeli újságok, amelyek a mutatványos fellépéseiről tudósítanak, beszámolóikban meg sem említik a Széchenyi tér fölé kifeszített kötelet, azt írják, hogy a Városháza és a Szent László templom tornya között, a Körös partjához egészen közel feszítették ki.

Arthur Stoschneider (Stroschneider és a mi Tosnájderünk) 1934-ben, április végén halt meg. Anyu, Ajuszi ekkor másfél hónapos volt, azaz 1931-ben, amikor a mi közös Tosnájderünk Váradon fellépett, ő még csak nem is létezett. A kötéláncos élménye azonban 2021-ben újra megszületett.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF

